

ARHIVĂ SOCIALĂ / STUDII / DOCUMENTE / MĂRTURII

OBSERVATORUL SOCIAL

Colecția **Observatorul social** este coordonată de
prof.univ.dr. Mihai Dinu Gheorghiu

“This publication has been produced as part of PATTERNS Lectures, initiated
by ERSTE Foundation and implemented by WUS Austria.
www.patternslectures.org“.

ERSTE Stiftung

w u s a u s t r i a
right to education

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Anton Carpinschi,
Universitatea „Al.I. Cuza” Iași
Conf. dr. habil. Sergiu Miscoiu,
Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

Redactor: Cerasela Cirimpei

Tehnoredactor: Florentina Crucerescu

Coperta: Manuela Oboroceanu

ISBN: 978-606-714-474-1

© Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018

700109 – Iași, str. Pinului, nr. 1A, tel./fax: (0232) 314947

<http://www.editura.uaic.ro> e-mail: editura@uaic.ro

Ovidiu Gherasim-Proca

(editor)

**Granițe, bariere
și cultură protestatară**

2018

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Granițe, bariere și cultură protestatară /
ed: Ovidiu Gherasim-Proca. -
Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2018
ISBN 978-606-714-474-1
I. Gherasim Proca, Ovidiu (ed.)

CUPRINS

Introducere (Ovidiu Gherasim-Proca)	5
Mișcări protestatare și structuri de mobilizare în România.	
Evoluții recente	
Proteste anticorupție și criză politică. O analiză contextuală Ovidiu Gherasim-Proca	19
Două discursuri despre legitimitate. Iarna românească în tumult Diana Margarit	45
Experiența antagonismului politic și social la granițele	
Uniunii Europene. Întrebări și răspunsuri	
Premisele depășirii postcomunismului Interview cu Emanuel Copilaș	65
Sursele puterii Interview cu Vasile Ernu	81
Cei doi elefanți din încăpere Interview cu Ovidiu Gherasim-Proca	103
Posibilitatea de a spune „nu” Interview cu grupul h.arta	121

„Criza refugiaților” și politicile Uniunii Europene	
Interviu cu Ruxandra Ivan	133
Răspunsuri (destul de) grele la întrebări puse (prea) ușor	
Tadej Kurepa , Nebojša Milikić , Ana Vilenica	143
„Nu au existat proteste fără lideri în Moldova”	
Interviu cu Vitalie Sprînceană	159
Despre autori.....	171

INTRODUCERE

La 25 decembrie 1991, Mihail Gorbaciov, ultimul președinte al Uniunii Sovietice, susținea discursul televizat prin care își anunța demisia, urmând ca a doua zi Sovietul Suprem să valideze formal faptul că Uniunea a încetat să existe. Fostul lider communist scotea în evidență abandonarea premiselor ideologice care asiguraseră Uniunii Sovietice statutul de pol de putere global în timpul Războiului Rece, transformarea critică prin care societatea trecea atunci. El afirma, de asemenea, adoptarea categorică a principiilor liberale în scopul explicit de a asigura bunăstarea umană:

„Pe măsură ce economia este direcționată spre formatul pieței, este important să ne amintim că intenția din spatele acestei reforme este bunăstarea omului, iar în această perioadă dificilă ar trebui să se facă totul pentru asigurarea securității sociale, în special în ceea ce-i privește pe bătrâni și copii.

Acum trăim într-o lume nouă. Și s-a pus capăt războiului rece și cursei înarmărilor, precum și militarizării nebunești a țării, care ne-a erodat economia, atitudinea publică și morala. Amenințarea războiului nuclear a fost eliminată.

Încă o dată, aş dori să subliniez că, în această perioadă de tranziție, am făcut tot ce era necesar pentru a asigura existența unui control fiabil al armelor nucleare. Ne-am deschis către restul lumii, am abandonat practicile de interferență în afacerile interne ale altor state și folosirea trupelor peste hotare și am fost

Introducere

întâmpinați la rândul nostru cu încredere, solidaritate și respect” (Reuters, 1991).

Gorbaciov asuma atunci, în numele întregii colectivități, necesitatea sacrificiului, prezumția inferiorității instituțiilor sovietice în raport cu idealurile benefice ale liberalismului:

„Schimbarea s-a confruntat cu intoleranța noastră, cu un nivel scăzut al culturii politice și cu temerea de schimbare. De aceea am pierdut atât de mult timp. Sistemul vechi s-a desființat înainte ca noul sistem să înceapă să funcționeze. Criza societății, pe cale de consecință, s-a agravat și mai mult.

Sunt conștient că există resentimente populare ca urmare a situației grave de astăzi. Observ că autoritatea la toate nivelurile și eu însuși suntem expuși unor critici dure. Aș dori totuși să subliniez încă o dată că, într-o țară atât de vastă, schimbarea cardinală, dat fiind moștenirea ei, nu ar fi putut fi făcută fără dificultăți, șocuri și durere.”

Totuși, minunata „lume nouă” care necesita atâtea sacrificii, care a determinat mulțimi uriașe de cetățeni ai statului socialist să participe la demonstrații de stradă în cursul anului 1991, ar fi implicat recunoașterea și conservarea progresului democratic generat prin politica de deschidere (*glasnost*): „Consider că este extrem de important să păstrăm realizările democratice care au fost atinse în ultimii ani. Am plătit cu toată istoria și experiența noastră tragică pentru aceste realizări democratice și ele nu trebuie abandonate, indiferent de circumstanțe și cu nici un pretext. În caz contrar, toate speranțele noastre de mai bine vor fi îngropate. Vă spun toate astea onest și direct, pentru că aceasta este datoria mea morală”.

În ciuda avertismentului de mai sus, între timp, acele speranțe și bunele intenții pe care se fondau au dispărut fără

Introducere

urmă. Tranzitia s-a produs, dar nu în termenii umanismului socialist care inspiraseră politica de deschidere și de reformă (*glasnost* și *perestroika*). La 25 de ani după acest momentul crucial din 1991, atmosfera Războiului Rece își face din plin simțita prezența. Înarmarea este din nou considerată o prioritate politică esențială, adversitatea și politica fricii sunt din nou omniprezente.

Istoria socială a cetățenilor statelor socialiste, istoria drepturilor sociale pe care aceștia le considerau universale, aspirațiile liberalismului bunăstării în care crezuseră sau încrederea lor în progresul pașnic al omenirii sunt uitate pe măsură ce vechile generații dispar. Iar transformarea ideologică petrecută între timp a avut consecințe politice și economice ample. După cum remarcă Francisco Martinez, termenul *post-socialism* a fost creat în Vest „în scopul de a analiza ceea ce a urmat dezmembrării Uniunii Sovietice, anume privatizarea mijloacelor de producție și a bunurilor publice, discreditarea criticilor capitalismului, demantelarea barierelor geopolitice ale Războiului Rece și reducerea la zero a valorii rămășițelor lumii ce a apus. Dar chiar dacă conceptul este asociat în primul rând cu Europa Centrală și de Est, experiența a avut câteva efecte colaterale asupra lumii ca întreg, precum, de exemplu, creșterea inegalității economice și în regimul de muncă; vulnerabilitatea crescândă a indivizilor (prin discreditarea continuă a gândirii colective); creșterea circulației transnaționale a capitalului; transformarea tehnologică ce accelerează viața cotidiană; escaladarea producției (corelată cu cea a consumului); incapacitatea de a verbaliza alternative politice; ampla desincronizare a regimurilor temporale” (Martinez 2017, 8).

Introducere

Ca urmare a unei competiții acerbe pentru atragerea capitalului străin, în ciuda așteptărilor, reformele neoliberale inițiate în Europa Centrală și de Est au avut o durabilitate apreciabilă și au avansat dincolo de limitele previzibile. Această tendință a consolidat paradigma neoliberală și sentimentul lipsei de alternativă, referirile la trecutul socialist deja fantomatic fiind folosite de către „învingătorii tranziției” mai curând pentru a justifica inechitățile, disciplinarea forței de muncă, glorificarea clasei de mijloc, renunțarea la responsabilitățile sociale ale statului (Chelcea și Druță 2016, 525-529). Din perspectiva tranziției românești, dacă optăm pentru o perspectivă analitică orientată către felul în care memoria socialismului a fost instrumentalizată de politicieni, post-socialismul este epoca în care imaginea fantomatică a comunismului este ținută în viață doar pentru a justifica continuarea perpetuă a strategiilor politico-economice neoliberale, este epoca „socialismului zombie”.

În mod treptat înainte de 1989, într-un ritm alert după, capitalismul cu față umană ce precedase criza petrolului din 1979 a devenit din ce în ce mai inospitalier, transformându-se în cele din urmă în opusul său. Ordinea politică neoliberală și fundamentalismul pieței libere subminează în prezent chiar condițiile sociale ale existenței liberalismului politic. Printr-o coincidență tristă, parcă pentru a întări concluzia acestui sfert de secol, la 19 decembrie 2016 republicanul Donald Trump era ales de Colegiul Marilor Electori drept președinte al Statelor Unite ale Americii (Jacobs 2016) în umbra unei teorii a conspirației. Alegerile fuseseră câștigate, susținute oficialii Partidului Democrat, ca urmare a intervenției oculte a regimului Putin în favoarea candidatului preferat (Buncombe 2018). Simultan, teoriile

Introducere

conspirației și știrile false (*fake news*) erau indicate drept responsabile pentru înfrângerea candidatei democratice.

La începutul aceluiași an revista *The Economist* prevedea, pe baza planurilor existente la acel moment, că „în curând Europa va avea mai multe bariere fizice decât a avut în timpul Războiului Rece” (The Economist 2016). Perioada invocată nu mai părea oricum o amintire îndepărtată după anexarea peninsulei Crimeea de către Federația Rusă. Dar procesul de fortificare a granițelor nu este de dată recentă și nu privește doar Europa. Atunci când Donald Trump susținea, anunțându-și candidatura, că va ridica un zid la granița cu Mexicul, el nu făcea nimic altceva decât să se înscrive într-o tendință globală deja confirmată. Această turnură, paradoxală pentru era globalizării, se putea distinge cu claritate încă din 2012, când analiza cantitativă făcută de Charles-Philippe David și Élisabeth Vallet indică accelerarea procesului de construcție a barierelor fizice odată cu debutul „Războiului împotriva terorismului”. În 2010 existau în întreaga lume 45 de fortificații de graniță, însumând mai mult de 29000 de km² (Vallet și David 2012, 112).

De altfel, președintele G. W. Bush inițiasă un proiect similar cu un deceniu înainte (Riggins 2018). Așadar nu avem de-a face cu o propunere nouă. Nouă era doar modalitatea excentrică de a traduce sentimentul general al insecurității în termenii retoricii politice agresive. Nu numai că zidul ar fi urmat să „protejeze” societatea americană de cei care visează fără drept „visul american”, statul vecin îl va plăti. Nouă este eficiența vehiculelor ideologice care impun controlul strict al accesului la cetățenie, la mobilitatea socială și la libertatea de circulație a persoanelor, într-o lume concepută parcă pentru a asigura libera circulație a bunurilor și a capitalului.

Introducere

Alături de fortificarea granițelor, mișcările de protest de mare amploare și exercițiile de mobilizare politică de mare intensitate sunt cele mai vizibile aspecte ale politicii contemporane. Granițele și barierele sunt obstacole fizice care relevă separări sociale mai profunde, sunt dispozitive biopolitice cu funcție diferențială, ambivalente, ce determină seturi diferite de drepturi pentru categorii sociale diferite (Agnew 2008; Maestri și Hughes 2017). Ele sunt reprezentate simultan ca instrumente de protecție și ca mijloace de constrângere. Mișcările protestatare au și ele o natură ambivalentă: unesc, dar și separă. În 1989, manifestațiile duceau la căderea Zidului Berlinului; la un sfert de secol după aceea, la Dresda, în jur de 25000 de persoane manifestau pentru o politică radicală a închiderii (Charlton 2015; Dostal 2015; Rucht 2018). Chiar și premisele tehnico-optimiste cele mai solide referitoare la capacitatea rețelelor sociale *online* de a oferi posibilități de contestare politică benignă s-au dovedit a fi complet inactice după ce a devenit evident rolul instrumental al rețelelor digitale în răspândirea știrilor false sau în utilizarea malicioasă a informațiilor private ale utilizatorilor în scopuri politice (Gerbaudo 2018; Reuters 2018).

După 2008, recesiunea economică a fost însorită de transformări politice, conflicte și mișcări sociale de mare amploare. Mișcările de protest pentru democrație și împotriva inegalității sociale („Los indignados”, „Occupy Wall Street”, „Primăvara arabă”, „Euromaidan” etc.) au generat efecte ce depășesc cu mult sfera politicii naționale. Au îndepărtat bariere în calea participării, au ignorat granițele dintre state. Din nefericire, noi bariere au început să le înlocuiască pe cele vechi. Acestea se ridică cu mai multă repeziciune în Europa Centrală și de Est, unde tranzitia post-socialistă și moștenirea politică a Războiului

Introducere

Rece au adăugat un nivel de complexitate suplimentar unui *puzzle* multicultural deja complicat. „Noul naționalism” reușește să-i mobilizeze pe simpatizanții grupărilor politice xenofobe din ce în ce mai eficient. Confuzia intelectuală face ca ideea „valorilor europene comune” să-și piardă capacitatea de a uni.

Volumul „Granițe, bariere și cultură protestatară” explorează clivaje sociale și conflicte politice fără de înțelegerea cărora noile bariere, fie ele fizice sau simbolice, ce se ridică la granița Uniunii Europene sau între comunitățile înconjurate de aceste granițe ar fi dificil sau imposibil de explicat. Dinamica mișcărilor contestatare și cultura protestatară sunt folosite aici ca revelator al mecanismelor de excludere sau segregare, al diviziunilor ideologice profunde construite într-o perioadă îndelungată de timp, având ca punct de plecare premisa potrivit căreia mișcările sociale, mai ales mișcările ample de protest, prin intensitatea tensiunilor ce contribuie la procesul de mobilizare politică, reușesc să indice faliile ce structurează antagonismul politic.

Reflectând o parte din cunoașterea produsă în cadrul oferit de proiectul de cercetare „Granițe, bariere și cultură protestatară. Noua politică a mișcărilor sociale în Europa Centrală și de Est” (ce s-a desfășurat ca parte a programului internațional PATTERNS Lectures, prin colaborarea dintre Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și World University Service Austria), lucrarea intenționează să expună nu doar puncte de vedere distințe, ci și practici colaborativ-conversaționale, tipuri de discurs, moduri de interpretare a realității politice aflate în spațiul de confluență al științelor sociale, studiilor culturale sau teoriei critice. Ea conturează reflecții locale referitoare la tensiunile tranzitiei politice și economice în Europa Centrală și de Est, pe baza experienței României și a unor state învecinate.

Introducere

Prima secțiune a lucrării oferă o perspectivă analitică asupra mișcării anti-corupție din România și a protestelor ce au avut loc la București la începutul anului trecut, examinând contextul lor și narațiunile concurente ce le dispută legitimitatea. A doua secțiune cuprinde o serie de interviuri care intenționează să surprindă resorturile antagonismului social și politic, pozițiile ideologice sau narațiunile relevante din punct de vedere politic, pornind de la perspectivele unor contributori ce asumă roluri multiple în calitate de sociologi, politologi, jurnaliști, artiști, educatori, lucrători culturali sau activiști.

Ovidiu Gherasim-Proca

Bibliografie

- Agnew, John. 2008. „Borders on the Mind: Re-Framing Border Thinking”, *Ethics & Global Politics* 1 (4): 175–91.
- Ash, Timothy Garton. 2017. „Is Europe Disintegrating?”, *The New York Review of Books*, January 19, 2017. <http://www.nybooks.com/articles/2017/01/19/is-europe-disintegrating/>.
- Buncombe, Andrew. 2018. „Democratic Party Sues Trump, Russia Government and Wikileaks Alleging They Conspired to Disrupt the 2016 Presidential Election”, *The Independent*, April 20, 2018. <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/democratic-party-sues-trump-russia-government-wikileaks-2016-presidential-election-a8314561.html>.
- Castells, Manuel. 2015. *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Cambridge, UK; Malden, MA: Polity.
- Charlton, Joseph. 2015. „The New Soviet-Style ‘Iron Curtains’ Springing up Across Eastern Europe”, *The Independent*, April 26, 2015. <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/new-iron->

Introducere

- curtains-motivated-by-fear-of-putin-islamists-and-immigration-walls-are-being-built-across-10205252.html.
- Chelcea, Liviu, și Oana Druță. 2016. „Zombie Socialism and the Rise of Neoliberalism in Post-Socialist Central and Eastern Europe”, *Eurasian Geography and Economics* 57 (4–5): 521–44.
- Dostal, Jörg Michael. 2015. „The Pegida Movement and German Political Culture: Is Right-Wing Populism Here to Stay?”, *The Political Quarterly* 86 (4): 523–31.
- Gerbaudo, Paolo. 2018. „Social Media and Populism: An Elective Affinity?”, *Media, Culture & Society*, Online first article (May).
- Green, Sarah. 2013. „Borders and the Relocation of Europe”, *Annual Review of Anthropology* 42 (1): 345–61.
- Jacobs, Ben. 2016. „Electoral College Formally Elects Donald Trump as President”, *The Guardian*, December 19, 2016. <http://www.theguardian.com/us-news/2016/dec/19/electoral-college-votes-donald-trump-electors>.
- Maestri, Gaja, and Sarah M. Hughes. 2017. „Contested Spaces of Citizenship: Camps, Borders and Urban Encounters”, *Citizenship Studies* 21 (6): 625–39.
- Martínez, Francisco. 2017. „Que Reste-t-Il de Nos Amours?: The Expectations of 1989–1991 Revisited”, *Anthropological Journal of European Cultures* 26 (1): 1–16.
- Reuters. 1991. „End of The Soviet Union; Text of Gorbachev’s Farewell Address”, *The New York Times*, December 26, 1991. <https://www.nytimes.com/1991/12/26/world/end-of-the-soviet-union-text-of-gorbachev-s-farewell-address.html>.
- Reuters. 2018. „Cambridge Analytica and British Parent Shut down after Facebook...”, May 8, 2018. <https://www.reuters.com/article/us-facebook-privacy/cambridge-analytica-shutting-down-wsj-idUSKBN1I32L7>.
- Riggins, Nash. 2017. „The Great Irony of George W Bush Speaking out against Donald Trump Is That His Policies Paved the Way for Him”,

Introducere

- The Independent*, October 20, 2017. <http://www.independent.co.uk/voices/donald-trump-george-w-bush-barack-obama-paved-the-way-a8011811.html>.
- Rucht, Dieter. 2018. „Mobilization Against Refugees and Asylum Seekers in Germany: A Social Movement Perspective”, in *Protest Movements in Asylum and Deportation*, 225–45. IMISCOE Research Series. Springer, Cham.
- The Economist. 2016. „More Neighbours Make More Fences”, *The Economist*, January 7, 2016. <https://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2016/01/daily-chart-5>.
- Vallet, Élisabeth, și Charles-Philippe David. 2012. „Introduction: The (Re)Building of the Wall in International Relations”, *Journal of Borderlands Studies* 27 (2): 111–19.

*Mișcări protestatare
și structuri de mobilizare în România.
Evoluții recente*

PROTESTE ANTICORUPTIE ȘI CRIZĂ POLITICĂ. O ANALIZĂ CONTEXTUALĂ

Ovidiu Gherasim-Proca

Protestele de mare ampoare desfășurate la București la începutul anului 2017 au captat atenția publicului internațional. Ele au adunat un număr record de participanți (Marinaș și Ilie 2017) și au transmis un mesaj politic fără echivoc împotriva proiectelor guvernamentale de grațiere a unor pedepse și de modificare a legislației penale, reglementări ce puteau conduce la pedepsirea mai puțin severă a unora dintre politicienii anchetați de Direcția Națională Anticorupție. Nu erau însă primele manifestații anti-corupție. Efectele lor politice nu pot fi înțelese fără o analiză contextuală care să urmărească trăsăturile lor distinctive față de seria de mișcări protestatare ce le-au precedat, narațiunile rivale ce le-au însoțit, transformările relevante în planul mecanismelor de mobilizare, crizele și schimbările în structura competiției politice apărute în anii anteriori. O descriere mai densă a evenimentelor politice din perspectivă locală permite, de asemenea, evitarea explicațiilor simplificatoare.

Criza financiară globală a generat un val de proteste în întreaga lume. În anumite cazuri, acestea au influențat în mod substanțial termenii competiției politice. În România, unde

măsurile de austерitate au fost printre cele mai aspre și mai profunde prin comparație cu celelalte state ale Uniunii Europene (Stoiciu 2012, 2-3; Trif 2013), protestele importante de la București împotriva politicilor de austерitate s-au desfășurat inițial ca urmare a organizării și mobilizării sindicale. În iarna anului 2012 a apărut o schimbare semnificativă în ceea ce privește dinamica și ampolarea mobilizării. Îndreptate mai ales împotriva restricțiilor bugetare radicale și a reformelor neoliberale instituite în absența dezbatelor, printr-o procedură parlamentară specială, de această dată manifestațiile au fost provocate de un incident particular ce le-a conferit o vocație evident anti-autoritară.

Indignarea s-a manifestat spontan, împotriva atitudinii discreționare a președintelui Traian Băsescu și a premierului Emil Boc, atunci când guvernul a propus un nou proiect de reformă a serviciilor de sănătate publică, care ar fi urmat să dea un rol mai important companiilor private. Sub-secretarul de stat Raed Arafat, fondatorul Serviciului Mobil de Urgență, Reanimare și Descarcerare (SMURD), s-a opus în mod public proiectului, criticând posibilele efecte negative ale privatizării. După ce, la sfârșitul lunii decembrie, în cadrul unei emisiuni televizate, președintele l-a amenințat pe Raed Arafat cu demiterea, acesta din urmă a părăsit Ministerul Sănătății la 10 ianuarie (Redacția Mediafax 2012). La două zile după aceea, în jur de 50 de persoane protestau la Cluj purtând pancarte pe care scria "Respect Arafat" sau "Nu ne condamnați la moarte!". La 13 ianuarie, la Târgu Mureș, o manifestație similară a adunat între 1500 și 3000 de persoane. Se vehiculau sloganuri asemănătoare: „Respect pentru SMURD”, „Nu ne luați dreptul la viață!”, „Jos Băsescu!”, sau „Privatizarea UCIDE” (Stoica 2012, 43-44). Valul

Proteste anticorupție și criză politică O analiză contextuală

protestatar s-a răspândit în București și în alte orașe. Numărul protestatarilor a crescut semnificativ. Intervenția forțelor de ordine a dus la ciocniri violente și la o criză politică ce a culminat cu demisia primului ministru Emil Boc și formarea unui nou guvern.

Merită să menționăm că susținerea publicului larg și a comunităților locale din Târgu-Mureș și Cluj, unde medicul de origine palestiniană a lucrat, se datorează carierei sale, care i-a oferit un prestigiu simbolic incontestabil, prestigiu pe care l-a dobândit prin efortul de a crea un serviciu mobil de urgență modern într-o perioadă în care serviciile de sănătate publică intraseră într-o criză de durată. Dar acest simplu fapt nu explică disponibilitatea pentru mobilizare a unui grup foarte numeros de protestatari. Frustrarea generală în legătură cu amplificarea inechității prin intermediul politiciilor de austерitate (impuse de executiv într-o manieră discrețională) a fost un factor determinant. Iar faptul că președintele l-a caracterizat pe Raed Arafat drept un dușman al privatizării a contribuit la sedimentarea tendinței anti-austeritate a protestelor, încurajând grupurile de tineri activiști cu vederi de stânga să participe entuziasmat (Bran 2012). Existau deja inițiative de mobilizare de tip Occupy (Occupy Conti Cluj, Occupy Universitatea din București), iar grupurile de opozanți ai proiectului minier Roșia Montană au devenit din ce în ce mai active.

Compoziția socială a protestelor a fost diversă. Din punct de vedere simbolic, Piața Universității a pierdut conotațiile dominante de spațiu al protestului elitist intelectual construit începând cu 1990. Competiția discursivă pentru apropierea mișcării a atras și grupuri partizane. Ele nu au reușit însă să aibă o influență semnificativă. Principalele partide de opoziție –

Partidul Social-Democrat (PSD) și Partidul Național Liberal (PNL) – au organizat propriul miting. Participanții la această acțiune au fost primiți însă cu ostilitate de protestatarii din Piața Universității (Redacția Mediafax 2012a).

Noul prim-ministru, Mihai Răzvan Ungureanu, fost ministru de externe și director al Serviciului de Informații Externe, a fost considerat lider al unui guvern de tehnocrați. Necessitatea unui astfel de guvern era afirmată și de opoziție, care urma să preia funcția guvernamentală ca efect al crizei parlamentare din aprilie 2012 (Marinas și Ilie 2012; Deoancă 2012, 199-189). Persistența mitologiei tehnocratice care a susținut consensul neoliberal în cazul mai multor crize politice de mare intensitate poate fi privită din perspectiva diviziunii etico-politice ce a fost invocată cel mai frecvent pentru a justifica neajunsurile perioadei post-socialiste în România și duritatea reformelor structurale: „La acest nivel metapolitic, tehnocratul devine sinonim cu, în lipsa unei terminologii consacrate, «profesionistul onest» sau «antreprenorul de succes» și se vrea motor de transformare societală de la firul ierbii. Transformarea la care aspiră e de ordin moral. Profesionistul și antreprenorul se prezintă drept contrapondere la toate arhetipurile negative ale comunismului și tranzitiei: omul care se descurca în comunism, milionarul de carton al tranzitiei, combinatorul, cleptocratul, proverbialul Dorel – muncitorul încurcă-lume popularizat ca stereotip depreciativ al proletarului contemporan –, politicianul corrupt, securistul, băieții deștepti. Spre deosebire de aceste arhetipuri care, se presupune, trag țara în jos, «românii care duc țara înainte» au studii, eventual în străinătate, au simț civic, sunt caracterizați de succes profesional, ceea ce-i plasează în limitele clasei mijlocii, disprețuiesc politica, au inițiativă, cred în liber-

Proteste anticorupție și criză politică O analiză contextuală

tatea individuală și în responsabilitatea personală” (Deoancă 2012, 190)¹.

Retrospectiv, ipoteza potrivit căreia mișcarea protestatară a reprezentat doar o suspendare temporară a consensului neoliberal s-a confirmat pe deplin. Guvernele care au urmat, chiar și atunci când au făcut o Miză politică esențială din eliminarea restricțiilor bugetare, s-au orientat către consolidarea structurilor economice fondate pe inegalitate și polarizare socială (legislația nu a fost corectată în scopul reinstituirii drepturilor eliminate anterior, politicile fiscale favorabile capitalului și defavorabile salariaților și-au continuat cursul).

După incendiul de la Colectiv

Detaliile menționate mai sus nu sunt lipsite de interes pentru înțelegerea genealogiei actualelor proteste anti-corupție. Deși nemulțumirea față de fenomenul corupției a fost prezentă atât în timpul demonstrațiilor din 2012, cât și în timpul celor ce au continuat în anul următor împotriva proiectului Roșia Montană și a exploatarii gazelor de șist de către compania Chevron, sloganul „corupția ucide” și mișcarea de mobilizare

¹ O expresie curioasă a acestei mitologii, care va căpăta forme din ce în ce mai bine articulate în timpul protestelor anti-corupție din 2017, a fost apariția mișcări „Împreună 2012”. Inițiată de Bogdan Naumovici, un antreprenor de succes în domeniul relațiilor publice, care a participat la campania publicitară în favoarea proiectului minier Roșia Montană, mișcarea, folosind o retorică eminentă neoliberală, propunea mesaje radicale împotriva *establishment-ului* politic și economic, purificarea morală a politicii, transparența și statul minimal, toate în numele supremăției interesului privat al contribuabilului (Deoancă 2012, 191).

online cu același nume au apărut în toamna anului 2015, când accidentul tragic produs în clubul bucureștean Colectiv a cutremurat opinia publică. Incendiul, în care au murit mai mult de 60 de persoane, a fost ocazia unor tulburări. Emoția puternică a făcut ca mesajele politice să capete o rezonanță neobișnuită. Marșul de comemorare organizat în mai multe orașe la 1 noiembrie cu ajutorul platformei *social media* Facebook avea conotația apolitică a doliului și, simultan, transmitea mesajul politic al luptei împotriva corupției. Pagina „Corupția omoară oameni – București - Comemorarea persoanelor decedate în tragedia de aseară”, creată de Florin Bădiță și Alex Cârstea, rezuma atmosfera momentului astfel: „Nu poți să schimbi trecutul, dar poți să influențezi viitorul. Mâine ne unim din solidaritate pentru familiile victimelor. Împreună transmitem un singur mesaj: corupția omoară oameni. (...) Fiecare om vine și aprinde o lumânare, pune o floare, nu vorbim deloc, lăsăm liniștea și bannerele să vorbească. (...) Guvernantii s-au sesizat că există localuri care funcționează, folosind materiale mai ieftine, nu tocmai legale. Acum va urma o vânătoare de vrăjitori, vor deveni brusc mai catolici decât Papa, vor închide mii de baruri sau localuri. DAR s-au întrebat oare cum și de ce au dat inspectorii avize de funcționare în aceste condiții?” (Diacu 2015).

De fapt, clubul Colectiv funcționa fără o autorizare referitoare la protecția împotriva incendiilor. Mai mult, opinia publică descoperea cu stupoare că astfel de avize lipseau pentru sute de instituții publice și private importante (Garaiman 2015)².

² Oricât ar părea de neobișnuit, în prezent, doar 5% dintre școlile publice din București au o astfel de autorizație (Romanian Insider 2018).

Proteste anticorupție și criză politică O analiză contextuală

Reducerea costurilor serviciilor publice și a capacitatei administrative, capacitatea redusă de control, reglementarea substituirii fondurilor publice cu sponsorizări private arătau ceva ce depășea sfera responsabilităților individuale ale celor implicați: eșecul sistematic și de durată al politicilor publice. Lucrul acesta a devenit din ce în ce mai evident atunci când au ieșit la iveală carențele sistemului de sănătate publică, profund afectat de măsurile de austерitate luate anterior (Jacobsen 2013).

De altfel, ceea ce distinge discursul public creat în jurul protestelor *#colectiv* este imaginea încruntării dintre sectorul public și cel privat, o confruntare care a dus în cele din urmă la victoria simbolică a celui din urmă și la denigrarea celui dintâi. Imediat după producerea tragediei au fost vehiculate numeroase zvonuri despre intenția medicilor de a ascunde numărul real al victimelor și posibile culpe medicale, sau chiar despre faptul că Raed Arafat ar fi împiedicat ambulanțele private să intervină pentru a acorda ajutor medical (Neag, Luțac și Tolontan 2015). Până și medicul „tehnocrat” apărat de protestatari în 2012 devinea acum un posibil suspect. Anterior, chiar și în timpul protestelor referitoare la proiectele miniere, nemulțumirea fusese canalizată în special împotriva deciziilor politice care favorizau interesele companiilor private. Acum nemulțumirea s-a îndreptat mai ales împotriva serviciului public și disproporționat mai puțin împotriva companiilor private.

Manifestațiile împotriva autorităților publice – care refuzau să își asume vreo responsabilitate pentru cele întâmplate – au crescut în intensitate până în momentul în care premierul și-a dat demisia. Probabil nu a fost o decizie dificil de luat, deoarece Victor Ponta pierduse în mod surprinzător alegerile prezidențiale în favoarea unui *outsider* și fusese trimis în judecată

de către Direcția Națională Anticorupție pentru complicitate la evaziune fiscală și spălare de bani (Tran 2015). Președintele Klaus Iohannis nu a ezitat să folosească momentul pentru a selecta o serie de „reprezentanți ai străzii” cu care s-a consultat și pentru a propune un nou prim-ministru. Cu aprobarea parlamentului, Dacian Cioloș, fost comisar european, a format un guvern „tehnocrat” ce oferea mai multor lideri de organizații non-guvernamentale oportunitatea de a deveni miniștri. Văzut de populația urbană din clasa de mijloc drept un conducător apolitic providențial, Dacian Cioloș a continuat tradiția politicilor reformiste de tip neoliberal.

Noi actori politici

Câteva schimbări instituționale capabile să ofere noi oportunități de exprimare politică organizațiilor non-guvernamentale au precedat criza descrisă mai sus. Revenirea la reprezentarea proporțională (*Legea nr. 208 din 20 iulie 2015*), în ciuda caracterului radical al acestei schimbări, a trecut aproape neobservată. Poate și pentru că surprindea acordul tacit al partidelor parlamentare și al societății civile referitor la eșecul reformei electorale introduse în 2008. Pornind de la o inițiativă a asociației Pro Democrația, care s-a materializat într-un proiect de lege formulat prin procedura inițiativei cetățenești încă din 2000, ideea de a permite o legătură mai strânsă între candidați și alegători cu ajutorul unui sistem electoral mixt a fost primită cu entuziasm de publicul larg. Însă legea rezultată în urma negocierilor parlamentare, mult diferită de propunerea inițială, a ieșit în evidență mai ales prin efectele ei negative. Campaniile electorale pentru alegerile parlamentare începuseră să semene din ce în ce mai mult cu cele locale, rezultatele contraintuitive în

Proteste anticorupție și criză politică O analiză contextuală

anumite circumscripții erau dificil de legitimat din cauza mecanismului electoral complicat și, nu în ultimul rând, sistemul a multiplicat numărul de locuri în parlament exact atunci când dezbaterea publică avansa în sensul micșorării lui. La alegerile din 2012, votul îndreptat împotriva politicilor de austерitate a dus nu numai la creșterea numărului de mandate, ci și la propulsarea în parlament a unui partid populist obscur, Partidul Poporului - Dan Diaconescu (PP-DD), a cărui platformă politică se baza exclusiv pe popularitatea mediatică a liderului său și pe succesul televiziunii pe care o conducea (King și Marian 2014). De asemenea, Uniunea Social-Liberă (USL), alianța dintre Partidul Național Liberal (PNL) și Partidul Social Democrat (PSD), formată împotriva prescripțiilor ideologice doar în scopul de a contracara puterea de facto a președintelui Traian Băsescu, a obținut o majoritate parlamentară indisutabilă, ceea ce a dus la o nouă escaladare a conflictului dintre parlament și președinte, creșterea puterii instituției prezidențiale și reacția parlamentului față de aceasta fiind un element cheie al tuturor crizelor politice majore din ultimul deceniu (Gherghina și Miscoiu 2013). USL urma să se destrame înainte de alegerile prezidențiale din 2014, când cele două partide au concurat într-o atmosferă conflictuală punctată de teme naționaliste, hipermobilizare și teorii ale conspirației (Gherasim-Proca 2016, 117-169).

Propunerile de reformă instituțională formulate de organizațiile non-guvernamentale au început treptat să sublinieze necesitatea deschiderii competiției către partide politice noi, iar campania „Politică fără bariere” (Campania PfB 2015) a condus la modificarea legii partidelor politice (prin *Legea nr. 114 din 19 mai 2015*) în aşa fel încât numărul de membri fondatori necesar înființării unui partid politic să se reducă drastic – de la 25000 la

numai 3³ – și la introducerea în legea electorală a principiului finanțării publice a campaniilor electorale. În ciuda introducerii unor condiții restrictive referitoare la înregistrarea candidaturilor sau a temerilor că partidele irelevante vor avea un moment de ascensiune (Chiriac 2016), noua reformă electorală a încurajat apariția unor partide mici care au reușit să valorifice protestul public și imaginarul eroic al clasei de mijloc urbane. Dezvoltându-se inițial la nivel local, partide precum Uniunea Salvați Bucureștiul (USB), Partidul Pentru Iași (PI) sau Partidul Oamenilor Liberi (POL) au format Uniunea Salvați România (USR), care, având pe liste activiști civici, manageri de succes și foști miniștri ai guvernului tehnocrat, a reușit obțină aproximativ 9% din voturi la alegerile parlamentare din 2016. În ciuda diviziunii interne între faționarea conservatoare și cea liberală, capitalul cultural și experiența activiștilor deveniți parlamentari au făcut ca acest partid să aibă un cuvânt important de spus în timpul mobilizării antiguvernamentale din 2017.

Desigur, mesajul anticorupție și oportunitățile de participare nu au fost valorificate doar de partidele orientate către guvernamentalizarea activismului civic. După o lungă așteptare, „Noua dreaptă”, una dintre cele mai vechi și mai active mișcări ultranaționaliste din România, cunoscută pentru virulența militantismului anti-LGBT, a reușit să se înregistreze ca partid politic (Dolana 2015), propunând „stimularea întreprinzătorilor autohtoni și a capitalului românesc prin măsuri legislative și facilități fiscale; combaterea și eradicarea

³ Fapt remarcabil, înlăturarea vechii condiții referitoare la numărul minim de membri fondatori a venit ca urmare a unei contestații de neconstituționalitate formulate de Partidul Pirat.

Proteste anticorupție și criză politică O analiză contextuală

corupției din administrația de stat; confiscarea averilor ilicite” etc. („Programul Partidului Noua Dreaptă”). O altă direcție, ambiguă în privința discursului anticorupție, dar promovând mesajul suveranist naționalist ultraconservator, era reprezentată de Partidul România Unită (PRU), frecventat de câțiva disidenți ai PSD.

Ordonanța 13. Direcția Națională Anticorupție și criticii ei

Învestirea lui Florin Iordache în calitate de ministru al justiției, la 4 ianuarie 2017, a readus în atenția presei proiectele de reformare a legislației penale pe care acesta le susținuse din postura de membru al parlamentului. Ele aveau în vedere protecția avocaților față de ascultările telefonice realizate în cursul anchetelor penale, amnistia și grătierea (Tapalagă 2016). Întrebat de jurnaliști dacă este posibilă reluarea acelor inițiative, noul ministru răspundea că este justificat ca parlamentul să se pronunțe din nou asupra lor (Tutulan 2017). Lucrurile au evoluat însă într-o altă direcție, modificările au fost introduse prin intermediul unei ordonanțe de urgență. Inițial a fost propusă o ordonanță ce prevedea grătierea unor pedepse. După reacțiile vehemente de protest, guvernul a renunțat la ideea grătierii și a propus o ordonanță ce modifica prevederile Codului Penal și ale Codului de Procedură Penală, célébra „Ordonanță 13”.

Sigur pe legitimitatea sa electorală și pe faptul că simpla respectare a condițiilor formale referitoare la deliberarea publică este suficientă (Redacția Ziare.com 2017), PSD nu a reușit să risipească suspiciunile referitoare la faptul că modificările propuse ar fi fost în primul rând în folosul politicienilor anchetați de Direcția Națională Anticorupție (DNA). Cu atât mai

mult cu cât președintele PSD, Liviu Dragnea, fusese deja condamnat într-un proces referitor la mobilizarea alegătorilor în timpul referendumului de suspendare a președintelui din anul 2012. Neîncrederea generată de această inițiativă neașteptată (mai ales incapacitatea oficialilor de a le contrazice) a trecut în plan secundar motivele rezonabile pentru care astfel de modificări ar fi putut să fie considerate necesare, anume faptul că normele modificate fuseseră declarate neconstituționale, că există o nouă directivă europeană ce impunea întărirea garanțiilor referitoare la prezumptia de nevinovătie și că situația sistemului penitenciar din România este foarte problematică din punctul de vedere al respectării drepturilor omului (Nineoclock. 2016; Euractiv & AFP 2017).

Propunerile guvernului au dus la manifestații cu un număr impresionant de participanți. Președintele a ținut să participe personal, alăturându-se mulțimii și salutându-i cordial pe protestatari. El a subliniat faptul că majoritatea parlamentară încearcă să submineze statul de drept și independența justiției. Grupul parlamentar USR a inițiat propriile acțiuni protestatare. Partidele din coaliția guvernamentală au mobilizat un grup restrâns de manifestanți în fața sediului instituției prezidențiale, la Cotroceni.

În același timp, DNA a refuzat să recunoască legalitatea actului normativ și rolul constituțional al Guvernului în procesul de delegare legislativă, procurorii declanșând o anchetă referitoare la modul, presupmat ilegal, în care a fost adoptată ordonanța de urgență. Susținătorii situației de *statu quo* în sfera politicilor anticorupție din diverse instituții judiciare și organizații non-guvernamentale au cerut abandonarea proiectului. Conflictului politic i s-a adăugat astfel o competiție

Proteste anticorupție și criză politică O analiză contextuală

semantică. Ea gravita în jurul interpretării unei infracțiuni de serviciu asimilată infracțiunilor de corupție (Gheorghe 2016). Procurorul șef al DNA interpreta limitarea sferei acesteia ca pe o încercare de a anula un instrument de acțiune esențial pentru combaterea corupției. Ministrul justiției susținea, fără să dispună de credibilitate politică, că este vorba de corectarea unui text de lege prea vag, în concordanță cu jurisprudența Curții Constituționale.

Din punctul de vedere al compoziției sociale, singura cercetare sociologică desfășurată la momentul respectiv în piața Victoriei arată o participare diversă, dominată de tineri cu studii superioare care votaseră în alegerile parlamentare, se poziționau în cea mai mare parte la dreapta spectrului politic și considerau că partidele parlamentare, cu excepția USR, sunt în cea mai mare măsură corupte (Nicolescu și Bujdei-Tebeica 2017).

Sub aspect simbolic, protestele anticorupție din 2017 au fost însoțite de un discurs moralizator care celebra virtuțile clasei de mijloc urbane, ingeniozitatea clasei creative, responsabilitatea civică a oamenilor educați, raționalitatea și obiectivitatea lor apolitică, într-o „ordine estetică” a superiorității incontestabile (Deoancă 2017). Această imagine pură a „Revoluției Albe” s-a reflectat într-un adevarat spectacol tehnologic al luminii. Protestatarii s-au folosit de telefoanele mobile pentru a-și semnala prezența colectivă, proiectoare cu laser au afișat mesaje pe clădirile din împrejurimi, dronele surprindeau imagini copleșitoare. Prin contrast, imaginea protestatarilor de condiție modestă din fața palatului Cotroceni a fost prezentată în unele ocazii ca un simbol corporal al decăderii politice. Pentru a da numai un exemplu proeminent printre numeroasele exemple posibile, filosoful conservator Gabriel Liiceanu, o personalitate

influentă a scenei culturale bucureștene, a ținut să publice un articol intitulat „România gurilor știrbe”, în care descria „grotescul” material și intelectual al manifestației organizate de PSD (Liiceanu 2017).

După cum observa Victoria Stoiciu, evenimentele #rezist (nume împrumutat de la mișcarea americană împotriva administrației Trump) au marcat un moment de ruptură în structura discursivă a seriei de proteste din ultimii ani. Dacă până atunci a existat un echilibru între discursul general anti-establishment și cel antiguvernamental, în 2017 mesajul anti-guvernamental a monopolizat întreg spațiul discursiv, orientându-se aproape exclusiv împotriva principalului partid guvernamental (Stoiciu 2017, 185-186).

În cele din urmă ordonanța a fost abrogată, urmând ca reforma sistemului judiciar să urmeze cursul dezbatelor parlamentare. Ministrul Iordache și-a dat demisia. Succesorul lui, Tudorel Toader, și el un „tehnocrat”, se bucura de o credibilitate incomparabil mai mare, venind din funcția de rector al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, după o carieră îndelungată ca profesor de drept și după ocuparea funcției de judecător al Curții Constituționale.

Eșecul răsunător din februarie a dus la o criză guvernamentală gravă. În ciuda demisiilor asumate de ceilalți membri ai guvernului, premierul Grindeanu s-a opus remanierii guvernamentale care îl viza, într-un act de frondă ce a accentuat fricțiunile interne din Partidul Social Democrat. Fostul președinte al PSD, Victor-Viorel Ponta, acum un adversar îndărjit al echipei Dragnea, i s-a alăturat pentru a-l susține. În cele din urmă Grindeanu a renunțat la propria sa acțiune de protest și a fost posibilă numirea unui nou prim-ministru.

Proteste anticorupție și criză politică O analiză contextuală

După ce Curtea Constituțională s-a pronunțat în legătură cu ancheta desfășurată de DNA împotriva guvernului imediat după adoptarea ordonanței de urgență, stabilind că DNA și-a depășit competențele legale, solicitările unor procurori ai DNA care acuzau presunții făcute asupra lor de procurorul șef Laura Codruța Kovesi au determinat începerea unei anchete disciplinare. Desfășurarea ei, în cursul căreia au apărut noi acuzații, a determinat inițierea altor anchete succesive împotriva Laurei Kovesi (Colceriu 2018). De asemenea, apariția unor acuzații publice referitoare la comportamentul abuziv al unor procurori DNA a dus la inițierea unei evaluări generale a managementului instituției ce a culminat cu o propunere de revocare. Refuzul președintelui de a aproba revocarea procurorului șef al DNA a fost transțat de Curtea Constituțională în favoarea Ministerului Justiției (Associated Press 2018).

Toate acestea s-au petrecut într-un climat tensionat accentuat de noi demonstrații antiguvernamentale. Totuși, credibilitatea publică a DNA a fost afectată, cu atât mai mult cu cât, între timp, o serie de personalități publice importante au obținut achitări în procesele penale ce le fuseseră intentate, cazul cel mai frapant fiind cel al lui Victor Ponta, premierul demisionar din 2015 (Luca 2018). Astfel de exemple au pus sub semnul întrebării imparțialitatea anchetelor anticorupție și au dat o oarecare credibilitate acuzațiilor de partizanat politic venite dinspre coaliția guvernamentală.

Dar probabil subiectul care a generat cele mai multe critici și controverse a fost cel al implicării Serviciului Român de Informații (SRI) în desfășurarea anchetelor penale. Curtea Constituțională determinase încă din anul 2016 modificarea legislației în aşa fel încât atribuțiile serviciului să fie restrânsă și

clar definite în acest domeniu, dar decizia ulterioară ca proto-coalele încheiate de SRI cu diferite instituții judiciare să fie desecretizate a determinat noi dezbateri aprinse și reacții publice (Romania Insider 2016; Clark 2017; MEDEL 2018).

O competiție între populisme?

Tendința statelor din Europa Centrală și de Est de a îmbrățișa formule ale succesului politic care se îndepărtează de canonul democrației liberale reprezintă una dintre problemele cele mai stringente de pe agenda Uniunii Europene. Deși România este încă departe de a rivaliza din acest punct de vedere cu Ungaria sau Polonia, crizele politice successive și modul în care se articulează competiția dintre principalii actori indică o transformare în aceeași direcție. Polarizarea socială crescândă, specifică perioadei postcomuniste, oferă un climat propice pentru temele politice care exploatează sentimentele de frustrare, alienarea, temerile.

Prin una dintre dimensiunile sale majore, populismul se definește ca „o ideologie ce consideră că societatea este separată în două grupuri antagonice, «poporul curat» contra «elitei corupte», și care afirmă că politica trebuie să fie o expresie a voinței generale a poporului” (Mudde 2004, 543). Conform viziunii ideologice populiste, voința poporului are sens doar atunci când este exprimată de „adevăratul popor”, universul politic trebuie să se împartă în mod necesar între „noi” și „ei”, iar competiția politică ia forma confruntării mitice între „bine” și „rău”. Populismele devin adesea ideologii ale fricii și resentimentului.

Din nefericire, antagonismul de durată exprimat de protestele anticorupție din România reproduce destul de fidel

modelul maniheist populist. Ambele tabere construiesc fortificații ideologice care exclud și adâncesc faliile din societate. Pe de-o parte, susținătorii *statu quo*-ului în materia politicilor anticorupție apelează la ceea ce ar putea fi considerat un tip aparte de „populism penal”, îndreptat către profitorii reali sau imaginari ai tranziției post-socialiste. Populismul penal „se adresează felului în care infractorii și deținuții sunt văzuți a fi favorizați pe seama victimelor infracțiunilor, în particular pe seama publicului respectuos față de lege. El se hrănește cu expresii ale furiei, dezamăgirii și deziluziei față de *establishment*-ul justiției penale. Îl consideră răspunzător pentru inversarea insidioasă a priorităților de bun simț: protejarea bunăstării și siguranței «oamenilor obișnuiți» care respectă legea, pedepsirea acelora care pun în pericol toate acestea” (Pratt 2007, 12). Pe parcursul protestelor împotriva reformării sistemului judiciar a fost invocată insistență temere că legislația penală va fi modificată în aşa fel încât infractori periculoși, precum pedofili, vor fi favorizați, și că procurorii vor fi obligați „ să-i anunțe pe presupuși infractori înainte să înceapă să culeagă informații despre ei” (Skurtu 2017)⁴. De asemenea, președintele Klaus Iohannis a utilizat retorica specifică populismului penal pentru a-și acuza adversarii (Luca 2018a), o situație destul de frecvent întâlnită în spațiul public românesc. Nu de puține ori opiniile exprimate în presă sau în discursurile politicienilor sunt favorabile ideii de pedeapsă exemplară sau relativizării drepturilor

⁴ Nici nu mai este nevoie să adaug că protestele din 2016 ale deținuților nu s-au bucurat de popularitatea internațională a protestelor anticorupție (Chiriac 2016a).

fundamentale, în cazul în care scopul este „lupta împotriva corupției”.

Pe de altă parte, PSD încearcă să-și asigure un sprijin popular cât mai larg prin încurajarea temelor politice conservatoare. Propulsată la putere de un program economic anti-austeritate, coaliția guvernamentală a primit critici dure referitoare la modul în care îl implementează. Crizele guvernamentale au fost compensate prin introducerea pe agendă a unei teme la fel de controversate ca și cea a reformei sistemului judiciar. În toamna anului 2017, președintele PSD Liviu Dragnea a anunțat sprijinul partidului său pentru un referendum care ar urma să decidă modificarea textului Constituției României în aşa fel încât acesta să excludă posibilitatea căsătoriei între persoane de același sex (Reuters Staff 2017). Inițiativa aceasta vine din partea unei coaliții de organizații non-guvernamentale care a reușit să strângă trei milioane de semnături în favoarea propunerii respective. Deși puțini politicieni români și-au manifestat opoziția față de intenția „Coaliției pentru familie”, printre reprezentanții PSD pare că se găsesc susținătorii ei cei mai hotărâți. De asemenea, Liviu Dragnea și alți lideri ai PSD nu se sfiesc să lanseze în spațiul public acuzații la adresa organizațiilor non-guvernamentale, acuzații care seamănă cu campania de stigmatizarea a Open Society Foundation din Ungaria. Îngrijorările legitime ale judecătorilor referitoare la influența SRI asupra activității judiciare sunt traduse în termenii retoricii populiste despre „statul paralel” (adaptare a expresiei „deep state” pe care o folosesc susținătorii lui Donald Trump în Statele Unite). Retorica capitalistă a șovinismului economic revine ori de câte ori se aduce în discuție pretinsa selectivitate a anchetelor DNA, care, în opinia liderilor coaliției

Proteste anticorupție și criză politică O analiză contextuală

guvernamentale, face parte dintr-o strategie de favorizare a capitalului străin față de capitalul românesc.

Intensitatea extremă a conflictului dintre principalele partide politice le determină pe acestea să apeleze la inițiative de mobilizare care valorifică cu precădere temele populiste de tip conservator. Pe de-o parte, lupta împotriva corupției, primind susținerea generală a tuturor celor care văd în opulența clasei conducerătoare cauza fundamentală a neajunsurilor din societate, este în mod clar asociată cu o vizuire ce tinde să elimine principiul umanismului dreptului penal și al limitării puterii din patrimoniul valorilor liberale. Pe de altă parte, partidele politice critice la adresa modului în care au fost implementate politicile anticorupție până acum scot în evidență responsabilitatea instituțiilor internaționale și a organizațiilor non-guvernamentale pentru eșecurile cele mai frapante ale politicilor respective, stimulând sentimentele naționaliste și resentimentele față de „*establishment-ul globalist*”, care nu ar dori să recunoască voința populară exprimată prin vot. Aceste evoluții, care sugerează că viața politică din România începe să structureze din progresiv ca o competiție acerbă între două tipuri de populism rivale dar înrudite ideologic, tind către perpetuarea crizelor, continuarea fragmentării instituționale și amplificarea polarizării politice.

Bibliografie

Associated Press. 2018. „Romania: Court Tells President to Fire Anti-Graft Prosecutor”. *The New York Times*, May 30, 2018. <https://www.nytimes.com/aponline/2018/05/30/world/europe/ap-eu-romania-anti-corruption-prosecutor.html>.

Bran, Mirel. 2012. „Anger Threatens to Topple Romanian President as Austerity Measures Bite”. *The Guardian*, January 24, 2012.

Ovidiu Gherasim-Proca

- <http://www.theguardian.com/world/2012/jan/24/romania-anti-government-austerity-protests>.
- Campania PfB. 2015. „Scrisoare Publică”. *Politică Fără Bariere* (blog). Ianuarie 11, 2015. <https://politicafarabariere.wordpress.com/2015/01/11/scrisoare-publica/>.
- Cercel, Cristian. 2012. „Romania’s Politicians Must Reconnect with Reality”. *The Guardian*, January 16, 2012. <http://www.theguardian.com/commentisfree/2012/jan/16/romania-politicians-protests>.
- Chiriac, Marian. 2016. „Joke Parties Flourish After Law Change in Romania”. *Balkan Insight*, 04 Mar 2016. <http://www.balkaninsight.com/en/article/surge-of-new-parties-in-romania-03-04-2016>.
- Chiriac, Marian. 2016a. „Romanian prisoners protest about poor conditions”. 15 Jul 2016. <http://www.balkaninsight.com/en/article/protests-at-romanian-prisons-over-poor-conditions-07-14-2016>.
- Clark, David. 2017. „Romania’s Corruption Fight Is a Smokescreen to Weaken Its Democracy”. *The Guardian*, January 10, 2017, <http://www.theguardian.com/world/2017/jan/10/romania-corruption-fight-is-a-smokescreen-to-weaken-its-democracy>.
- Colceriu, Corneliu-Aurelian. 2018. „Judicial Inspection announces disciplinary investigation of chief anti-graft prosecutor Kovesi”. November 4, 2018. <http://www.agerpres.ro/english/2018/04/11/judicial-inspection-announces-disciplinary-investigation-of-chief-anti-graft-prosecutor-kovesi-88880>.
- Deoancă, Adrian. 2012. „Suspendarea consensului în «Piețele» Universității: tehnopolitică, anticomunism și hegemonia neoliberalismului”. În *Iarna vrajbei noastre: protestele din România, Ianuarie-Februarie 2012*, editat de Vintilă Mihăilescu și Cătălin Augustin Stoica, 161–97. București: Editura Paideia.
- Deoancă, Adrian. 2017. „Class Politics and Romania’s «White Revolution»”. *Anthropology News* 58 (4): 394–98.

Proteste anticorupție și criză politică O analiză contextuală

- Diacu, Loredana. 2015. „Corupția Omoară Oameni» - Victimele incendiului de la clubul Colectiv, comemorate duminică în București și Cluj”. *Epoch Times*, ianuarie 11, 2015. <http://epochtimes-romania.com/news/coruptia-omoara-oameni-victimele-incendiului-de-la-clubul-colectiv-comemorate-duminica-in-bucuresti-si-cluj---240069>.
- Dolana, Andra. 2015. „Tribunalul București a aprobat înscrierea partidului Noua Dreaptă”. *România Liberă*, ianuarie 10, 2015. <https://romaniolibera.ro/politica/partide/tribunalul-bucuresti-a-aprobat-inscrierea-partidului-noua-dreapta--394902>.
- Euractiv & AFP. 2017. „Europe Rights Court Blasts Romania Prison Conditions”. *Euractiv.com*, April 26, 2017. <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/europe-rights-court-blasts-romania-prison-conditions/>.
- Garaiman, Roxana. 2015. „Țara fără avize. Clădirea Guvernului, Casa Poporului, spitale și bisericiile ortodoxe nu au avizul pompierilor”. *Adevarul.ro*, noiembrie 2015. http://adevarul.ro/news/eveniment/Tara-avize-cladirea-guvernului-casa-poporului-spitale-biserici-ortodoxe-nu-avizul-pompierilor-1_564cb27b7d919ed50e599a25/index.html.
- Gheorghe, Georgeta. 2016. „CCR upholds claim of unconstitutionality on abuse of power”. *Business Review*, June 15, 2016. <http://business-review.eu/news/CCR-upholds-claim-of-unconstitutionality-of-article-defining-abuse-of-power-in-criminal-code-109260>.
- Gherasim-Proca, Ovidiu. 2016. „Al șaptelea scrutin prezidențial din istoria României post-comuniste (2-16 Noiembrie 2014). Hipermobilizare online, criză politică și rezultate neașteptate”. În *Alegeri, alegători și aleși în România 2009-2014*, editat de Bogdan Gheorghita, 117-69. Sibiu: Editura Tehno-Media.
- Gherghina, Sergiu, Sergiu Miscoiu. 2013. “The Failure of Cohabitation: Explaining the 2007 and 2012 Institutional Crises in Romania”. *East European Politics and Societies* 27 (4): 668–84.

Ovidiu Gherasim-Proca

- Jacobsen, Henriette. 2013. „EU Countries Singled out for Misguided Healthcare Budget Cuts.”. *Euractiv.com.*, September 6, 2013. <https://www.euractiv.com/section/health-consumers/news/eu-countries-singled-out-for-misguided-healthcare-budget-cuts/>.
- King, Ronald F., Cosmin Gabriel Marian. 2014. „Antagonism and Austerity: The December 2012 Romanian Parliamentary Elections”. *Electoral Studies* 34 (June): 310–15.
- Liiceanu, Gabriel. 2017. „România gurilor știrbe”. *Contributors.ro*. februarie 24, 2017. <http://www.contributors.ro/editorial/romania-gurilor-%C8%99tirbe/>.
- Luca, Ana Maria. 2018. „Romania Court Frees Ponta of Corruption Charges”. *Balkan Insight*, May 10, 2018. <http://www.balkaninsight.com/en/article/romanian-ex-pm-acquitted-of-corruption-charges-05-10-2018>.
- Luca, Ana Maria. 2018a. „Romanian President Fined for Calling Some Politicians «Criminals»”. *Balkan Insight*, 09 May 2018. <http://www.balkaninsight.com/en/article/romanian-anti-discrimination-body-fines-president-05-09-2018>.
- Marinas, Radu, Luiza Ilie. 2012. „UPDATE 2-Romania's New Government Wins Parliamentary Approval”. *Reuters*, February 9, 2012. <https://www.reuters.com/article/romania-government/update-1-romaniastnew-govt-wins-parliamentary-approval-idUSL5E8D94ZZ20120209>.
- MEDEL. 2018. „Resolution on Safeguarding the Independence of the Romanian Judicial System from Secret and Unlawful Interference of the Intelligence Agencies”. Magistrats Européens pour la Démocratie et les Libertés. <http://medelnet.eu/index.php/news/europe/449-resolution-on-safeguarding-the-independence-of-the-romanian-judicial-system-from-secret-and-unlawful-interference-of-the-intelligence-agencies>.
- Mudde, Cas. 2004. „The Populist Zeitgeist”. *Government and Opposition* 39 (4): 542–63.

Proteste anticorupție și criză politică O analiză contextuală

- Neag, Mirela, Răzvan Luțac, Cătălin Tolontan. 2015. „Supraviețitorul de la Colectiv a avut dreptate: conform coordonatelor GPS, două ambulanțe BGS și Sanador au ajuns în zonă, dar au fost refuzate!”. *Tolo.ro* (blog). December 17, 2015. <http://www.tolo.ro/2015/12/17/supravietitorul-de-la-colectiv-a-avut-dreptate-conform-coordonatelor-gps-doua-ambulante-bgs-si-sanador-au-ajuns-in-zona-dar-au-fost-refuzate-ce-spune-arafat/>.
- Nicolescu, Valentin, Vlad Bujdei-Tebeica (coord). 2017. „Corupție și contestare”. CESIP. București. <http://cesip.ro/cercetare-proteste-05-02-2017/>.
- Nineoclock. 2016. „CCR: «Deficiently» in Relation to Abuse of Office Means «in Breach of Law»”. *Nineoclock*, June 16, 2016. <http://www.nineoclock.ro/CCR-deficiently-in-relation-to-abuse-of-office-means-in-breach-of-law/>.
- Pratt, John. 2007. *Penal Populism*. London ; New York: Routledge.
- „Programul Partidului Noua Dreaptă”, f.d. accesat la 9 mai 2018. <https://www.nouadreapta.org/programul-partidului-nouadreapta.html>.
- Redacția Mediafax. 2012. „Cronologie. Săptămâna fără Arafat la Ministerul Sănătății”. *Mediafax.ro*, ianuarie 2012. <http://www.mediafax.ro/social/cronologie-saptamana-fara-arafat-la-ministerul-sanatatii-9152531>.
- Redacția Mediafax. 2012a. „A șaptea zi de proteste în capitală s-a încheiat. Circulația pe Bulevardul Magheru a fost reluată. Zeci de manifestanți violenți au fost ridicați de jandarmi”. *Mediafax.ro*, ianuarie 2012. <http://www.mediafax.ro/social/a-saptea-zi-de-proteste-4-000-de-manifestanti-usl-la-arcul-de-triumf-din-capitala-sute-de-persoane-in-piata-universtatii-9158949>.
- Redacția Ziare.com. 2017. „Dezbaterile pe Justitie fara niciun rezultat: Nu stim ce va fi, dar Iordache nu renunta la gratiere”. *Ziare.com*, ianuarie 2017. <http://www.ziare.com/stiri/justitie/dezbaterile-publicate>

Ovidiu Gherasim-Proca

cu-protestatarii-la-usa-pe-ordonantele-privind-gratierea-si-codurile-penale-live-1451834.

- Reuters Staff. 2017. „Romania to Hold Same-Sex Marriage Referendum This Autumn: Ruling...”. *Reuters*, September 2, 2017. <https://www.reuters.com/article/us-romania-gaymarriage/romania-to-hold-same-sex-marriage-referendum-this-autumn-ruling-party-leader-idUSKCN1BD0VU>.
- Romania Insider. 2016. „Constitutional Court’s Decision against Secret Service Wiretaps Impacts Criminal Investigations in Romania”. *Romania Insider* (blog). March 9, 2016. <https://www.romania-insider.com/constitutional-courts-decision-against-secret-service-wiretaps-impacts-criminal-investigations-in-romania/>.
- Romanian Insider. 2018. „Emergency Inspectorate: Only 5 Bucharest Public Schools Have Fire Safety Permit”. *Romania Insider*. May 29, 2018. <https://www.romania-insider.com/bucharest-public-schools-fire-safety-permit-2018/>.
- Skurtu, Tara. 2017. „We See You: A Silent Anti-Corruption Movement Erupts in Romania”. *Huffington Post* (blog). December 17, 2017. https://www.huffingtonpost.com/entry/we-see-you-a-silent-anti-corruption-movement-erupts_us_5a3637f5e4b02bd1c8c6077e.
- Stoica, Cătălin Augustin. 2012. „Fațetele multiple ale nemulțumirii populare: o schiță sociologică a protestelor în Piața Universității din ianuarie 2012”. În *Iarna vrajbei noastre: protestele din România, ianuarie-februarie 2012*, editat de Vintilă Mihăilescu și Cătălin Augustin Stoica, Editura Paideia, 7–79. București.
- Stoiciu, V. 2017. „Romanian Social Movement: Between Repoliticization and Reinforcement of the Status-Quo (2012-2017)”. *Studia Universitatis Babes-Bolyai Sociologia* 62 (3): 177–96.
- Stoiciu, Victoria. 2012. „Austerity and Structural Reforms in Romania: Severe Measures, Questionable Economic Results and Negative Social Consequences”. *International Policy Analysis*, Friedrich Ebert Stiftung.

Proteste anticorupție și criză politică O analiză contextuală

- Tapalagă, Dan. 2016. „Camera Deputatilor a votat legea «superimunitatii» avocatilor: inscrisurile care contin comunicari intre client si avocatul sau nu pot fi ridicate si confiscate”. *HotNews.ro*, octombrie 18, 2016. <https://www.hotnews.ro/stiri-politic-21358915-legea-care-acord-imunitate-avocatului-votul-final-camera-deputatilor-avocatii-pot-perchezitionati-daca-sunt-suspecti-raportul-dintre-avocat-client-nu-poate-obiectul-unor-interceptari.htm>.
- Tran, Mark. 2015. „Bucharest Nightclub Fire: PM and Government Resign after Protests”. *The Guardian*, November 4, 2015, <http://www.theguardian.com/world/2015/nov/04/romanian-government-resigns-nightclub-fire-victor-ponta>.
- Trif, A. 2013. „Romania: Collective Bargaining Institutions under Attack”. *Transfer: European Review of Labour and Research* 19 (2): 227–37.
- Tutulan, Radu. 2017. „Florin Iordache, avizat pozitiv la justiție: o lege a amnistiei discutată în parlament, de bun augur”. *Mediafax.ro*, ianuarie 2017. <http://www.mediafax.ro/politic/florin-iordache-avizat-pozitiv-la-justitie-o-lege-a-amnistiei-discutata-in-parlament-de-bun-augur-16048410>.

DOUĂ DISCURSURI DESPRE LEGITIMITATE. IARNA ROMÂNEASCĂ ÎN TUMULT

Diana Margarit

Protestele sunt episoade intense și vii în transformarea oricărei societăți. Ele exprimă dezacord, nemulțumire sau furie, opinii diferite cu privire la proiecte politice, sociale și culturale viitoare și adâncesc diferențele dintre grupurile care concurează pentru resurse și sprijin cu scopul de a impune propria viziune cu privire la bunurile și valorile comune. În societăți eterogene precum cele democratice, grupurile politice și civile implicate în procesele de luare a deciziilor se confruntă permanent cu lupta pentru reprezentativitate și legitimitate. Oricum, atunci când forțe opuse revendică aceste principii pentru a-și susține moral discursurile și acțiunile antagonice, este destul de dificil să discernem corectitudinea demersurilor lor. Cu alte cuvinte, când grupurile civile provoacă autoritățile politice să își asume responsabilitatea pentru deciziile lor, acestea urmăresc să determine schimbări politice bazate pe propria lor percepție despre justiție și legitimitate.

În timpul recentelor proteste care au avut loc în februarie 2017 în România, mii de oameni s-au mobilizat și au mărșăluit pe străzile orașelor din România împotriva unei ordonanțe adoptate de guvern prin care s-ar fi grațiat acte de corupție la nivel înalt.

Acestea au continuat chiar și după ce prim-ministrul a retras-o, de această dată protestatarii cerând demisia guvernului. Ei susțineau că credibilitatea acestuia fusese grav compromisă și, de aceea, își pierduse legitimitatea. Drept răspuns, membrii guvernului și susținătorii acestora au afirmat că rezultatele alegerilor generale (Partidul Social Democrat a obținut 45,5% din voturi) constituau o sursă importantă de legitimitate și că oamenii care au votat pentru partid i-au depășit ca număr pe protestatari. Astfel, tensiunile dintre protestatari și guvern au transformat spațiul public într-o arenă unde competitorii și-au structurat discursurile pe baza propriei înțelegeri a legitimității. Scopul acestei lucrări constă în analiza sensului și caracterului instrumental al legitimității în confruntarea retorică a celor două grupuri adverse. Ea se împarte în două părți principale, una concentrată pe o abordare teoretică a legitimității și alta pe utilizarea antagonică a acesteia, atât de către protestatari, cât și de către guvern.

Legitimitate, autoritate politică și proteste.

O abordare teoretică

Legitimitatea este „baza oricărui sistem de autoritate, și, prin analogie, fiecărui tip de disponibilitate de a se supune, este o convingere, o convingere în virtutea căreia persoanelor care exercită autoritatea li se atribuie prestigiu” (Weber 1964, 382). Prin urmare, în concordanță cu definiția weberiană, legitimitatea rezidă în convingerea oamenilor că cei ce dețin autoritatea sunt îndreptățiti să o dețină. Legitimitatea cuprinde nu doar perceptia oamenilor, dar și fundamentele normative și morale pe care se construiesc și se consolidează relațiile de putere. Autoritatea are legitimitate atunci când cere și impune supunere în mod just și

Două discursuri despre legitimitate

moral, în concordanță cu un cadru de pedepse și sanctiuni. În cazul nesupunerii ce neagă legitimitatea, sistemul puterii acționează în forță, dar eșecul împiedicării răzvrătirii înseamnă, cu toate acestea, surparea autorității. Autoritatea se confruntă întotdeauna cu acest pericol atunci când trebuie să recurgă la violență și constrângere. De aceea, este mult mai profitabil, atât în termeni de costuri, cât și de beneficii, să fie legitimă, și astfel să conducă având ca fundament supunerea și cooperarea (Beetham 1991, 25-30).

Autoritatea politică este considerată legitimă pe baza consimțământului indivizilor de a-i atribui puterea și a-i evalua performanțele (Estlund 2008; Rawls 2007, 124; Simmons 2001). Relația dintre indivizi și autoritățile politice se fondează pe înțelegerea faptului că indivizii dețin mecanisme formale și informale pentru a le controla și a recunoaște situațiile când acestea folosesc pe bună dreptate constrângerea (Ripstein 2004). Această descoperire poate fi neliniștitoare, deoarece conduce aparent la ideea că ei au obligația de a se supune celor ce exercită puterea politică în mod legitim. Dar, aşa cum precizează Applbaum, legitimitatea nu oferă stimulente pentru a crea o obligație de supunere, ci mai degrabă o datorie (Applbaum 2010). Diferența dintre datorie și obligație constă mai curând în existența unui cadru formal oferit de statul de drept, care poate împiedica o guvernare arbitrară, și a unuia moral, care poate împiedica luarea unor decizii nedrepte.

O mișcare socială ridică întrebări cu privire la legitimitatea puterii și furnizează noi surse de legitimitate (Lelucci 1981, 186-187). Din această perspectivă, miza tuturor dinamicilor politice constă în a decide, atât în mod formal, cât și informal, cine este îndreptățit să facă ceva și ce anume. Într-un cadru democratic,

există mecanisme care reglementează reciprocitatea dintre îndreptățiri care pot fi rezumate după cum urmează: autoritățile politice au dreptul să ia decizii, atât timp cât societatea civilă are dreptul să o critique și să îi amendeze erorile și devierile. Astfel, legitimitatea presupune o recunoaștere reciprocă a grupurilor (părților), deoarece unul nu poate fi legitim decât în cazul în care celălalt îl recunoaște ca atare și există o certificare sau validare a statutului și acțiunilor actorilor și a relației lor cu alte părți (McAdam et al. 2004, 316). Mai mult, dinamica dintre stat și cetățenii sau populația sa (care poate include nu doar cetățenii, ci și locuitorii temporari) este în același timp o chestiune domestică și o problemă internațională. „Faptul că guvernele au semnat declarații internaționale și tratate care arată sprijinul lor pentru progresul valorilor pe care mișcările le avansează oferă atât legitimitate internațională, cât și legală pentru solicitările activiștilor, dar și pârghii politice împotriva statelor care ar prefera să păstreze reputația unei bune cetățenii globale. Deși guvernele pot semna tratate fără nicio intenție de a le implementa în fapt, niciun guvern nu primește cu brațele deschise – iar unele opun rezistență în mod activ – încercările de a aduce în atenția internațională violarea acestor tratate” (Smith și Fetner 2007, 24). Guvernele trebuie să facă față presiunilor interne din partea partidelor de opozиie și/sau societății civile, dar și celor externe exercitate de organisme internaționale și transnaționale sau parteneriate care pot influența decisiv evoluția celor dintâi pe scena politică.

Legitimitatea politică privită ca dreptul de a conduce cuprinde două dimensiuni, una legată de procedurile și normele care favorizează manifestarea autorității și alta legată de identificarea oamenilor cu comunitatea politică ce îi reprezintă.

Două discursuri despre legitimitate

Din punct de vedere legal, a doua dimensiune ar putea să nu fie o condiție *sine qua non* a legitimității (Raz 2006), dar relevanța sa devine mai evidentă de vreme ce deciziile ce derivă din exprimarea autorității politice au fost atât de des contestate pe parcursul ultimilor ani. În acest context, miza constă în a înțelege nu doar că statul, prin autoritățile politice, este legat de legitimitate, ci și grupurile societății civile. Politica contestatară (Tarrow 1998; Tilly 2004) exprimă tensiunea dintre două tipuri de actori care își susțin legitimitatea: autoritățile politice și mișcările sociale ca actori determinanți ai unui sistem politic democratic.

Atunci când guvernarea acționează împotriva intereselor anumitor grupuri, mișcările sociale critică legitimitatea celei dintâi și fac presiuni pentru a determina schimbare socială și politică. „Schimbarea acestora de-a lungul timpului reflectă schimbări în obiectul legitimității, dar și schimbări în modelele de legitimitate” (Haunss 2007, 162). Prin aceasta, legitimitatea este întotdeauna legată de realități volatile și dinamice, conform unor interese și așteptări diferite. În cazul în care statul eșuează în a le răspunde, mișcările sociale au scopul de a recrea modelele de legitimitate conform căroră autoritatea politică este exercitată în mod just. Referitor la revendicările lor și contextul politic, istoric și geografic (Tilly 1978, 151-158), oamenii aleg dintr-o multitudine de acțiuni colective – revolte, lupte, blocade, marșuri sau ocupări – cele mai eficiente pentru a obține rezultate imediate și satisfăcătoare. Percepția lor cu privire la acțiunile și deciziile politice într-un cadru al injustiției (Gamson 1992, 31-34) este principala motivație pentru a le considera ilegitime, prin urmare ne-reprezentative și abuzive. În același timp, ele se luptă să mobilizeze sprijin și să își formuleze cererile într-un mod

convingător și decisiv, ingredientele cheie pentru a obține legitimitatea. Protestele exprimă percepția socială asupra sistemului politic și asupra deciziilor, asupra punctelor slabe și provocărilor acestora (Jenkins 2005; Stekelenburg și Klandermans 2010). Atunci când cei revoltăți și/sau marginalizați se ridică, iar solicitările și beneficiile lor devin bunuri colective, în ciuda incertitudinii avantajelor pe termen lung pe care acestea ar putea să le aibă în viitor, oportunitatea mișcărilor sociale nu mai poate fi negată (Tilly 1978, 98-142), nici măcar de către autoritățile politice care le-au opus rezistență.

Dialectica legitimității pe parcursul protestelor din România

Protestele din România din februarie 2017 nu au făcut excepție, de vreme ce au exprimat tensiunile acumulate pe parcursul ultimilor ani între autoritățile politice, pe de o parte, și societatea civilă, pe de altă parte. Episoadele contestatare anterioare, precum revoltele antiguvernamentale din 2012, protestele pentru Roșia Montană sau Colectiv din anii următori, au avut consistență transversală în ceea ce privește participarea predominantă a persoanelor tinere sau mobilizarea prin rețele de socializare. Manifestările care au avut loc în februarie 2017 au urmat un model similar cu al celor precedente, dar la o scară mai mare. Magnitudinea mobilizării și intensitatea reflectării în mass-media internațională și națională, care au elogiat lupta populară anti-corupție, le-au transformat într-unul dintre cele mai memorabile episoade din istoria românească recentă de după căderea comunismului. Oricum, insistența cu care protestatarii au cerut guvernului să demisioneze timp de mai mult de treizeci de zile în sir a trebuit să înfrunte rezistența autorităților politice.

Două discursuri despre legitimitate

În secțiunea următoare, mă concentrez asupra confruntării retorice dintre cele două tabere, fiecare invocând legitimitatea ca fundament al deciziilor și acțiunilor sale. Dacă prima parte a secțiunii constă într-o privire de ansamblu asupra evenimentelor, cea de-a doua, mai consistentă decât cealaltă, se concentrează pe analiza legitimității să cum s-a reflectat în tensiunea discursivă dintre protestatari și oponenții lor, respectiv autoritățile politice.

a) Februarie, 2017. Privire de ansamblu

Pe 31 ianuarie 2017, Guvernul României a adoptat o ordonanță de urgență care a modificat Codul Penal, în special acele articole legate de corupția la nivel înalt. Motivul oficial pentru această decizie politică neașteptată se referea la condițiile precare din închisori, celulele supra-aglomerate și detinuții revoltați (Business Review 2017). Conform discursului guvernamental, ordonanța a fost dată atât ca răspuns la reglementările UE care cereau o reformă imediată a sistemului penitenciar, cât și CEDO, care condamnase deja România pentru condițiile improprii de detenție. În aceeași seară, puțin după ce guvernul a adoptat ordonanța, mii de oameni au ieșit în stradă în semn de protest. În opinia lor, guvernul folosea o realitate tristă (HRWF 2017 – n.t. Drepturile Omului fără Frontiere) ca pe un cal troian pentru a-i absolvii pe politicienii care fuseseră deja încarcerați sau se confruntau cu acuzațiile de corupție la nivel înalt (Gillet 2017).

În aceeași noapte, ordonanța a fost oficial adoptată, chiar dacă urma să producă efecte legale după zece zile. Termenul de zece zile a confirmat că ordonanța nu era o necesitate imediată și a dovedit faptul că guvernul a ignorat complet vocea și voința oamenilor din stradă care își manifestaseră dezaprobaarea și cu

două săptămâni înainte de adoptarea acesteia. Oricum, unii membri ai partidelor politice aflate la guvernare – coaliția formată din Partidul Social Democrat (PSD) și Partidul Alianța Democraților și Liberalilor (ALDE) – care au câștigat alegerile din Decembrie 2016 erau deja în închisoare, în timp ce alții se confruntau cu acuzații de fapte penale și ar fi putut fi condamnați în curând. Astfel, motivele pentru această decizie pripită se regăseau în termenele acestor procese și nu în presiunea exercitată de CEDO pentru îmbunătățirea condițiilor prizonierilor, aşa cum s-a afirmat oficial (Margarit 2017).

În timpul primei săptămâni de proteste zilnice, mobilizarea civică a atins un număr neașteptat de participanți care au ieșit în stradă în toate orașele României. Chiar și în cele mai mici sau în cele în care PSD se bucura de un mare sprijin popular, oamenii au protestat împotriva ordonanței, chiar dacă la o scară mai mică în comparație cu marile spații urbane. Confruntat cu un val de nemulțumire populară neașteptat și fără precedent (Ciobanu 2017; Lyman și Gillet 2017), prim-ministrul a decis în doar cinci zile să retragă ordonanța. Chiar și aşa, protestele nu au încetat; din contră, au reunit aproape jumătate de milion de persoane. Nemulțumirile lor se refereau la afacerile ilegale și oneroase al clasei politice, care era percepță ca guvernând în concordanță cu interesele sale private. Corupția, mita, inegalitatea au fost astfel principalele acuzații aduse guvernului și, în consecință, acestuia i s-a cerut să demisioneze (Abăseacă 2017).

În doar câteva zile, amplitudinea turbulențelor a depășit granițele naționale. Comunicatele internaționale din mass-media, instituțiile UE și ambasadele occidentale lăudau virtuțile mobilizării românești împotriva deciziilor și politicii nedrepte (Ilie 2017; Nine O'Clock 2017). Membrii coaliției de la guvernare

Două discursuri despre legitimitate

au încercat diverse strategii pentru a domoli nemulțumirile care au dominat întreaga societate românească, printre care a) decizia de a retrage ordonanța, b) încercarea de a discredită protestele prin știri false (e.g. adulți, copii și câini au fost plătiți de Soros să iasă în stradă, tinerii au fost manipulați de dispozitive psihotronice rusești *etc.*) (Agence France Presse 2017) și c) organizarea de demonstrații pro-guvernamentale în București și alte câteva orașe (Macdonald 2017).

b) Legitimitate și protest

Recentele episoade protestatare au generat multe dezbatere în spațiul public românesc, au ridicat întrebări și au adâncit scindările. Una dintre chestiunile relevante se referea la folosirea termenului de legitimitate, atât de către protestatari, cât și de către guvern în discursurile lor împotriva oponentilor, dar și, în cele din urmă, la fetișizarea acestuia în spațiul public. Pe de o parte, protestatarii susțineau că prezența lor pe străzi era legitimă atât timp cât democrația se bazează pe principii ca voința poporului și decizii juste. Mai mult, nu doar prezența lor era legitimă, legitime ar fi fost și solicitările lor. Aceștia considerau că guvernul își pierduse legitimitatea prin adoptarea unor legi pentru a proteja interese personale și prin înclinația de a lăsa decizii nedrepte sau ilegale. Faptul că PSD și ALDE au câștigat alegerile generale le-a oferit oportunitatea de a crea un guvern, dar legitimitatea are un caracter circumstanțial. Pentru societatea civilă, legitimitatea deriva din percepția sa că liderii politici trebuie să le reprezinte interesele. În consecință, imediat ce guvernul a eșuat să facă aceasta, și-a pierdut legitimitatea în mod automat.

Pe de altă parte, protestatarii au fost acuzați că au avut un discurs urban elitist (Mungiu-Pippidi 2017) care i-a ignorat pe cei săraci și oprimăți, problemele profunde ale societății, cum ar fi sărăcia extremă, diferențele sociale sau accesul inegal la educație și servicii medicale, în timp ce transforma lupta anticorupție într-o vânătoare de vrăjitoare (Clark 2017). Acțiunile și sloganurile lor au fost interpretate ca încercări de a stigmatiza PSD (și pe votanții acestuia) printr-o încadrare anticomunistă sterilă și de a susține necondiționat pe președintele Iohannis, guvernul tehnocrat anterior și agenția anticorupție (Direcția Națională Anticorupție) ce manifesta o conduită abuzivă (Poenaru 2017, Țichindeleanu 2017). Cu alte cuvinte, acele critici vizau întrebări referitoare la reprezentativitatea protestatarilor și caracterul lor contrastant în raport cu întreaga societate. De ce și în ce mod o minoritate pozează în purtătorul de cuvânt al societății? Sunt solicitările lor utile pentru a reforma sistemul politic? Cum ar diminua aceste proteste probleme de structură, cum sunt sărăcia, inegalitatea sau migrarea forței de muncă? Astfel, caracterul ilegitim al protestelor ar fi vizat în general conținutul disputei și nu manifestarea lor în sine. Cu alte cuvinte, protestatarii au fost percepți ca fiind incapabili să articuleze un discurs care să se adreseze întregii societăți și care să ofere soluții problemelor sale endemice.

În același timp, teorii ale conspirației au ieșit curând la iveală pe unele posturi de televiziune, precum România TV și Antena 3, controlate de politicienii condamnați sau puși sub acuzare. Din perspectiva acestora, oamenii de pe străzi nu erau altceva decât niște marionete manipulate de diferiți actori (multi-miliardarul George Soros, președintele Klaus Iohannis sau guvernul rus), într-o încercare de a orchestra o lovitură de stat

Două discursuri despre legitimitate

menită să destabilizeze țara (Obae 2017). Sloganurile anti-PSD și furia oamenilor împotriva guvernului, în ciuda tuturor eforturilor sale (anularea ordonanței sau anunțul că salariile în anumite sectoare bugetare vor crește), aveau sens numai într-un scenariu malefic. În conformitate cu acesta, după doar două luni în poziție guvernamentală, coaliției care a câștigat alegerile generale i s-a cerut în mod ilegitim să-și retragă membrii executivilui. Mai mult, taberele anti-protest formate din politicieni din coaliția PSD-ALDE și mass-media care îi susțineau au încercat să discreditze protestele. În opinia lor, acestora le-a lipsit legitimitatea deoarece cei implicați erau o minoritate ale cărei obiective constau în destabilizarea statului și producerea de haos. Sprijinul crescând din societate pentru protestatari a fost perceptuat ca un simplu simptom al unei pure manipulații răspândite la mai multe nivele, inclusiv propriile lor partide. Faptul că unii membri PSD au jucat cartea dizidenței și s-au declarat în favoarea protestelor (Andrei 2017; Zamfirescu 2017) ar putea fi înțeles ca reflectând solidaritatea cu protestatarii în respingerea unei legi care îi favoriza pe unii politicieni, dar mai mult decât atât, ca o concretizare a simptomelor unor posibile rupturi în interiorul PSD care ar putea să îi afecteze imaginea de partid disciplinat și monolic. După reconfirmarea poziției sale dominante pe scena politică (Gherghina 2016) în timpul celor mai recente alegeri generale, PSD trebuia să transmită mesajul că își putea asuma sarcina de a guverna statul aşa cum promisese în timpul campaniei. Când membrii „indisciplinați” ai partidului au criticat PSD pentru adoptarea ordonanței, PSD a folosit o altă strategie, și anume măsurile pro-guvernamentale.

Pentru politicienii PSD și ALDE, legitimitatea a însemnat strict sprijin popular dintr-o perspectivă numerică (Agerpres

2017; Aktual24 2017a). În opinia lor, guvernul a fost mai legitim decât protestele deoarece oamenii care au votat pentru coaliție (aproape 7 milioane de votanți din 19 milioane de locuitori) i-au depășit ca număr pe protestatari. Prin urmare, guvernul nu avea niciun motiv să demisioneze atât timp cât legitimitatea sa exprima opțiunea votanților. Mai mult, oamenii care criticau guvernul în stradă nu reprezentau vocea întregii societăți, de vreme ce marșurile pro-guvernamentale au reunit în jur de două mii de susținători. În context discursiv, protestatarilor li s-a recunoscut dreptul de a protesta, dar solicitările lor le-ar fi lipsit legitimitatea.

Din confruntarea dintre două perspective diferite asupra legitimității, apare o întrebare: care dintre grupuri are dreptate? La o primă vedere, atât membrii coaliției, cât și protestatarii au dreptate, dar, în opinia mea, primii au folosit erori de logică legate de conținutul inferențelor. Mai întâi, au folosit apelul la majoritate (deși în realitate a existat o majoritate relativă) pentru a afirma că acele câteva mii de oameni care criticau decizia guvernului reprezentau o minoritate nesemnificativă în comparație cu numărul de votanți care susțineau coaliția. În al doilea rând, aceștia au considerat că dacă un guvern este legitim din punctul de vedere al numirii sale, atunci toate deciziile sale sunt legitime. Acest argument ilogic este cunoscut și sub denumirea de eroare de asociere, deoarece susține că atributile unui lucru sunt și atributele altuia. În al treilea rând, membrii coaliției și susținătorii guvernului au folosit argumentul ilogic al *onus probandi*, conform căruia cel care face o afirmație consideră că nu este necesar să o dovedească și cere celuilalt să îi dovedească falsitatea. Afirmând că protestatarii au plânuit să orchestreze o lovitură de stat, au cerut protestatarilor să arate contrariul și,

Două discursuri despre legitimitate

prin urmare, să demonstreze că nu aceasta era intenția lor. Aceleași erori de logică vecine cu apelul la ridicol se pot observa și în afirmația că protestele nu erau demne de a fi luate în considerare deoarece participanții erau, în cea mai mare parte, persoane tinere și ușor de manipulat de către președintele Iohannis și/sau de către guvernul rus prin intermediul unor dispozitive psihotronice (Aktual24 2017b). În plus, știind că loviturile de stat presupun o critică dură la adresa guvernului, în argumentația lor, toate mobilizările, inclusiv protestele pașnice împotriva acestuia, ar putea degenera în acțiuni similare. Cu alte cuvinte, au indus în eroare opinia publică printr-o generalizare eronată.

Participanții la protestele din februarie au luat în derâdere falsele acuzații făcute de politicieni prin sloganuri comice și creative sau desene prezente din plin în piețele tuturor orașelor. Chiar și așa, aceste revolte au generat multe dezbateri vîi între grupurile moderate și cele radicale ale societății civile, care fie susțineau manifestările anti-ordonanță, dar dezaprobau demisia primului ministru, fie le susțineau pe ambele. Unele dintre ele au atacat sloganurile discriminatorii, ca „Dinții sunt oglinda mintii”, rezultate din intenția de a lua în derâdere înfățișarea președintelui PSD, dar care curând după aceea au degenerat în discriminarea persoanelor sărace sau excluse din punct de vedere social. Cu toate acestea, în opinia mea, protestele au fost legitime din trei motive principale. În primul rând, într-un regim democratic, toți cetățenii au dreptul să critice guvernul și să-și manifeste public nemulțumirea, atât timp cât valorile și principiile democratice, cum ar fi statul de drept, drepturile omului, non-discriminarea și toleranța, nu sunt amenințate. Mai mult, în cazul în care guvernul eșuează în a lua decizii juste sau

legale, cetățenii au datoria morală de a acționa ca gardieni ai democrației și de a le contesta. În al doilea rând, în scopul de a evita majoritatele tiranice, sistemul politic democratic are obligația de a proteja toate tipurile de minorități și a le asculta doleanțele. Faptul de a-i trata ca cetățeni de mâna a doua deoarece vederile lor ar putea părea diferite de ale altora nu numai că delegitimizează guvernarea, dar și legitimizează pe cei dintâi să protesteze împotriva sa. În al treilea rând, rezultatele alegerilor generale garantează partidului câștigător dreptul de a numi membrii corpului executiv, dar legitimitatea obținută cu această ocazie nu are garanție nelimitată. Aceasta înseamnă guvernele legitime nu doar că sunt alese, dar și că în mod fundamental iau decizii ca rezultat al consultării permanente cu societatea civilă și că exprimă consensul dintre toate grupurile în numele binelui comun și al intereselor publice.

Bibliografie

- Abăseacă, R. 2017. „#Rezist. Citizens are Back on the Streets of Romania”. *OpenDemocracy*, February 15. <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/raluca-ab-seac/rezist-citizens-are-back-on-streets-in-romania>.
- Agence France Presse. 2017. „Dogs Paid to Protest: Fake News Flooding Romania and Fuelling Euroscepticism Blamed on Russia”. April 2. <http://www.scmp.com/news/world/europe/article/2084148/dogs-paid-protest-fake-news-flooding-romania-and-fuelling>.
- Agerpres. 2017. „Tăriceanu, despre proteste: Probabil că am subestimat reacția sistemului”. Ianuarie 29. <https://www.agerpres.ro/politica/2017/01/29/tariceanu-despre-proteste-probabil-ca-am-subestimat-reactia-sistemului-23-03-38>.
- Aktual24. 2017a. „Baronul PSD Paul Stănescu: «Protestele au degenerat. Ele nu mai au o conotație civică». Cum va lupta PSD contra «mașinațiilor»”, februarie 28. <http://www.aktual24.ro/baronul-paul->

Două discursuri despre legitimitate

stanescu-protestele-au-degenerat-ele-nu-mai-au-o-conotatie-civica-cum-va-lupta-contra-masinatiilor/.

Aktual24. 2017b. „Manifestant PSD, despre proteste: «Duceți-vă în Piața Victoriei să vedeti mașinile care fac rază psihotronică. Am văzut cu ochii mei»”. februarie 7. <http://www.aktual24.ro/manifestant-psd-despre-proteste-duceți-va-in-piata-victoriei-sa-vedeti-masinile-care-fac-raza-psihotronica-am-vazut-cu-ochii-mei-video/>.

Andrei, A. 2017. „Scrisoarea lui Chirica către Grindeanu: «Demonstrați că ieșenii nu au fost păcăliți încă o dată!»”. *ZiaruldeIasi.ro*, februarie 14. <http://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/exclusiv-scrisoarea-lui-chirica-catre-grindeanu-a-demonstrati-ca-iesenii-nu-au-fost-pacaliti-inca-o-dataa--152143.html>.

Applbaum, A.I. 2010. „Legitimacy without the Duty to Obey”. *Philosophy and Public Affairs* 38(3): 215-239.

Beetham, D. 1991. *The Legitimation of Power*. London: Palgrave Macmillan.

Business Review. 2017. „ECHR: More Romanians Complained About Jail Conditions in 2016”. January 2017. <http://www.business-review.eu/news/echr-more-romanians-complained-about-jail-conditions-in-2016-129140>.

Ciobanu, C. 2017. „With This Victory Romania's Protesters Have Truly Proved Their Mettle”. *The Guardian*, February 5. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/feb/05/romania-victory-protesters-corruption-creativity-solidarity>.

Clark, D. 2017. „Romania's Corruption Fight Is a Smokescreen to Weaken Its Democracy”. *The Guardian*, January 10. <https://www.theguardian.com/world/2017/jan/10/romanias-corruption-fight-is-a-smokescreen-to-weaken-its-democracy>.

Estlund, D. 2008. *Democratic Authority*. Princeton: Princeton University Press.

Gamson, W.A. 1996. *Talking Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gherghina, S. 2016. „Rewarding the «Traitors»? Legislative Defection and Re-Election in Romania”. *Party Politics* 22(4): 490-500.

Diana Margarit

- Gillet, K. 2017. „Protesters in Romania Denounce Plans to Decriminalise Misconduct Offences”. *The Guardian*, February 1. <https://www.theguardian.com/world/2017/feb/01/romanians-protests-emergency-law-prisoner-pardons-corruption>.
- Haunss, S. 2007. „Challenging Legitimacy: Repertoires of Contention, Political Claims-Making, and Collective Action Frames”. In *Legitimacy in an Age of Global Politics*, edited by A. Hurrelmann, S. Schneider and J. Steffek, 156-172. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- HRWF. 2017. „Detention Conditions in Romania under Fire”, January 25. <http://hrwf.eu/romania-detention-conditions-in-romania-under-fire/>.
- Ilie, L. 2017. „Thousands of Romanians Form EU Flag At Anti-Government Rally”. *Reuters*, February 26. <http://www.reuters.com/article/us-romania-protests-idUSKBN1650WU>.
- Jenkins, J.C. 2005. „Social Movements, Political Representation, and the State: An Agenda and Comparative Framework”. In *The Politics of Social Protest: Comparative Perspectives on States and Social Movements*, edited by J.C. Jenkins and B. Klandermans, 7-16. London: UCL Press.
- Lyman, R. și K. Gillet. 2017. „Romania Protests Simmer Despite Leaders’ Promises to Back Down”. *New York Times*, February 5. <https://www.nytimes.com/2017/02/05/world/europe/romania-protests-corruption-sorin-grindeanu.html>.
- Macdonald, K. 2017. „Romania Protests: Inside the European Parliament Where the Government Could Collapse At Any Moment”. *The Independent*, February 9. <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/romania-protests-bucharest-parliament-victory-palace-government-collapse-no-confidence-vote-a7571296.html>.
- Mares, I. 2017. „Romania Fights Graft. What the Recent Protests Can Teach Us”. *Foreign Affairs*, February 17. <https://www.foreignaffairs.com/articles/romania/2017-02-17/romania-fights-graft>.
- Margarit, D. 2017. „Why Romanians Are On the Streets: Anger and Discontent”. *Euronews*, February 3. <http://www.euronews.com/2017/02/03/romania-in-the-streets-mobilization-and-discontent>.

Două discursuri despre legitimitate

- McAdam, D., S. Tarrow and Ch. Tilly. 2004. *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Melucci, A. 1981. „Ten Hypotheses in the Analysis of New Movements”. In *Contemporary Italian Sociology*, edited by D. Pinto, 173-194. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mungiu-Pippidi, A. 2017. „Romania’s Anticorruption Implosion”. *Euronews*, February 5. <http://www.euronews.com/2017/02/05/view-romania-s-anticorruption-implosion>.
- Nine O’Clock. 2017. „Bucharest Protests As Seen By the Foreign Press”, February 12. <http://www.nineoclock.ro/bucharest-protests-as-seen-by-the-foreign-press/>.
- Obae, P. 2017. „PROTESTE PE TV. România TV, din nou burtieră cu lovitura de stat. Mitingul, pe postul de ştiri”. *Pagina de media*, ianuarie 29. <https://www.paginademedia.ro/2017/01/proteste-ora-1800-romania-tv-din-nou-burtiera-cu-lovitura-de-stat-mitingul-pe-posturile-de-stiri>.
- Poenaru, F. 2017. „Ceai sau cafea?”. *CriticAtac*, February 1. <http://www.criticatac.ro/29387/ceai-sau-cafea/>.
- Rawls, J. 2007. *Lectures on the History of Political Philosophy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Raz, J. 2006. *The Problem of Authority: Revisiting the Service Conception*. Minnesota Law Review 90: 1003-1044.
- Ripstein, A. 2004. „Authority and Coercion”. *Philosophy and Public Affairs* 32(1): 2-35.
- Simmons, A.J. 2001. *Justification and Legitimacy. Essays on Rights and Obligations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, J. și T. Fetner. 2007. „Structural Approaches in the Sociology of Social Movements”. In *Handbook of Social Movements Across Disciplines*, edited by B. Klandermans and C. Roggeband, 13-58. New York: Springer.
- Stekelenburg, J. and B. Klandermans. 2010. „The Social Psychology of Protest”. *Current Sociology Review* 61(5-6): 886-905.
- Tarrow, S.G. 1998. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Diana Margarit

- Țichindeleanu, O. 2017. „Justiție socială și suveranitate populară, nu anticomunism”. *CriticAtac*, februarie 1. <http://www.criticatac.ro/29390/justitie-sociala-si-suveranitate-populara-nu-anticomunism/>.
- Tilly, Ch. 1978. *From Mobilization to Revolution*. New York: Random House.
- Tilly, Ch. 2004. *Social Movements, 1768-2004*. Boulder and London: Paradigm Publishers.
- Weber, M. 1964. *The Theory of Social and Economic Organization*. New York: Free Press.
- Zamfirescu, G. 2017. „Şeful PSD Tulcea, despre proteste: «Un gest legitim într-o democraţie»”. *Stiripesurse.ro*, februarie 7. http://www.stiripesurse.ro/eful-psd-tulcea-despre-proteste-un-gest-legitim-intr-o-democratie_1178445.html.

*Experiența antagonismului politic
și social la granițele Uniunii Europene.
Întrebări și răspunsuri*

PREMISELE DEPĂŞIRII POSTCOMUNISMULUI

Interviu cu Emanuel Copilaş

Ovidiu Gherasim-Proca: Dragă Emanuel, ai publicat o serie de lucrări despre politica românească în comunism și în postcomunism, despre transformările ei. Cum ai caracteriza felul în care este tratat subiectul memorializării perioadei regimului socialist în România? Cum a evoluat discursul public referitor la regimul socialist și „nostalgicii” lui?

Emanuel Copilaș: Amintirea regimului comunist reprezintă în continuare un subiect delicat și mult dezbatut în România contemporană, la trei decenii după prăbușirea respectivului regim. Literatura memorială despre trecutul recent este, în opinia mea, extrem de inegală. Deținem lucrări publicate de foști demnitari comuniști, deopotrivă volume de memorii și interviuri, descrieri ale privațiunilor și umilințelor grave la care au fost supuși, mai ales în anii 1950, oferite de foștii deținuți politici, istorisiri ale mai multor importanți scriitori, oameni de știință, preoți și arhitecți. Memoriile Suzanei Andreiaș, servitoarea lui Nicolae și a Elenei Ceaușescu timp de trei decenii, reprezintă o piesă unică și interesantă în acest context, dar nu trece dincolo de acest statut. Toate aceste abordări sunt strict limitate la un individualism metodologic, pentru a folosi conceptul lui Max Weber, individualism care sistematic nu

Interviu cu Emanuel Copilaș

reuşeşte să ia în considerare cadrul social, economic şi politic mai larg. Ion Iliescu, Gheorghe Maurer, Alexandru Bârlădeanu, Corneliu Mănescu, Gheorghe Apostol, Nicolae Nicolae – toţi aceştia, politicieni importanţi în vremea lui Gheorghiu-Dej şi a lui Ceauşescu, încearcă să-şi explice ascensiunea fie prin faptul că au valorificat oportunităţi individuale, fie prin faptul că au încercat personal să-şi convingă superiorii că meritau să fie plasaţi în poziţii mai înalte. Referinţele la noul context, la noua economie politică a socialismului care a implicat o dinamică socială masivă la o scară fără precedent, sunt în mare parte absente sau foarte puţin menţionate. De nenumărate ori, cititorul are impresia că aceştia au acţionat aproape într-un fel de vid care aştepta cu răbdare să fie modelat în funcţie de aspiraţiile lor.

În cazul scriitorilor, devenirea lor este împovărată de intrigi similare, alianţe personale şi trădări omniprezente. Dacă este de înţeles într-o anumită măsură în cazul deţinuţilor politici, unii dintre aceştia fiind lipsiţi de educaţie adecvată şi fiind brutalaţi de condiţiile improprii în care au trăit ani la rând, uneori decenii întregi, această abordare nu este întotdeauna justificată atunci când este vorba despre scriitori. În definitiv, regimul a oferit premii şi venituri consistente pentru cărţi, articole şi recenzii de cărţi în scopul de a impune discursul politic oficial în domeniul cultural, care definea atât de multe promiţătoare posibilităţi. Acest rezultat, foarte bine determinat politic, nu poate fi redus la talentul personal şi la meritele individuale, oricât de importante ar fi fost acestea din urmă.

În ceea ce priveşte preoţii şi persoanele religioase sau deţinuţii care au devenit religioşi în timpul petrecut în închisori – în special sub influenţa foştilor membri ai Mişcării Legionare, abnegaţia lor personală şi ceremoniile impresionante având o

Premisele depășirii postcomunismului

anumită influență asupra celorlalți deținuți –, se înțelege, fără îndoială, aversiunea viscerală, atât politică, cât și ideologică, față de comunism. Regimul care a început în 1948 și care s-a declarat în mod deschis ca fiind ateist a afectat profund viața lor socială și profesională, chiar și după ce au fost eliberați din închisoare. Dar de prea multe ori, însă, aşa cum subliniază carteia lui William Totok și a Elenei-Irina Macovei (*Între mit și bagatelizare. Despre reconsiderarea critică a trecutui, Ion Gavrilă Ogoranu și rezistența armată anticomunistă din România*, Editura Polirom, 2016), condamnarea comunismului nu a fost concepută ca un mijloc în sine, ci ca o strategie de reabilitare, în tăcere, a ideologiei fasciste a fostei Mișcări Legionare. Desigur, orice fel de autoritarism politic poate fi criticat legitim de pe poziții democratice; cu toate acestea, doctrina antisemita, xenofobă și violentă adoptată de Mișcarea Legionară depășește de departe limitele acestei categorii.

Dar probabil cel mai problematic aspect al literaturii memorialistice ce se concentrează asupra perioadei comuniste este că muncitorii și țăranii, două dintre cele mai numeroase categorii sociale din România comunistă, nu sunt incluse în ea. Și nu este doar o problemă de cultură generală, aşa cum unii ar putea să reproșeze: există numeroase cărți publicate de sociologi sau antropologi în care sunt interviewați muncitorii și/sau țăranii. Dar, ca și în cazul memoriilor publicate de intelectuali, scriitori, politicieni și aşa mai departe, avem tendința de a aborda aceste scrieri într-o manieră izolată și individuală, rareori ținând cont de distribuția lor socială. Mai exact, de dimensiunea lor de clasă. Eliminat, după 1989, ca o construcție discursivă pur propagandistică, conceptul de clasă este totuși extrem de relevant în înțelegerea proceselor economice și politice ale comunismului și ale postcomunismului și în circumscrierea lor socială. Mai mult,

Interviu cu Emanuel Copilaș

conceptul de clasă a fost asociat în mod necritic cu clasa muncitoare creată de regimul communist și stigmatizată în consecință, mai ales după incidentele din București din 1990 și 1991, în care au fost implicați mineri manipulați de fosta Securitate în folosul noului regim politic condus de Frontul Salvării Naționale.

Însă, în contextul noii ideologii a anticomunismului, profesată de marea majoritate a intelectualilor postcomuniști, unii dintre ei colaboratori activi ai fostului regim, a fost discreditată noțiunea de clasă în ipostaza sa de concept sociologic și politic legitim și pertinent. La fel au fost și vocile țăranilor și muncitorilor, mulți dintre ei având sentimente amestecate față de comunism și unii îndrăznind să identifice trăsături pozitive care au apărut în acea perioadă: protecția socială, stabilitatea locului de muncă, progresele incontestabile în domenii precum educația și sănătatea și, nu în ultimul rând, un anumit sentiment de implicare; construirea unor imense fabrici, baraje, cartiere rezidențiale, chiar și munca agricolă obligatorie și defilările festive – toate aceste activități au necesitat, sub supravegherea partidului, contribuția directă a muncitorilor și a țăranilor; în consecință, acestea au fost și rezultatele palpabile ale muncii lor, nu numai ale planificării centrale, și au simțit o anumită mândrie pentru ele, aşa cum susține cartea lui David Kideckel despre clasa muncitoare românească în timpul tranziției postcomuniste, pe baza unor date empirice solide (*România postsocialistă. Munca, trupul și cultura clasei muncitoare*, Editura Polirom, 2010).

Chiar și procesul intens și extrem de perturbator al colectivizării prin care regimul communist a asigurat un control direct asupra prețurilor produselor agricole pentru a-și implementa în mod sistematic scopul de industrializare/urbanizare a

Premisele depășirii postcomunismului

fost percepțut de țărani săraci ca avantajos și satisfăcător (Gail Kligman, Katherine Verdery, *Țărani sub asediul Colectivizarea agriculturii în România. 1949-1962*, Editura Polirom, 2015). În mod evident, poziții ca acestea nu au fost în ton cu discursul anticomunist dominant. În consecință, au fost marginalizate, ridiculizate și de cele mai multe ori ignorante. Cu toate acestea, după 2000, au apărut din ce în ce mai multe cărți importante care au provocat consensul anticomunist și neoconservator/neoliberal. Autori precum Cătălin Zamfir, Vladimir Pasti, Cornel Ban, Norbert Petrovici sau Florin Poenaru au adus contribuții importante cu privire la economia politică a postcomunismului românesc, contribuții care regândesc implicațiile ideologice și sociale ale discursurilor postcomuniste majore, plasându-le în perspective noi și inspirate.

Una dintre cărțile pe care le-ai publicat se numește „Națiunea socialistă. Politica identității în Epoca de Aur”, o carte apărută cu sprijinul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc. Ai putea să explic pe scurt conceptul de „naționalism pseudo-hegemonic” pe care îl folosești în lucrare? Cum vezi, din punct de vedere teoretic, posibilitatea existenței unui naționalism de stânga?

Naționalismul pseudo-hegemonic este un concept gândit pentru a înțelege ideologia național-comunistă activă în România între anii 1965 și 1989. Pornește de la aserțiunea curioasă că un regim politic care pretindea o legătură directă cu marxismul a fost îmbibat cu o formă a naționalismului specifică regimurilor fasciste. Chiar și așa, naționalismul pseudo-hegemonic a fost, datorită angajamentului său social intern și solidarității sale

Interviu cu Emanuel Copilaș

internaționale cu țările din Lumea a Treia, care au primit sute de milioane de dolari de la România în anii '70, o formă a naționalismului de stânga, deși ideile radicale de dreapta pe care le-a inclus nu erau pur și simplu de decor.

În ansamblu, există două tipuri de teorii în ceea ce privește naționalismul. În ciuda numelor lor – teorii moderniste și perenialiste –, ambele sunt moderne din punct de vedere cronologic. Teoriile moderniste ale naționalismului, de inspirație liberală și marxistă, își asumă națiunea ca pe o identitate modernă, creată în turbulențele Revoluției Franceze și legată în mod inextricabil de concepte precum cetățenie, reprezentare și emancipare. Teoreticienii liberali Ernst Gellner și Benedict Anderson au descris în mod convingător naționalismul ca o formă de omogenizare politică prin care statele europene au încadrat și neutralizat transformările sociale și politice uriașe cauzate de apariția capitalismului, în principal prin mijloace culturale (alfabetizare și creare de identități naționale) și prin mijloace sociale (urbanizare, proletarizare și ierarhii sociale noi). Teoreticienii marxiști, Eric Hobsbawm și Tom Nairn fiind cei mai proeminenți, susțin că naționalismul este în esență o ideologie burgheză care încearcă să creeze o identitate profitabilă între conducători și conduși, pentru a dezvolta o piață internă funcțională și pentru a deveni cât mai competitivă posibil într-un sistem capitalist mondial. Această „tradiție inventată”, după cum o numește Hobsbawm, este utilă, deoarece clasele superioare se pot baza în mod oportun pe ea, pentru a evita tensiunile sociale majore sau pentru a le muta în afara frontierelor naționale. În această situație, străinii care trăiesc în afara sau în interiorul țării devin responsabili pentru deficiențele sale majore. În acest fel, problemele structurale se transformă în probleme culturale,

Premisele depășirii postcomunismului

deoarece responsabilitatea elitelor politice pentru nedreptățile conținute de *statu-quo* este deviată spre o „alteritate” fabricată care joacă rolul de țap ispășitor sau, mai recent, paralizată de ideologia consumismului. Tocmai aceste forme de „conștiințe false”, după cum Marx le-a numit, acționează ca bariere ideo-logică în calea progresului și a emancipării sociale ulterioare.

Teoriile perenialiste ale naționalismului se opun în mod direct teoriilor moderniste. Ele insistă asupra continuității istorice directe între etniile medievale și chiar antice și națiunile actuale, nereușind să ia în calcul faptul că etniile însese sunt, de asemenea, identități moderne, născute în special din observațiile antropologilor, geografilor, istoricilor și ale altor specialiști în științe sociale. În forma sa primordialistă exacerbată, perenialismul își are originea în contrareacția romantică la Iluminism, la începutul secolului al XIX-lea, și a contribuit direct la formarea teoriilor fasciste și populiste contemporane ale naționalismului. Deși conservatorii au fost inițial circumspecți în ceea ce privește naționalismul, în general datorită caracterului său subversiv în raport cu monarhiile absolutiste, aceștia au adoptat treptat teoriile primordialiste ale naționalismului din nevoie de a se distanța de ideologiile politice mai noi și mai radicale, cum ar fi liberalismul sau socialismul, ideologii care s-au dezvoltat pe parcursul secolului XIX.

Ne-am aștepta ca o ideologie care pretinde că are rădăcini marxiste să fie foarte critică la adresa naționalismului, să nu-l folosească exact în forma denunțată de marxiști. Cu toate acestea, național-comunismul românesc s-a comportat exact în acest fel, subliniind într-o manieră primordialistă izbitoare continuitatea istorică dintre dacii vechi și românii contemporani, devenind tot mai xenofob după sfârșitul anilor 1960 și impunând

Interviu cu Emanuel Copilaș

o politică de austерitate severă în anii 1980, ca urmare a unor constrângeri externe și interne deopotrivă. Marxismul și național-comunismul au fost, de la început, ideologii incompatibile, în ciuda pretențiilor retorice și sociale ale celui din urmă.

După sfârșitul regimului Ceaușescu, național-comunismul cultivat în această perioadă a putut atinge în sfârșit maturitatea ideologică și și-a putut dezvolta în mod deschis tendințele anti-semitică, xenofobe și anti-maghiare în doctrina unor partide precum Partidului România Mare sau Vatra Românească. El a recuperat temele protocroniste ale trecutului istoric glorios și al unei foarte influente „civilizații” a dacilor, presupusul leagăn al tuturor civilizațiilor importante, menținând în același timp o nostalgie nepotrivit plasată față de patriotismul regimului Ceaușescu și față de realizările sale incontestabile. De aceea, consider naționalismul de stânga contemporan prea mult încorporat în vechea ideologie național-comunistă pentru a deveni, de exemplu, o alternativă relevantă la naționalismul de dreapta și la întreaga sa mistică ce gravitează în jurul Mișcării Legionare și a „Sfinților Închisorilor”, cei mai mulți dintre ei nimic mai mult decât fasciști exaltați care au suferit într-adevăr o mulțime de nedreptăți în închisorile comuniste în primul deceniu după ce regimul communist a preluat puterea politică, dar care nu trebuie să fie transformați, din acest motiv, în mărturisitori ce vorbesc în numele democratiei. Nu toate formele de anticomunism sunt democratice. De fapt, foarte puține dintre ele sunt, dacă luăm în considerare cazul României.

Care consideri că sunt trăsăturile esențiale ale post-comunismului în România? Care sunt clivajele sociale și

Premisele depășirii postcomunismului

politice care au devenit dominante? S-au schimbat în timp? Care dintre ele s-au accentuat?

Am răspuns parțial la această întrebare în comentariul pentru prima întrebare, când am subliniat importanța anticomunismului în politica memoriei dezvoltată după revoluția din 1989, un proces care încă se desfășoară. Dar postcomunismul este o ideologie mult mai cuprinzătoare. Se compune, alături de anticomunism, care are propriile direcții diferite, din consensul neoliberal/neoconservativ necontestat, care reprezintă încă discursul politic dominant și care a produs o formă de austерitate specifică perioadei de tranziție, foarte indiferentă față de categoriile sociale vulnerabile, combinat cu un consumerism depolitizator frivol și o admirătie naivă și necritică față de Occident.

Procesul amplu al privatizărilor și retrocedărilor, atât în zonele urbane cât și în cele rurale, a condus la șomaj și migrație substanțială, la o precaritate generală a forței de muncă din România. Clasele mai există, deși au fost diminuate considerabil printr-o politică publică sistematică: în prezent, majoritatea muncitorilor și țăranilor au dispărut. Tranzitia spre o societate de piață liberă a determinat o proletarizare generală a forței de muncă existente. Competitivitatea, nesiguranța locurilor de muncă și destructurarea amenințătoare a sindicatelor au generat o forță de muncă vulnerabilă și redusă, un declin al securității sociale și chiar o stagnare a urbanizării. Investițiile străine au fost și sunt încă favorizate, în timp ce statul a fost considerat un pericol pentru prosperitatea economică. Acest efect a fost în principal rezultatul „capitalismului de cumetrije”, în care, în anii 1990, antreprenorii care au fost responsabili de întreprinderile publice și private au reportat toate profiturile în sectorul privat și

Interviu cu Emanuel Copilaș

au canalizat toate pierderile către sectorul public. Acest proces a condus la crearea unei oligarhii puternice și la o creștere fără precedent a sărăciei.

După criza economică globală din 2008, au apărut noi tensiuni sociale. Alimentate de coaliția de guvernare pentru a distraje atenția publicului de la măsurile de austерitate nepopulare implementate la recomandarea Fondului Monetar Internațional și a Băncii Centrale Europene, aceste noi tensiuni sociale au despărțit „România harnică”, orientată spre anticomunism și anticorupție, de „România leneșă”, o țară în care un număr exagerat de mare de persoane asistate social chipurile ar fi îngreunat progresul și avansarea integrării europene. În plus, tinerii au fost îndemnați să se distanțeze de persoanele vârstnice, cu o „mentalitate comună” persistentă, care aveau tendința de a vota cu Partidul Social-Democrat și care nu au reușit să înțeleagă necesitatea stringentă a planului de austăritate al guvernului, un plan drastic chiar și în comparație cu măsuri similare implementate de alte țări europene. Această campanie antisocială agresivă a polarizat societatea la nivele fără precedent, deschizând simultan calea ascensiunii populismului de dreapta.

Emigrarea către alte țări europene mai dezvoltate a temporizat tensiunile sociale din perioada de tranziție (pre-europeană), împiedicându-le să devină antagonisme pe deplin dezvoltate. Chiar și așa, România are al doilea cel mai mare grad de emigrare din lume după Siria, o țară devastată de aproape zece ani de război civil. Acest lucru ar trebui să fie un avertisment serios pentru elita politică să investească mai mult în infrastructura, sănătatea, educația țării și să crească nivelul de trai; în schimb, așa-numitul guvern social-democrat cheltuie

Premisele depășirii postcomunismului

miliarde de dolari pentru a achiziționa tehnologie militară de la companiile private americane. Potrivit lui Antonio Gramsci, fiecare țară are două culturi politice distințe: cea a celor care guvernează și cea a celor guvernați. Prima va suștine întotdeauna că este singura și o va integra discursiv pe celaltă până când o va transforma în ceva irelevant. Cu cât distanța dintre acestea este mai mică, cu atât este mai democratică și mai puțin inegală societatea respectivă, și viceversa. Din punctul meu de vedere, această distanță a continuat să crească după 1989 în România, în ciuda câtorva întârzieri ocazionale, și, cel puțin pentru moment, nimic nu semnalează sfârșitul acestui proces.

Pornind de la cât de des este menționat comunismul în sfera publică, cineva ar putea să credă că epoca postcomunistă nu se va încheia niciodată. În opinia ta, ce condiții ar trebui să fie îndeplinite pentru ca această perioadă istorică să fie considerată încheiată?

În termenii lui Marx, postcomunismul a reprezentat o formă de acumulare primitivă. Era o epocă a capitalismului triumfător care se prezenta ca sfârșitul istoriei, ca un discurs universal bazat, cu toate acestea, pe privilegiile de expansiune rapidă ale unei noi elite, fosta tehnocrație comunistă incapabilă să se dezvolte la potențial maxim înainte de 1989. Am discutat mai sus pe scurt principalele sale trăsături. Sub diferite aspecte, postcomunismul încă mai există, deși într-o formă mai blândă decât în anii 1990. Cu toate acestea, România este încă una dintre țările europene cu cel mai mic buget în ceea ce privește protecția socială. Ideologia anticomunismului nedemocratic este încă vie și nevătămată, deși s-a reînnoit discursiv în ultimul deceniu sub

Interviu cu Emanuel Copilaș

forma anticoruptiei. Vechile tensiuni sociale (cum ar fi cea dintre clasa muncitoare și restul societății, amplificată cu intenții politice clare de discursul anticomunist din anii '90, în mijlocul episoadelor tulburărilor sociale cunoscute sub numele de „Mineriade”) coexistă acum cu noile tensiuni sociale deja menționate: persoane muncitoare versus persoane asistate social care nu doresc să muncească, sau persoane tinere și predispușe la reforme costisitoare versus comuniști vechi, conservatori și nostalgiici, incapabili de schimbare.

Doar atunci când această polarizare socială antidemocratică, inutilă și feroce va fi depășită, atunci când categoriile sociale vulnerabile și vechile generații nu vor mai fi acuzate pentru rezultatele anumitor politici pentru care nu au fost deloc responsabile, ci, dimpotrivă, au suferit consecințele lor, atunci când statul va aloca un buget decent pentru cheltuielile sociale, numai atunci vor fi stabilite premisele depășirii postcomunismului.

Pare că ceea ce numim generic „societatea civilă” deține o putere politică redutabilă în România. Ai scris despre protestele din 2012. Pot fi ele comparate cu cele desfășurate anul trecut? Ce au în comun și ce le diferențiază?

Societatea civilă este un concept foarte complex și destul de confuz, bazat pe tradiția liberală a secolului al XIX-lea. Gândită ca o contrapondere la puterea politică și, de asemenea, diferită de sfera comerțului, societatea civilă se fonda pe dreptul la viață privată a cetățenilor și a familiilor lor, alături de drepturile lor de a se asocia în organizații non-guvernamentale pentru a căuta înfăptuirea țelurilor civice, cum ar fi de exemplu, apărarea și

Premisele depășirii postcomunismului

lărgirea drepturilor omului, în diferite contexte, dar aproape întotdeauna împotriva amenințării expansiunii puterii de stat. Aici trebuie menționat, aşa cum a subliniat în mod pertinent Immanuel Wallerstein, un paradox important: cum poate societatea civilă să solicite simultan mai multe drepturi individuale și mai puțină putere politică pentru state, când tocmai puterea statului este cea care garantează și protejează în mod eficient drepturile individuale? Rezultă că statele slabe nu pot proteja drepturile individuale ale cetățenilor lor aşa cum pot statele puternice și că drepturile omului există numai în măsura în care statele sunt dispuse să le recunoască și să le pună în aplicare. Drepturile individuale puternice sunt în legătură directă cu statele puternice și eficiente, nu cu cele slabe și disfuncționale.

Mai mult, aşa-numita „societate civilă” nu este atât de reprezentativă cum este percepătă în general: ea reprezintă doar un segment mic din clasele de mijloc care își de obicei urmează propriile interese, chiar dacă, în numeroase ocazii, sunt sincer preocupate de problemele grupurilor dezavantajate social și încearcă să le ajute cât mai mult posibil. Chiar și aşa, orice fel de mișcare socială este inevitabil încorporată într-un anumit context social; departe de a fi o declarație acuzatoare, aceasta este doar o observație generală. Cu toate acestea, adevăratale demersuri democratice vin numai din încercările de a înlocui specificul inițial al fiecărui început cu o teorie și practică cât mai universale posibil.

În ceea ce privește protestele din 2012 și 2017, există importante paralele între ele, dar și diferențe vizibile. În primul rând, protestele reprezintă configurarea lentă, dar durabilă, a societății civile din România, cu toată ambiguitatea care plutește

Interviu cu Emanuel Copilaș

încă în jurul termenului. Avansul democrației occidentale ar fi fost de neconceput în lipsa protestelor politice. Puterea politică nu face concesii doar pentru că i se cere, ci numai atunci când este forțată de societate. Prin urmare, o cultură a protestului este foarte binevenită ca o promisiune pentru realizări democratice viitoare, precum și ca mijloace de protecție a drepturilor individuale și colective pe care tindem să le considerăm date.

În al doilea rând, protestele din 2012 au fost îndreptate împotriva austeriorității, în timp ce protestele din 2017 au fost împotriva corupției și încercărilor de a întârzi progresul juridic relevant înregistrat în ultimii ani. Lăsând la o parte protestele anti-austeritate, dată fiind claritatea mesajelor acestora, chiar dacă tendințe radicale de dreapta s-au manifestat ocazional, latura problematică a protestelor din 2017 este aceea că fenomenul corupției este în general percepțut prin prisma unilaterală a anticomunistului. Corupția structurală existentă în fluxul de capital internațional gestionat de corporațiile multinaționale este trecută sau marginalizată, în timp ce corupția de pe plan intern este percepță ca fiind esența întregului fenomen. De asemenea, se pare că protestele din 2017 au asimilat și reprodus terminologia noilor polarizări sociale: ajutorul social aproape că a fost asociat direct cu corupția, în timp ce vârsta a treia este asociată cu comunismul, văzut ca o altă formă de ajutor social contravenind principiului meritocrației, aşadar o altă formă de corupție.

La câțiva ani după debutul crizei financiare din 2008, Europa în întregul ei a intrat într-o dinamică negativă, în care naționalismul, xenofobia și sentimentul insecurității au un cuvânt important de spus. Oare cum s-a ajuns aici? Poate fi

Premisele depășirii postcomunismului

combătută această tendință de desolidarizare și de separare atât de vizibilă în interiorul Uniunii Europene?

Ascensiunea populismului de dreapta în Uniunea Europeană – populismul de stânga este nesemnificativ în comparație cu populismul de dreapta și nu este orientat împotriva Uniunii Europene *per se*, ci numai împotriva formulei tehnocrate neoliberele pe care a dezvoltat-o în ultimele decenii – poate fi înțeleasă doar drept o consecință a politicilor de austерitate adoptate și puse în aplicare ca un răspuns convenabil la criza financiară globală din 2008, și ca o reacție întârziată și confuză împotriva mobilității sociale furnizate de Uniunea Europeană – alături de circulația liberă a mărfurilor și cea a capitalului, cea mai importantă parte a ecuației.

Această tendință îngrijorătoare nu poate fi cu adevărat limitată, atâta timp cât Uniunea Europeană va continua să-și reprezinte piețele mai mult decât își reprezintă cetățenii. Xenofobia există ca o tendință latentă în aproape fiecare comunitate, și este responsabilitatea politicilor de incluzive și deschise să o mențină la un nivel neutru. Dar atunci când este conectată cu un deficit de resurse (inclusiv de locuri de muncă) amplificat și de politicile de austereitate care au trecut costul crizei economice din 2008 de pe umerii băncilor care au creat-o pe umerii cetățenilor, xenofobia, sau „post-fascismul” după cum a numit-o Gaspar Miklos Tamas, e aproape garantat că va crește. Chiar dacă politica de austereitate a fost recunoscută drept o greșeală de către Comisia Europeană și chiar de către Fondul Monetar Internațional, care a susținut-o puternic la început, ea a avut suficient timp pentru a produce consecințe nedorite, precum stagnarea economică și șomajul ridicat în rândul

Interviu cu Emanuel Copilaș

tinerilor, în majoritatea Statelor Europene. De aceea, deficitul democratic și social al Uniunii a fost amplificat inutil, lăsând această construcție politică neobișnuită (și odată emancipatoare) într-o perspectivă incertă.

Mi-e teamă că, în contextul migrației spre Uniunea Europeană și spre Occident în general, din cauze geopolitice, geoeconomice și ecologice (dar și pentru simplul profit al capitalului european), alături de automatizarea rapidă care deja remodelează forța de muncă la nivel mondial, aceste tendințe neîndurătoare, aşa cum le-ai menționat, se vor permanentiza.

SURSELE PUTERII

Interviu cu Vasile Ernu

Ovidiu Gherasim-Proca: Dragă Vasile, în conferința ta de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza din Iași” ai vorbit despre felul în care diverse forme de cultură *underground* și de contra-cultură au participat de-a lungul timpului la contestarea autorității politice în spațiul sovietic. Sunt mai pregătite astăzi autoritățile decât în trecut să lupte împotriva acestor forme de contestare sau să le evite? Se adaptează mai ușor? Le combat mai eficient?

Vasile Ernu: Eu încerc să urmăresc mișcările contestatare, grupurile de rezistență și tot ce cumva face opoziție puterii în sensul cel mai larg al cuvântului, începând din perioada de după al doilea război mondial și până astăzi. Pe mine mă ajută să înțeleg mai bine ce se întâmplă astăzi dacă fac această muncă de arhivă și cumva mă ajută să înțeleg și cum s-a schimbat natura puterii din fostul spațiu sovietic, natura protestului, și mai ales cum arată anatomia socială, cum sunt structurate grupurile sociale.

Ceea ce este foarte clar e faptul că natura puterii s-a schimbat forțată mai degrabă de natura sistemului social și economic, care a dus la rândul său la o schimbare dură a

Interviu cu Vasile Ernu

păturilor sociale, a grupurilor de putere și prestigiu *etc.* Grupurile de rezistență și protest și ele s-au schimbat profund.

Noi astăzi nu ne dăm seama cât de ușor era să construiești forme de rezistență și de protest într-o cultură de tip autoritar, cum era cea sovietică. Ce tip de resurse umane, infrastructură punea ea la dispoziție cetățenilor. Și mai ales forma protestatară venea și din natura politică a regimului. Adică orice gest putea deveni factor de critică mult mai simplu, pentru că aşa era natura sistemului: o freză, o haină, o sticlă, o melodie putea deveni un element politic foarte puternic. Azi este foarte greu să înțelegem acest lucru. Chiar dacă regimul avea instrumente de control mai eficiente, această putere și natura regimului aveau multe slăbiciuni în fața unor gesturi aproape banale. E ca în bancul instalatorului sovietic care a fost arestat și condamnat politic. Știi pentru ce? Când a venit să repare caloriferul din Comitetul Central, a sesizat că problema nu e în calorifer, ci că trebuie schimbat „tot sistemul”. Șefii nu au înțeles că e vorba de „sistemul de încălzire” și au decis că e o declarație politică și au luat măsuri. Cam aşa era configurația această relație. Puterea deținea controlul, dar era și neputincioasă, de multe ori, la astfel de lucruri banale. De aici și paradoxul felului în care a căzut comunismul: un regim aparent foarte puternic și temut a fost dat jos prin cântece, poezii și discursuri. Caz unic în istoria omenirii, cred eu, când un regim atât de temut cade aşa.

În contextul post-sovietic, când se schimbă natura puterii și anatomiei sociale, lucrurile se schimbă radical. Cetățenii sunt angrenați într-un cu totul alt tip de relație cu puterea. Există, pe de o parte, multe supape, există un alt ritual politic, alegeri, presă liberă, și multă precaritate și fragilitate, pe de altă parte. Oamenii sunt liberi să spună ce cred, dar nu mai dispun de

Sursele puterii

anumite garanții și de stabilitatea pe care o aveau înainte. Se schimbă prioritățile. Asta e legat mai ales de natura economiei care se schimbă: cea de piață. Ea impune un alt tip de contract social, tipul de muncă se schimbă, tipul de acces la infrastructură, care devine unul privat, căci infrastructura publică este aproape scoasă din circuitul real. Oamenii, da, nu se mai tem să spună ce cred, dar nici nu mai au instrumentele care să-i ajute. Critica pe care o fac noului regim politic aduce mai degrabă spre show-uri, spectacole mari, frumoase, impresionante, dar care nu mai au efecte politice. Cum te reorganizezi, cum îți construiești protestul și critica în acest nou context în aşa fel încât să aibă un efect scontat, o schimbare care să te ajute? Aici este cheia problemei.

Da, cumva parcă e invers decât în bancul sovietic cu instalatorul. Și mă refer la România, dar cred că e o trăsătură comună statelor post-socialiste din Europa Centrală și de Est. Acum, când spui că ceva nu e în regulă cu sistemul de încălzire (creșterea rapidă a costului energiei pentru consumatorul casnic, de pildă), nici un politician nu se gândește că te referi la sistemul economic și social în genere. De cele mai multe ori ai impresia că toată lumea te ascultă, dar nu te aude nimeni.

Ne aflăm cumva în situația sec. XIX, însă într-un cu totul alt context social, economic și politic. Nu mai avem fabrici și uzine unde oamenii erau deja gata organizați și era nevoie doar de câțiva lideri care să rearanjeze totul într-un sindicat, cu un conținut clar și bine orientat. Tipul de muncă s-a schimbat. Tipul de solidarități. Proletariatul s-a schimbat mult.

Interviu cu Vasile Ernu

De fapt, ce este Regimul Putin? Gleb Pavlovsky, unul dintre cei mai buni cunoșători ai putinismului, spune cam aşa: „Putin aparține unei pături foarte largi, dar foarte opace, nereprezentate și nevăzute de indivizi, care, după anii '80, în contextul prăbușirii Uniunii Sovietice, căutau să-și ia un soi de revanșă. În elită erau sute, mii de astfel de oameni, care nu erau comuniști – eu, spre exemplu, n-am fost niciodată membru de partid. Erau oameni cărora pur și simplu nu le plăcea cum fuseseră făcute lucrurile în 1991. Grupul constă din oameni foarte diverși, cu idei extrem de diferite despre libertate. Putin era unul dintre cei care au așteptat în tăcere, până la sfârșitul anilor '90, să-și ia revanșa. Prin revanșă înțeleg renașterea marelui stat în care trăise și cu care se obișnuise. Nu ne doream un alt stat totalitar, firește, dar voi am unul pe care să-l putem respecta. Pe cel din anii '90 era imposibil să-l respecti.”¹

Discut de multe ori cu amicii mei ruși despre „Sfârșitul lui Putin”. Un bun amic, un foarte cunoscut filosof și editor, Alexandr Ivanov, mi-a explicat aşa un fenomen numit „Sindromul Putin”:

Eu nu aștept sfârșitul lui Putin, pentru că asta e o problemă falsă. Nu acesta e numele care reprezintă toate procesele ce au loc acum în Rusia și în Est. Acesta este o figură multiplicată, corpul lui simbolic este rupt în mici bucăți, atomi, molecule care sunt împrăștiate pe tot câmpul politic. El este doar un nume care semnifică o multitudine de practici diverse. „Putin” poate fi cuvântul care denotă cel mai bine situația complicată a violenței economice contemporane.

¹ Redacția CriticAtac, „Viziunea lui Putin asupra lumii. Interviu cu Gleb Pavlovski”, CriticAtac, 12 decembrie 2014, <http://www.criticatac.ro/viziunea-lui-putin-asupra-lumii-interviu-cu-gleb-pavlovski/>.

Sursele puterii

Să dau un exemplu. Aveam nevoie urgent să-mi schimb pașaportul și în singurul loc unde se eliberează pașapoarte mi-au propus să-mi facă pașaport „fără rând”, dar care costa 17.000 ruble (1500 RON aproximativ). Aveam nevoie urgent, aşa că nu am avut altă soluție și am acceptat. Deodată s-a deschis o ușă și am nimerit într-un „VIP-coridor” cu oameni tineri, drăguți, bine îmbrăcați, zâmbitori. Nu era nici urmă de coadă și în câteva minute mi-au recompletat chestionarele pe care eu le greșisem. Spațiul statului s-a transformat brusc în business-teritoriu.

Iată, o astfel de situație eu o numesc „Situația Putin” sau „Sindromul Putin”, și nicidcum represaliile celor din Piața Balotnaia. De ce? Pentru că noi nu ne dăm seama cât poate fi de violent și dur acest „VIP-coridor” produs de bunăstarea sau lipsa bunăstării personale: ai bani – e OK, nu ai bani – la revedere, ești liber. Vei sta la cozi interminabile care nu știi unde duc și când se vor termina, vei primi cea mai proastă deservire etc. Acest criteriu – deții sau nu deții bunuri de valoare, resurse materiale, bani – devine extrem de violent și poartă un caracter managerial-administrativ. Aici dispunem de prea puțin socialism, doar avem o retorică populistă care înlocuiește acest socialism real. În Rusia actuală, până și cei mai duri critici ai lui Putin se luptă de fapt să nimerească în acest „VIP-coridor”. Unii vor să-i înlocuiască pe alții. Cu alte cuvinte, situația socială și politică e de așa natură încât nimeni nu vrea să retranforme „VIP-coridoarele” în spații sociale.

Protestele din Rusia din ultimii 10 ani sunt legate mai ales de clasa de mijloc urbană, „clasa creativă”, cum îi zic ei, însă care nu vrea o schimbare radicală, de paradigmă politică, ci vrea un „Putin cu față umană”: adică o îmblânzire a regimului. Ei vor, cum spune amicul meu, la clasa VIP.

Interviu cu Vasile Ernu

Acuzațiile că ar fi intervenit de partea lui Donald Trump în alegerile prezidențiale americane pare că i-au consolidat lui Vladimir Putin imaginea internațională de „lider puternic”. Cel puțin în subculturile *online* care susțin politica Tea Party în Statele Unite, canale de comunicare politică populate de foarte mulți tineri nonconformiști și confuzi ai generației digitale, simpatia față de Putin și față de criticele formulate de Russia Today este evidentă. Ea pare să fi crescut după apariția acuzațiilor amintite mai sus. Există totuși vulnerabilități notabile ale regimului? În ce condiții crezi că ar scădea drastic puterea lui Vladimir Putin?

Aparent, venirea la putere a regimului Trump părea să instituie un soi de „Internățională conservatoare”. Tehnic vorbind, asta se și întâmplă. Nu putem să nu observăm o revenire în forță a tuturor elementelor centrale ale conservatorismului, total antiprogresist, unde nu mai e loc nici măcar de reflecție liberală, ca să nu vorbesc de cea socialistă, social-democrată, de stânga, sau cum vrem să-i zicem. Însă tot acest discurs hegemonic de dreapta, conservator, vine într-un context foarte diferit de cel al secolelor trecute. El este un soi de restaurație aplicată pe un anumit tip de politici economice și sociale neoliberale care au făcut statul praf. Adică, dacă în secolele trecute aveam un stat puternic, acum avem un stat slab, pus la îndemâna sau chiar acaparat de marea capitală, de interesele marilor corporații, care subjugă și utilizează statul în interesul lor. Au apărut acești mutanți: stat-corporație, birocați-corporațiști, juriști-lobby-ști de stat *etc.* Când mergi la Bruxelles, nu mai știi dacă acolo este capitala Parlamentului European sau sediul firmelor de *lobby* ale corporațiilor. Ei folosesc un jargon asemănător, și până și

Sursele puterii

hainele-uniformă sunt aceleași. Și nu se mai numesc politicieni, ci tehnocrați. Tehnocracia este cel mai mare pericol al politiciei actuale. De ce? Pentru că ei declară că nu mai fac politică, ci expertiză. Adică ei scot politicul din câmpul politic, înlocuindu-l cu un soi de „ghid de folosire”. Ei depolitizează câmpul politic. Iar asta e enorm de periculos, pentru că asta presupune că politicul s-a mișcat altundeva. S-a dus undeva sus, într-un câmp la care cetățeanul simplu nu mai are acces și informații. Nu mai are pârghii. Politica, uită lumea, este totuși un spațiu al polemicii, dezbatelor, negocierilor la care trebuie să participe toate forțele. Politica nu este o mașinărie cu un buton pe care scrie: DA și NU.

Revenind la Putin și Rusia. Ca să înțelegem pericolul, vulnerabilitățile regimului Putin, trebuie să înțelegem „ce este Putin”. Putin nu este o persoană, ci un sistem.

Pe lângă ce am spus mai sus, trebuie să înțelegem că Putin este un „produs necesar” al unui soi de revanșă a grupărilor anti-liberale împotriva puterii care a dominat scena politică a anilor '90. Liberalilor lui Elțin li se atribuie dezastrul economic, social, politic fără precedent în care statul a fost „jefuit” și dat pe „mâinile străinilor”. E greu de crezut că vom asista în următoarea perioadă la o revenire a grupurilor liberale la putere. Iar stânga în Rusia nu exisă decât în zone ultramarginale. Să nu uităm însă că, în prima perioadă, cel care i-a dat aripi lui Putin au fost Bush Jr., cu acțiunile sale războinice peste tot și cu apariția conflictului SUA - terorism. Să nu uităm prietenia lor și faptul că Bush Jr. era mai toată ziua la Moscova. Dar și UE, într-o mai mică măsură, dar constant, l-a susținut pe Putin. Totul pe fondul de creștere a prețului petrolului și gazelor, aliații de bază ai lui Putin. Asta e bine să nu uităm.

Interviu cu Vasile Ernu

Putin, în a doua parte a mandatului său, și-a construit discursul pe doi piloni centrali: pe conservatorismul naționalist-imperialist rus și pe cel revanșard, dus împotriva Occidentului și în mod special împotriva SUA. Putin e un soi de neoconservator american pe rusește. Simplificând crezul putinist: Rusia a pierdut din cauza trădării din interior a liberalilor, care au slujit intereselor geopolitice și economice ale Occidentului. E timpul să „ne ridicăm din genunchi”, zice sloganul.

În acest moment, practic, Ucraina e doar un câmp de luptă prin care Putin încearcă reconfigurarea lumii pe modelul „redistribuirii imperialismului”. Cum ar veni: la Ialta am fost trei când am împărțit lumea, acum au mai rămas unul și jumătate. Nu mai suntem de acord cu această versiune a Puterii globale. Vrem să revenim la formula de Putere „a celor trei”: SUA-UE-RU. Monumentul inaugurat zilele astea la Ialta dedicat lui Stalin, Churchill și Roosevelt este emblematic.

Pe plan economic și social, Putin merge pe un consens național de tip corporatist, care cuprinde:

a. „Putin crede că ar trebui să fim niște capitaliști mai mari și mai buni decât capitaliștii însși și să avem un stat mai bine consolidat: între stat și mediul de afaceri ar trebui să fie cea mai strânsă uniune cu putință” (Gleb Pavlovsky).

b. Privatizare totală la bază (de la sănătate la educație) și monopol la vârf (resurse, energie, domenii strategice), care-l ajută pe Putin să mențină o bunăstare controlată.

c. Consensul se bazează pe un „contract social”: „corporația Putin” deține controlul asupra resurselor strategice și își permite să ofere o bunăstare sporită și consum.

Statul Rus, transformat în „Corporația Rusia”, are un scop: să convertească resursele și banii corporativi în bani reali. Cum?

Sursele puterii

Prin transferul lor afară și aducerea lor pe piața internă convertiți deja. Occidentalii știu asta, de aceea fac presiuni pe sectorul finanțier. Cum este construită corporația?

a. Clasa VIP, sau *premium*, care deține controlul și resursele.

b. Clasa de execuțanți, care transformă toate instituțiile statului într-un fel de „directorat executiv” subordonat clasei VIP și care face pașii necesari după instrucțiuni clare. Ei sunt plătiți în bonusuri.

c. Clasa „personalul companiei”, restul populației țării, care trebuie să execute tot ce spune „directoratul executiv”. Ei primesc remunerații după câtă loialitate oferă. Iar „noul contract social” prevede renunțarea la pretenții politice în schimbul bunăstării și consumului asigurat. „Personalul corporației” trebuie să fie apolitic.

E tendința care se manifestă peste tot: politica și economia sunt concentrate tot mai mult în mâna tehnocraților și a unei mici elite care nu mai reprezintă pe nimeni. Restul populației trebuie să fie loială, docilă și apolitică, pentru că puterea garantează „singura și cea mai bună dintre lumile posibile”.

Există riscuri după „cazul Crimea”? Istoria din ultimii 300 de ani ai Rusiei ne „sugerează” că sancțiunile dure ale Occidentului impuse Rusiei pot agrava serios situația internă a acestei țări, care, la rândul ei, poate genera trei situații politice interne:

a. Revoltă populară (autentică sau înscenată de diverse forțe interne-externe). Greu de crezut, în acest moment, pentru că Putin are o susținere populară solidă. Însă această susținere se poate dizolva foarte ușor dacă criza economică continuă și afectează toate păturile sociale.

Interviu cu Vasile Ernu

b. Lovitură de stat/palat (dar oare cine poate veni în locul lui Putin?). De obicei, în astfel de contexte, ea este făcută de forțe și mai conservatoare. Occidentul știe asta.

c. Apariția unui fals-Putin: variantă politică ce nu se mai desfășoară după scenariul din Evul Mediu, dar care are tradiție în Rusia.

Occidentul știe bine aceasta. Probabil nu va apăsa excesiv pe accelerație, pentru că:

1. Interfața Putin este o interfață care vorbește (încă) pe limba lor: ProBussines & pragmatic. E adevărat că a devenit puțin cam autonom și nu îl interpretează pe Carl Schmitt aşa cum vor occidentalii. Schmitt este monopolul occidental: dușmanul este doar cel definit de Occident. La Minsk, însă, UE a arătat multă toleranță față de Putin.

2. Revolta populară este riscantă pentru că: a) are șansa să destabilizeze încă o zonă imensă (a câta, la ora actuală?) care ar ieși de sub control și aceasta pune în pericol Marele Capital; b) ar putea crea o situație care să aducă la putere forțe de care Occidentul se teme: cele radical anti-occidentale.

3. Cea mai bună variantă pentru Occident ar fi schimbarea lui Putin cu un Fals-Putin. Ce înseamnă asta? O conducere ce mimează „patriotismul & valorile”, care să alimenteze trendul rusesc (dar și global) pentru a mulțumi populația, și o deschidere care să permită globalizarea întregului capital rusesc. Adică: ambalaj Putin, interior Elțin. Ce se va întâmpla? Nimici nu știe. Dar cred că acestea sunt cele trei scenarii realiste. Alegeri anticipate și variații pe temă: o glumă. Ce e mai bine? Nu știu, însă în toate cele trei variante Occidentul deja a învins în Rusia.

Ce se va întâmpla?

Sursele puterii

Pronostic: încă nu a sosit vremea Războiului Mare, ci doar a celor ușor controlate, pe care le adoră SUA și le mimează, mai nou, Rusia la diverse periferii; elitele Puterii globale nu vor să ducă o bătălie mare, și asta e bine. Se vor înțelege până la urmă, dar această înțelegere va fi total în defavoarea cetătenilor țărilor despre care discutăm, și nu numai. Și acest dezavantaj se va simți, ca de obicei, mai ales în țările de periferie ale sistemului-lume. Conflictul din Ucraina se va rezolva curând de o manieră sau alta. Ce înseamnă acest „curând” și cum se va rezolva, nimeni încă nu se hazardă să ofere o soluție sigură. Probabil mult în dezavantajul Ucrainei. Dar e bine să sperăm că focurile de armă vor înceta „curând”. Această veste bună, însă, ascunde un adevăr care ar trebui să ne îngrijoreze, chiar dacă toți condamnăm războiul. Iar „regimul Putin” are cele mai multe şanse să se dizolve din interior. În acest moment e mai bine o „dizolvare” decât o preluare a puterii prin forță de către inamicii lui.

Ai publicat o carte de interviuri cu artiști, teoreticieni, activiști din Rusia (*Intelighenția rusă azi*, Editura Cartier, 2012) și ai repetat exercițiul după câțiva ani, cu reprezentanți ai intelectualității din Republica Moldova (*Intelighenția basarabeană azi*, Editura Cartier, 2016). Dacă e să compari cele două experiențe și să încerci o concluzie globală, care să le includă pe amândouă, ce ai spune? Reformulat din perspectiva cititorului, de ce ar trebui cineva să le citească pe ambele?

Proiectul legat de „intelighenția rusă” a ieșit cumva întâmplător. Era o perioadă (2007-2011) când am reînceput să iau legătura cu mediul intelectual rus după o ruptură de foarte mulți ani. Au început să-mi fie traduse cărți, să scriu acolo și am

Interviu cu Vasile Ernu

Început să cunosc intelectuali din diverse domenii. Atunci cumva am început un sir de discuții cu unii dintre ei și mi-am dat seama că ruptura foarte mare care a apărut între spațiile noastre culturale și politice nu ne mai permite să ne cunoaștem. Am crezut că pot ajuta așa la o mai bună înțelegere a spațiului rus cu care ne învecinăm și avem o istorie comună, chiar dacă deseori cu multe complicații. Această carte a venit cumva ca un soi de carte puzzle în care eu încerc să discut cu intelectuali de top din diverse domenii și pe teme foarte diferite. Am vrut să încerc să arat cam cum gândesc ei, cum polemizează, tipul de reflectie, frământări, temeri *etc.* În România domină un soi de „imagine a Rusiei” construită pe de o parte pe clișeele istorice, iar pe de altă parte construită prin intermediul mass-mediei anglo-saxone *mainstream*. Nu cred că ne ajută foarte mult acest tip de „înțelegere” a Rusiei. Avem nevoie de propria construcție, cunoaștere și reflectie asupra Rusiei. Asta am încercat.

În ce privește cel de-al doilea volum al proiectului, „Inteligienția basarabeană azi”, el a venit cumva în continuarea primului. Aici am observat aceeași necunoaștere profundă. Însă dacă în cazul Rusiei lucrurile sunt mai simple, în sensul în care „dușmanul” ne este bine conturat istoric, conceptual-clișeistic, în cazul Basarabiei lucrurile stau cumva invers. Basarabia este pentru România un soi de mică Rusie în pozitiv. Adică toți avem pretenția că știm totul despre Basarabia, „pămînt românesc”, „frați”, „sânge”, „neam” *etc.* În realitate însă, Basarabia este, în mentalul colectiv, un soi de Siberia, la „dracu'n praznic”, pentru care folosim un set de clișee preponderent pozitive, cu toate că atunci când nu ne convin îi numim „ruși” și am terminat povestea.

Sursele puterii

Eu încerc aici, la fel, să fac un soi de „covor moldovenesc” discursiv, în care să scot în evidență nu doar culorile negru și roșu, care domină coloristica covorului, ci și celelalte nuanțe ceva mai subtile. De aceea încerc să pun alături oameni din generații diferite, cu experiențe diferite, cu meserii diferite, intelectuali care aparțin unor etnii diferite și curente de gândire foarte diferite. Rezultatul cred că este destul de bun. Aceste povești, discuții pe îndelete cu acest amestec ne pot ajuta să depăşim clișeele noastre și să înțelegem că nu există „un răspuns”, ci o multitudine de posibile răspunsuri. Iar acolo problema identitară e mult mai complicată decât vrem noi să o înțelegem. Cum îmi spunea unul dintre interviеваți: eu mă consider român, părinții mei se consideră moldoveni, bunica mea dinspre tată e rusoaică, dinspre mamă e ucraineană, deci fac parte dintr-o familie tipic basarabeană. Cam asta e.

Urmărești de mult timp politica est-europeană, mișcările sociale și transformările din regiune. Ce subiecte sau transformări recente îți atrag atenția în prezent? Ce te preocupă cel mai mult în prezent din punctul de vedere al criticii sociale? Există lucruri care te îngrijorează? Dar motive de optimism?

În spațiul est-european este mult prea evidentă această întărire a flancului conservator, chiar ultraconservator, în care pe de o parte naționalismul combinat cu religia, iar pe de altă parte credința oarbă în puterea de reglementare a pieței produc un cocktail foarte periculos. E periculos pentru că, pe de o parte, devine un instrument foarte eficient în mâna puterii și a capitalului, iar pe de altă parte oferă refugii pentru păturile foarte sărace, care au un potențial de protest foarte mare. Asta se vede

Interviu cu Vasile Ernu

cu ochiul liber și în Rusia sau Ucraina, și în Polonia sau Ungaria, precum și în România sau Republica Moldova. Ținând cont că aceste fenomene sunt întreținute și de superputeri precum SUA, dar și de unele valuri politice din spațiul european, putem spune că flancul estic este un element important în construcția noii internaționale conservatoare și neoliberale.

Apar, însă, și unele semne pozitive. Apar tot mai multe grupuri mici, tot mai articulate, care nu doar aduc o critică discursivă foarte eficientă și coerentă puterii hegemonice, ci și dau semne că pot produce coagulări care au șanse, în următoarea perioadă, să construiască platforme sau partide politice care să se lupte mai eficient cu puterea actuală. Nu sunt prea optimist, dar îmi dau seama că prin astfel de situații am mai trecut. Chiar dacă în cu totul alte contexte istorice. Doar o criză mai profundă ar putea accelera schimbări structurale. Deocamdată e nevoie de timp, răbdare și multă muncă. Și mai ales e nevoie de multă muncă practică. Stânga nu a stat niciodată rău cu teoria, însă acum se vede foarte clar că avem o problemă mare cu praxis-ul.

Te îngrijorează eventualitatea transformării României într-un stat neliberal, după modelul Ungariei? Uneori întâlnesc această temere. Crezi că este posibil sau probabil?

Totul este posibil și firește că orice formă de autoritarism este riscantă și deloc utilă. Însă riscurile care se abat asupra României țin nu atât de elementele „neliberale”, cât de elementele prea „neoliberale” care au efect asupra economiei și societății românești. Iar când cele două se vor uni, când neoliberalismul va deveni și ultraconservator, atunci chiar că va trebui să fim pregătiți. Nu va rămâne piatră pe piatră.

Anul acesta au avut loc proteste anticorupție de mare amploare în România. Deși felul în care au fost prezentate în presă conduce către o narățiune simplă și clară, dezbatările din România arată că, de fapt, lucrurile sunt mai complicate. Sunt și lucruri îmbucurătoare în mobilizarea protestatară uimitoare de anul acesta, și lucruri mai puțin îmbucurătoare. Care sunt observațiile tale în legătură cu acest ultim val protestatar?

S-au întâmplat mai multe lucruri în ultimii ani. Dacă acum câțiva ani ne luptam împotriva unor abuzuri concrete, cum ar fi „Cazul Roșia Montană” sau încercarea de privatizare a sistemului de sănătate publică, acum protestele sunt îndreptate spre un concept foarte vag de „luptă împotriva corupției”, care seamănă tot mai mult cu ideea unificatoare din prima decadă postcomunistă, numită „luptă împotriva comunismului”.

Nimeni nu cred că poate spune că nu avem corupție în România. Ea există în diverse forme, cu funcții diferite, pe diverse paliere, însă de aici până la a găsi soluția salvatoare, un soi de „panaceu”, e cale lungă. Cred că corupția este doar o mică piesă într-un mare puzzle și este doar un efect al unui lung sir de cauze. Firește că trebuie să băgăm hoții în pușcărie, însă nu cred că asta poate rezolva multe. Capacitatea lor de reproducere este amețitoare pentru că ține de niște cauze sistemicе. Si marile furturi, fie vorba între noi, se fac nu în zona „coruptă”, ci în zona „legală”. Oare ce este *lobby-ul*, care schimbă sisteme legale pentru a oferi scutiri de taxe și tot soiul de facilități „investitorului strategic”, căruia i se oferă pachete de legi la comandă (vezi cazul noului Cod al Muncii) *etc.*? Deci lucrurile sunt ceva mai complicate când vorbim de prioritățile țării noastre. De fapt, noi ce vrem? Să ieșim din sărăcia sistemică, să

Interviu cu Vasile Ernu

avem o brumă de prosperitate ceva mai stabilă și un sistem politic care să ofere șanse unor pături sociale cât mai largi. Corupția este o mică picătură a acestui ocean de probleme sociale, politice și economice.

Scriam recent că România a ales calea uzbekă a luptei anticorupție. Iată o lecție de istorie a anticorupției, „afacerea uzbekă”:

„Acum patru-cinci ani am pariat pe ceva. Din păcate, se pare că am câștigat pariul. Pariul spunea cam aşa: felul în care se duce și e instrumentată toată această «luptă anticorupție» în România se va termina ca în Uzbekistan. Povestea seamănă incredibil de mult, iar rezultatele și mai mult.

Povestea din Uzbekistan a devenit un soi de lecție de manual pentru oricine vrea să priceapă câte ceva din ceea ce este corupția mare, cum funcționează și mai ales care sunt riscurile când abordezi acest fenomen în stil heirupist, mergând direct la efecte și când crezi că arestarea vinovaților rezolvă fenomenul. Si mai ales cum anticorupția devine instrument de luptă între structuri de putere. Corupția nu este ceva ce trebuie tratat excepțional și în afara cadrului instituțional și legal deja existent. Dar asta e o altă poveste. Să revenim la povestea noastră.

Fenomenul corupției uzebece s-a numit «Afacerea bumbacului», iar în limbajul puterii acelor vremuri (sfârșitul anilor 70 și anii 80) el se numea «Afacerea uzbekă». Kremlinul dădea de înțeles că această corupție este specifică «poporului uzbek» mai puțin educat, dispus să dea și să ia mită, mai puțin civilizat și, aşa, mai asiatic în apucăturile sale. Sună cunoscut, nu?

Povestea a început simplu. S-au descoperit întâmplător în ceva *kişlakuri* (sate) uzebece, într-un amărât de colhoz, niște acte care una spuneau pe hârtie și altele erau datele reale. Niște băieți

Sursele puterii

cinstiți s-au apucat să cerceteze cazul și, când au început să sape, s-au speriat. Furtul aparent minor și banal, care semăna cu un furt convențional din spațiul sovietic, avea să ducă spre un iceberg în care era vorba de sume colosale și de legături care duceau din kışlakul amărât spre Taškent, capilata R.S.S. Uzbekă, și de acolo spre Moscova, adică direct la Kremlin. Pentru cine nu știe, Uzbekistanul era republica specializată în cultivarea bumbacului, el fiind resursă de bază a acestei țări în acea vreme.

Și a început lupta anticorupție. Cum? În loc să se caute cauzele fenomenului și să se găsească soluții, anticorupția a fost transformată într-o luptă politică ce se ducea între patru mari instituții: Partidul, KGB, Internele și Procuratura. O luptă pe viață și moarte. În anii perestroikăi, povestea a intrat în spațiul public și în media, aceasta jucând un rol imens în toată această luptă. Presa deconspira pe surse tot, iar noi stăteam și priveam ca la teatru.

Atunci această afacere a fost atât de spectaculoasă, că oamenilor pur și simplu nu le venea să credă. Aresteri televizate ale unor personalități din eșalonul întâi al puterii în direct. Televiziunile arătau averile acestora: case imense, grămezi de bani și aur *etc.* Pentru omul simplu, impactul a fost imens.

Povestea e lungă și fascinantă. Rezultatul: de instituțiile statului s-a ales praful. Cel mai puțin au avut de suferit Serviciile (KGB). Aș putea spune că KGB a avut de câștigat. În schimb, Partidul, Internele, Procuratura și sistemul administrativ au ieșit tare rău din această luptă. De industria bumbacului nu mai spun. De oamenii simpli care lucrau acolo ce să mai spun? Iar Uzbekistanul, în loc să-și rezolve o problemă mare, a fost aruncat în haos total: cu toată viteza înapoi. Colapsul final a avut însă mai multe cauze.

Interviu cu Vasile Ernu

Ce știm astăzi despre «Afacerea bumbacului»? Știm că «lupta anticorupție» care se făcea cu surle și trâmbițe, în direct, cu cătușele la vedere, cu banii la vedere, și care promitea «dreptate și adevăr» a fost, de fapt, un mare spectacol pentru mulțime și o mare luptă între instituții. Mai știm că mare parte a celor arestați și condamnați au fost doar niște «piese importante de sacrificiu» și niște «victime» în lupta dintre cele patru instituții. A existat corupție? O, da, imensă. Erau vinovați acei oameni? O, da. Însă ei au picat nu pentru că erau coruși, ci pentru că erau parte a unei instituții, au picat selectiv și aleatoriu: instituțiile au încălcat toate regulile posibile în luptele dintre ele. Astăzi știm cum a funcționat mașinăria. Lupta anticorupție a fost ca lupta pentru pace de stil vechi: vom lupta pentru pace până nu va mai rămâne piatră pe piatră.

Îmi veți spune: ok, lasă-ne cu poveștile astea, că era comunism. Vă pot spune doar atât: instituțiile erau ceva mai stabile atunci (dureros de stabile). E doar o constatare. Atunci încă nu exista o a cincea foarte puternică instituție care azi face legea: capitalul privat, care este una dintre părțile foarte active și eficiente în dezvoltarea fenomenului numit „marea corupție”. Există un capital de stat, dar era infinit mai slab decât cel privat de azi. Diferența între atunci și astăzi e că atunci corupția se împărtea la patru instituții, iar azi se împarte la cinci instituții. Si împărțirea sau mai degrabă profitul nu e niciodată proporțional. Astăzi știm bine cine a pierdut și cine a învins în afacerea uzbekă.

Ghicitoarea mea? Ghici cine deține halca cea mai mare din acest fenomen astăzi? Vă dau un indiciu: marea corupție nu e nimic altceva decât o luptă pentru monopolul asupra resurselor prin alte mijloace decât cele legale. (Corupția tinde însă să se

Sursele puterii

legalizeze după un timp: doar primul milion nu este legal..., restul vor fi legale).

Deci România a ales calea uzbekă, cu rezultate similare: instituții praf (doar una ieșe oarecum învingătoare, să vedem care), stat slab, economie devastată, structuri politice discreditate și slabite *etc.* În «Afacerea uzbekă» a învins detașat instituția «tehnocrată & apolitică» KGB. Dar, ouă! Ce spectacol am văzut! Practic noi nu avem o luptă anticorupție, ci doar o luptă pentru monopolul asupra corupției.

Ah, și uităsem să vă spun: lupta anticorupție în stil uzbek a amplificat fenomenul corupției.”

Am citit cu interes aceste observații, chiar atunci când le-ai postat pe Facebook, unde îți faci cunoscute opiniile destul de frecvent. Iar comparațiile anecdotice prezentate de scriitorii spun uneori mai mult decât analizele riguroase, cu atât mai mult cu cât acestea din urmă sunt destul de greu de găsit. O dezbatere publică amplă cu privire la situația instituțiilor cu rol punitiv și la felul în care câștigă simpatia publică, una care să nu fie organizată de competiția dintre marile partide, nu a avut încă loc. Probabil nici nu este posibilă în condițiile de astăzi. Spectacolul pedepsirii exemplare a unora dintre îmbogății tranzitiei este foarte popular. Legat de comparația dintre cele două epoci, există percepția că ceea ce se întâmplă astăzi în ceea ce privește corupția este strâns legat de regimul socialist, că o înclinație specială către corupție s-a format atunci, în timpul regimului socialist. În tabăra opusă se spune că ilegalitățile de care sunt acuzate instituțiile penale și de supraveghere au aceeași origine. În opinia ta, sunt credibile

Interviu cu Vasile Ernu

aceste interpretări sau sunt doar simplificări superficiale ale problemei?

Nu, firește. Nimeni nu neagă nivelul destul de dezvoltat al corupției din perioada sovietică (sau comunistă) de la noi, dar nivelul pe care l-a atins acest fenomen în „tranzitie”, adică în capitalism, pare să facă din marii coruși din comunism niște găinari. Vedeți ce averi aveau cei din primul eșalon al Partidului Comunist. Prin comparație, vedem foarte clar că însuși fenomenul corupției este mult mai fecund în anumite tipuri de regim. Vedeți același fenomen în „interbelicul de aur”. Oh, ce jafuri de proporții se făceau cu oblađuirea puterii în folosul unei elite de tip „comprador”! Corupția, în esență, este un efect al unor mecanisme economice și sociale. Și, din păcate, nu poate fi rezolvată prin numărul extins de pușcării și procese, pentru că ea se reproduce la infinit, dacă nu umbli la cauze.

Protestele de anul acesta au frapat însă și prin creativitate. Multimea s-a organizat pentru a crea un tricolor luminos la București (am avut unul mai mic și la Iași). Imagistica mesajelor afișate în timpul protestelor a dus chiar la editarea unui album. Cum crezi că se poate explica această explozie de creativitate protestatară?

Rușii, de exemplu, au numit această clasă urbană, care la noi a căpătat un nume: TFL, tefeliști, „clasa creativă”. E o etichetă bună. Nu e chiar *hipster*. Adică este o clasă urbană care lucrează în zona „muncii imateriale”, cu un nivel de educație ridicat și cu un venit peste mediu. Ea acum este în căutarea unui sens. Și brusc a descoperit că are nevoie de un sens politic. E firesc,

Sursele puterii

pentru că trăiesc în urban, în cetate, și nu vor să fie „idioti” politic. Doar că pauza de acțiune „apolitică” în care s-a complacut a fost mult prea lungă și ea acum vrea, sau simte nevoia poate fără să conștientizeze, că trebuie să se politizeze. Adică să capete o conștiință politică. Însă e foarte confuză, pentru că-i lipsește această conștiință, îi lipsește orizontul valoric ideologic și mai ales practica politică. Ei îi este foarte greu să-și definească „dușmanul”. Confundă vizibil „sursele de putere”. și de aici și ea devine ușor de manipulat. Cum e să strigi „Jos comunismul” după 27 de ani de la căderea lui? „Comunismul” care a murit acum 27 de ani nu mai are cum să fie sursă a puterii și represiunii. E mult mai complicat să vezi ca sursă a puterii represive o bancă sau o corporație, pentru că tu, ideologic, ești prelucrat de aproape 30 de ani că acolo e sursa plăcerii, venitului etc. Partea creativă vine cumva pe acest filon. Pe de o parte, face parte din munca acestei pături sociale, ei știu să facă asta pentru că de 27 de ani toți visează să devină oameni de publicitate, marketing, PR, comunicare, IT etc. Iar, pe de altă parte, ei cred că praxisul politic se face cu aceste mijloace. Se poate face cu astfel de mijloace „praxis politic”? Da, se poate. Dar nu este suficient. Totuși, e un început în toate...

CEI DOI ELEFANȚI DIN ÎNCĂPERE

Interviu cu Ovidiu Gherasim-Proca¹

Nebojša Milikić: Poți să dezvolti teza ta de pe Facebook: „sunt doi elefanți în încăperea injustiției capitaliste”?

Ovidiu Gherasim-Proca: Pe 18 ianuarie, înainte de primele proteste, Președintele României a apărut pe neașteptate în ședința de guvern la care se zvonise în seara precedentă că există intenția de a se adopta în secret două ordonanțe de urgență, una referitoare la grațiere, alta referitoare la modificarea unor articole din Codul Penal.² Klaus Iohannis a folosit atunci metafora

¹ O versiunea anterioară a textului (lipsită de note de subsol) a apărut pe platforma online LeftEast (<http://www.criticatac.ro/lefteast/2-elephants/>).

² Din punct de vedere tehnic, problema disputată ca miză era mai ales o modificare în descrierea infracțiunii de „abuz în serviciu”, care intră în categoria infracțiunilor assimilate celor de corupție, conform legislației naționale. Anterior, Curtea Constituțională a decis că definirea acesteia era prea largă și că trebuia să fie interpretată într-o manieră mai riguroasă, în aşa fel încât să nu îi motiveze pe procurori să o folosească prea facil, riscând încălcarea drepturilor constituționale fundamentale. Chiar și atunci, purtătorii de cuvânt ai Direcției Naționale Anticorupție (DNA) au alimentat temerile că infracțiunea va fi dezincriminată, luând în considerare faptul că acuzațiile de abuz în serviciu sunt de departe cele mai frecvente

Interviu cu Ovidiu Gherasim-Proca

elefantului din încăpere, sugerând că intenția PSD de a adopta acele acte normative este stârjenitoare, simultan invizibilă și evidentă pentru toată lumea. Mi s-a părut că metafora celor doi elefanți este foarte potrivită pentru a caracteriza felul frustrant în care, în pasiunea conflictului partizan foarte intens, întreaga dezbatere ocolește orice confruntare directă, sinceră, terapeutică a sentimentului general de injustiție care a mobilizat manifestații de protest uriașe în România începând cu iarna anului 2012.

Perioada politicilor de austерitate a lăsat răni adânci. Creșterea inegalităților, tăierile de salarii în sectorul public, creșterea polarizării sociale au fost însoțite de crize politice de mare amploare. Modificarea fără dezbatere a legislației, sub pretextul nevoii urgente de reforme, dar sistematic în sensul diminuării drepturilor angajaților și al eliminării protecției în fața diverselor forme de exploatare, a fost însoțită de dezvoltarea unui adevărat cult al justiției penale. Frontul politic al marilor partide s-a polarizat adesea artificial pe aliniamentele populiste cele mai profitabile, fără a modifica tendința generală de abandonare a responsabilității statului față de cetățeni. Partidele de

printre acelea urmărite de instituție (Newsroom, „CCR upholds claim of unconstitutionality of article defining abuse of power in Criminal Code”, Business Review, 15 June 2016, <http://www.business-review.eu/news/CCR-upholds-claim-of-unconstitutionality-of-article-defining-abuse-of-power-in-criminal-code-109260>; Reuters Staff, „Romania top court keeps abuse of power as criminal offence”, Reuters, 15 June 2016, <https://uk.reuters.com/article/uk-romania-corruption-idUKKCN0Z11OW>). Din punct de vedere politic, faptul că liderul coaliției de guvernare era el însuși subiectul unor asemenea acuzații a diminuat drastic credibilitatea intenției reformiste presupus legitime a guvernului.

Cei doi elefanți din încăpere

centru-dreapta au accentuat discursul populist al „luptei anticorupție”, susținând necondiționat acțiunile Direcției Naționale Anticorupție (DNA), care a acumulat treptat o putere excepțională, intervenind cu anchete și campanii de comunicare în momente cheie ale luptei politice. Din această perspectivă, a instituțiilor disciplinare, sursa tuturor suferințelor din societate este corupția. Corupția ar trebui să fie reprimată prin orice mijloace. Ascendentul moral inițial al „luptei anticorupție” s-a estompat totuși treptat, în urma contestării publice a unor acțiuni judiciare controversate, a reglementărilor ce oferă procurorilor anticorupție puteri speciale, a acuzațiilor venite dinspre Curtea Constituțională³ și a protestelor judecătorilor referitoare la colaborarea extralegală a parchetelor cu Serviciul Român de Informații (SRI).⁴ De cealaltă parte, Partidul Social Democrat (PSD), partidul cel mai puternic afectat de intervențiile DNA, a căutat să se redreseze printr-o politică ambiguă de relaxare fiscală și creștere treptată a beneficiilor sociale, l-a care s-a

³ Anca Simina, Cristian Delcea și Mihai Voinea, „INTERVIU Daniel Morar, Judecător CCR: «Amenințările SRI la adresa Curții Constituționale au depășit cadrul legal. Așa ceva nu se întâmplă într-o țară civilizată»”, *Adevarul.ro*, 4 iunie 2015, http://adevarul.ro/news/societate/interviu-daniel-morar-judecator-ccr-amenintarile-sri-adresa-curtii-constitutionale-depasit-cadrul-legal-asă-e-neacceptat-intr-o-tara-civilizata-1_556f20d3cfbe376e35e4060f/index.html.

⁴ Nine O'Clock, „National Union of Judges of Romania: Most of the Courts Have Decided to Postpone Protests | Nine O'Clock”, *Nine O'Clock*, September 15, 2016, <http://www.nineoclock.ro/national-union-of-judges-of-romania-most-of-the-courts-have-decided-to-postpone-protests/>.

Interviu cu Ovidiu Gherasim-Proca

adăugat încercarea de a atrage sprijinul Bisericii Ortodoxe – Biserica Ortodoxă este foarte populară, religia devenind cea mai accesibilă formă de psihoterapie în timpul crizei financiare. Dar nu a făcut aproape nimic pentru a corecta Codul Muncii, inegalitățile sociale majore, pentru a oferi mai multă siguranță angajaților sau pentru a susține politici sociale coerente.

Sentimentul cotidian al nedreptății a crescut, în pofida competiției principalelor partide politice pe piața surogatelor de justiție penală și a surogatelor de justiție socială. Pentru că există un element comun al opțiunilor politice majore. Subordonarea interesului public intereselor private, inegalitatea, corupția, regimul preferențial oferit capitalului în raport cu forța de muncă, exproprierea bunurilor comune. Sunt doi elefanți în încăperea injustiției capitaliste: corupția și anticorupția. Atât injustițiile generate de relațiile ilegitime sau ilegale dintre investitori și stat, corupția, cât și cele rezultate din caracterul turbulent, arbitrar și superficial al „luptei împotriva corupției” sunt manifestări ale acelaiași sistem economic inegalitar și ostil față de serviciile publice. Corupția este omniprezentă, dar măsurile anticorupție nu schimbă mai nimic. Dau impresia că sunt din ce în ce mai insuficiente și selective. Egalitatea în fața legii pe care o clamează susținătorii politicilor anticorupție, referindu-se la justiția penală, nu reduce inegalitățile din societate. Lucrurile acestea sunt observabile, produc indignare. Totuși nimenei nu pare că are curajul să le aducă în mod oficial în discuție, eventual într-o ședință de guvern, în contextul lor relevant: injustiția unui sistem social fondat pe privilegiile oferite de capital.

Atât Președintele, cât și reprezentanții partidului de guvernământ au asigurat investitorii că nu vor avea de pierdut

Cei doi elefanți din încăpere

în urma actualei crize politice. Dar cine câștigă și cine pierde în mod sistematic din aceste confruntări?

În acest articol din *Guardian*, „Romania’s Corruption Fight Is a Smokescreen to Weaken Its Democracy”⁵, o scurtă analiză indică faptul că lupta anticorupție dusă de serviciile secrete (sprijinită și susținută de instituțiile comunității politice internaționale, mai ales de Uniunea Europeană) pune în pericol democrația însăși. Fără a intra în chestiunea referitoare la ce este considerat drept „democrație” într-o asemenea analiză, ai putea să explici contradicția dintre majoritatea clară obținută de PSD în recentele alegeri și caracterul masiv al actualelor proteste de masă?

Victoria clară a PSD s-a datorat mai multor factori. PSD a propus un program bazat pe teme economice, vizibil împotriva disciplinei bugetare reamintite constant de către guvernul tehnocrat, format în mare parte din funcționari UE, manageri proveniți din sectorul privat și lideri de ONG-uri. PNL și noul partid civic Uniunea Salvați România (USR) și-au concentrat întregul program pe acuzațiile de corupție aduse PSD și pe susținerea necondiționată a premierului în funcție, Dacian Cioloș. Acesta din urmă se autodefinea atât ca tehnocrat apolitic, cât și ca susținător al partidelor respective. Lipsa unor propuneri programatice clare și reducerea scrutinului la un plebiscit pentru

⁵ David Clark, „Romania’s Corruption Fight Is a Smokescreen to Weaken Its Democracy”, *The Guardian*, January 10, 2017, sec. World news, <http://www.theguardian.com/world/2017/jan/10/romania-s-corruption-fight-is-a-smokescreen-to-weaken-its-democracy>.

Interviu cu Ovidiu Gherasim-Proca

statu quo au demobilizat o parte din electoratul *middle class* care participă în mod obișnuit la marile mobilizări protestatare. Același efect l-a avut, probabil, și apariția unor îndoieți serioase în legătură cu idealismul anticorupție (spre exemplu, acoperirea de către o instituție guvernamentală a unui scandal de plagiat ce a afectat substanțial credibilitatea procurorului șef al DNA). În cercurile mobilizate de ideologia civismului liberal și de discursul anticomunist au început să apară reticențe cu privire la tradiționala stigmatizare a votanților *lower class*, PSD fiind descris adesea în context electoral ca un partid susținut de oameni lipsiți de educație, din mediul rural, săraci, afectați de diverse vicii, incapabili să se informeze și să aleagă. PSD, în ciuda orientării mai ferme către interesele *middle class* și către electoratul urban Tânăr, nu reușește să răspundă convingător așteptărilor acestor categorii, fiind mai degrabă un partid de mase clasic, în plină criză de identitate, ierarhic, rigid, paternalist și neadaptat comunicării politice *online*.

Ce s-a întâmplat după alegeri?

Perioada post-electorală a început turbulent, cu refuzul neexplicat al președintelui de a numi drept premier pe Sevil Shhaideh (care ar fi devenit prima femeie și, simultan, prima persoană de religie musulmană care ar fi reușit să ocupe această funcție după 1989). Gestul președintelui de a prezida pentru prima oară în mandatul său o ședință de guvern a fost înregistrat de opinia publică drept o victorie politică deosebită, după înfrângerea gravă a partidului prezidențial (PNL). Partidul Național Liberal (PNL) insistase încă de la numirea guvernului Grindeanu ca PSD să-și precizeze poziția pe aceste teme,

Cei doi elefanți din încăpere

acuzând în permanență intenția partidului de guvernământ de a grația politicieni condamnați pentru corupție sau de a amnistia infracțiuni de corupție. După ce protestele au început, președintele nu a ezitat să coboare printre protestatari și să-și declare indignarea. Experiența de mobilizare a activiștilor din USR (actualmente parte a opoziției parlamentare) a contribuit și ea. Astfel au fost resuscitate aliniamentele defavorabile PSD și s-a creat efectul de personalizare a puterii, climatul mesianic justițiar și contextul emoțional ce lipsise că în campania electorală pentru alegerile parlamentare, dar care îi asigurase că lui Klaus Iohannis victoria neașteptată în alegerile prezidențiale în anul 2014. Atitudinea condescendentă a ministrului Justiției, care a insistat, impasibil, să continue procesul de consultare publică și de adoptare a actelor normative, în ciuda protestelor, suspiciunii și obscuritatei dezbatelor, a înfuriat chiar și o parte dintre votanții PSD.

Totul sună ca o motivație foarte clară pentru protest, dar e prea multă confuzie în privința fundalului politic și ideologic și în privința scopurilor. Ai observat un anumit model formal al protestelor de acest tip, în cadrul cercetării pentru cursul „Granițe, bariere și cultura protestului – noua politică a mișcărilor sociale în Europa Centrală și de Est”?

În general, protestele de amploare tind să focalizeze nemulțumiri diverse, care nu se articulează clar. Interpretarea lor și a efectelor acestora depinde, însă, de analiza contextului, a mizelor ideologice sau partizane, a simbolurilor, a presupozиțiilor ideologice, a discursului sau a comunicării (social) media. Tocmai de aceea mă interesează mai mult decât mecanica

Interviu cu Ovidiu Gherasim-Proca

mobilizării. Sunt preocupațat să observ cultura protestului, reprezentările protestatare și transformările sociale care le însorătesc. Urmăresc cu atenție, de câțiva ani, protestele din România și din alte părți ale lumii. În România se întâmplă ceva foarte interesant în succesiunea mișcărilor protestatare de amploare. De la protestele anti-austeritate (2011-2012) și cele împotriva proiectelor controversate de exploatare minieră (2013), s-a trecut treptat la motivații ideologice mult mai neclare, în general înclinând spre discursul partizan de dreapta. Încă din 2013 era vizibilă prezența printre protestatarii ecologiști a unor grupări naționaliste. De atunci, steagurile tricolore și simbolistica naționalistă și anticomunistă (aceasta din urmă fiind specifică grupurilor radicale de dreapta) au fost nelipsite din marile manifestații. De asemenea, ele au început să fie mai ușor capitalizate în competiția partizană de către marile partide, structural oligarhice și oportuniste. Spre exemplu, victoria PSD din 2016 poate fi interpretată și ca o reacție față de felul în care președintele Iohannis a capitalizat protestele din 2015, care i-au permis să numească un guvern de dreapta, fără să dispună de o legitimitate substanțială în întreaga societate. Simultan, discursul anticorupție a început să includă elemente din ce în ce mai autoritare, în contextul în care mișcările civice devin din ce în ce mai neconștiente ideologic, ceea ce nu este deloc promițător. Teoriile conspirației și discursul urii (*hate speech*) înlătăresc din ce în ce mai des deliberarea civică, iar temele sociale sunt constant simplificate la reprezentări punitive sau stigmatizări ale grupurilor sociale dezavantajate.

De fapt, cred că protestele de anul acesta seamănă foarte mult cu cele din 2015. Acestea din urmă au apărut ca o reacție emoțională uriașă după un accident. Un club din București a luat

Cei doi elefanți din încăpere

foc și consecințele au fost tragicе din pricina absenței măsurilor de combatere a incendiului și de evacuare în caz de urgență. Un număr mare de persoane au ieșit în mod spontan în stradă în semn de doliu, dar doliul s-a transformat într-un protest anticorupție. Premierul social-democrat și-a dat demisia, iar președintele a nominalizat un premier. Atunci sloganul dominant a fost „Corupția ucide” și au apărut o mulțime de teorii ale conspirației referitoare la felul cum serviciile de urgență publice ar fi blocat accesul ambulanțelor private care ar fi putut să salveze victime. Sau despre decedați care ar fi fost ascunși. Desigur, corupția poate fi invocată ca o cauză pentru a explica orice, pentru că este prezentă pretutindeni, dar cauza structurală fundamentală o reprezintă restrângerea aparatului administrativ și reformele neoliberale care au impus norme de control din ce în ce mai laxe, în scopul facilitării afacerilor. Doar stânga independentă, o infimă minoritate, a încercat să aducă în discuție această chestiune mai largă, care face ca viața multor oameni să fie pusă constant în pericol. Fără prea mult succes. Normele de siguranță și controalele mai drastice impuse inițial de guvernul demisionar au fost criticate, iar guvernul tehnocrat a extins, prin ordonanță de urgență, termenele de obținere a autorizațiilor.

Acum subiectul fundamental a fost grațierea și modificarea Codului penal. Unele dintre măsurile propuse ar fi fost în favoarea politicienilor din coaliția guvernamentală, dar ar fi adus și corecții unor articole din Codul penal criticate de Curtea Constituțională care, prin cuprinderea lor, oferă DNA o putere foarte mare, spre exemplu, posibilitatea de a ancheta penal emiterea de legi și ordonanțe guvernamentale. Întreaga dezbatere a gravitat în jurul sprijinului necondiționat pentru procuratură și a deciziei guvernului de a modifica acele

Interviu cu Ovidiu Gherasim-Proca

reglementări, chiar dacă se ceruse abrogarea lor. Partidele s-au reposiționat strategic. Președintele a cerut organizarea unui referendum pe tema continuării luptei împotriva corupției (pentru care nu există un alt răspuns decât cel pozitiv), sugerând că PSD ar dori să i se pună capăt, iar liderul PSD a invocat un referendum simultan pentru modificarea definiției familiei în Constituție (ceea ce i-ar fi adus un sprijin popular substanțial, dar ar fi adus pe agendă, alături de autoritarismul punitiv anticorupție, și autoritarismul homofob religios). Au rămas în umbră problemele structurale legate de supraaglomerarea în închisori și umanismul dreptului penal, care au generat proteste ale încarcerărilor anul trecut, sau de puterea procurorilor anticorupție de a controla agenda legislativă. Sau de numărul foarte mare de articole din Codul penal care au fost declarate neconstituționale în totalitate sau parțial. Procurorii anticorupție au demarat, de altfel, o anchetă penală împotriva actului de redactare a ordonanței, deși nu posedă un drept constituțional de a se pronunța asupra oportunității sau conținutului actului de legiferare. Spiritul protestelor a fost dominat de furia punitivă, mesajele moderate estompându-se.

Să presupunem că mesajele legate de „furia punitivă” menționată anterior au fost reduse, simplificate și focalizate în mod justificat. Protestatarii arată variate mesaje, printre care unele includ acuzații și imputări sofisticate adresate regimului: că sunt legatarii „comunismului”, coruși prin definiție, că sunt populari și la putere mulțumită sprijinului populației mai puțin educate etc. Putem reflecta asupra structurii socio-economice subiacente „simbolurilor, presupozиtiilor ideologice,

Cei doi elefanți din încăpere

discursului sau comunicării (social) media” dominante utilizate?

Impresia cea mai puternică este că nemulțumirile diverse din societate pot fi captate din ce în ce mai ușor de actorii politici dominantă, printr-un proces de deliberare autoritară în care grupurile politice partizane își amplifică puterea și capacitatea de a lupta între ele, iar interesele legitime slab reprezentate au și mai puține modalități de a se exprima. Ambele tabere pretind că reprezintă „națiunea”, dar niciuna nu reprezintă societatea. Ceea ce, din punctul de vedere al perspectivei optimiste despre posibilitatea ca mișcările protestatare să aducă democrație reală, acum este cel puțin descurajant.

Din punctul de vedere al mijloacelor discursive folosite de cele două mari tabere, impresia cea mai puternică este că se încadrează în aceeași paradigmă a post-adevărului, invocată adesea pentru a explica victoria lui Donald Trump. Sunt decisive emoțiile, energia mesajelor partizane transmise *online*, consolidarea comunitară a convingerilor în afara oricărui raport cu realitatea factuală, care devine treptat irelevantă. Post-adevărul, generând discurs inversat „anti-sistem”, în care simbolurile mediatiche ale succesului capitalist concurează pentru popularitate, este cel mai eficient mod de a ascunde fondul dominației de clasă. În același timp, ne permite să observăm caracterul de clasă al producției de simboluri și imagini. Și de aici putem merge mai departe, către întrebările mai largi, atât de rare astăzi.

Pentru unii, e greu de înțeles cum este posibil ca oameni cu educație *middle class* să fie atât de siguri pe poziția lor, chiar atunci când propagă teorii sofisticate ale conspirației, care întorc pe dos evidența concretă sau interpretările progresiste,

Interviu cu Ovidiu Gherasim-Proca

producând exact confuzia pe care o prezumă în cazul categoriilor dezavantajate din societate. Cred că răspunsul ține tocmai de rolul central pe care îl are clasa de mijloc în producerea punctelor de vedere dominante. Aceste teorii ale conspirației sunt produse în același cercuri ale creatorilor de simboluri și informație. Concret, ambele partide menționate mai sus (dar și Curtea Constituțională și Direcția Națională Anticorupție sau diverse instituții de presă) reprezintă în primul rând interesele și modul de viață al categoriilor privilegiate, iar conflictul politic se referă la cine anume va avea sarcina să le reprezinte cu ajutorul puterii de stat. Întreaga simbolistică reflectă, de fapt, tensiunile imaginarului mic-burghez.

Spre exemplu, atunci când una dintre părți invocă teoria conspirației pentru a arăta cu degetul spre finanțarea ONG-urilor care i se opun, reiterând teme mic-burgheze anti-monopoliste și „anti-coloniale” din perioada interbelică, adaugă că mica burghezie locală este amenințată de marile corporații străine. Ei traduc astfel în termenii emoționali ai naționalismului conflictul dintre marii și micii proprietari de capital și pentru votanții lor din categorii sociale dezavantajate (pensionari, salariați cu venituri precare și alți perdanți ai tranzacției). De asemenea, semnalează abuzurile instituțiilor anticorupție față de antreprenorii locali, care sunt pedepsiti, în timp ce marile corporații care sunt implicate în afaceri de corupție nu ar avea deloc de suferit. Revendică, de fapt, raporturi mai juste în mecanismul pieței nereglementate, în care statul intervine constant mai ales în favoarea proprietarilor de capital. De cealaltă parte, populiștii de dreapta și activiștii civici cu pretenții de onorabilitate liberală se autolegitimează prin însăși cultura urbană *middle class*, arătând că sunt singurul motor al schimbării

Cei doi elefanți din încăpere

reale, că de ei depinde întreaga țară, că doar ei o pot salva, că ei reprezintă „adevăratale valori”. Discursul naționalist apare și aici mai ales prin intervenția expatriaților care mențin legături afective și politice foarte strânse cu țara de origine.

Când vine vorba de nivelul lingvistic și al propagandei, pare că există (nu doar stilistic) un conflict care cumva seamănă cu compoziția de clasă a conflictelor prezente și trecute. PSD utilizează limbajul dur și chiar brutal al puterii, acuzându-i pe protestatari că sunt susținuți de interese și agenții străine. Protestatarii dețin sprijinul, mai mult sau mai puțin evident, din partea afacerilor private și a sectorului finanțiar, dar vorbesc, de asemenea, și prin gura președintelui și a nu puțini oficiali de rang înalt ai Uniunii Europene.

Anticomunismul tardiv (și fără obiect) are rolul de a șterge memoria etapelor egalitare de dezvoltare socială și economică parcuse de generațiile trecute în timpul regimului socialist. Într-o oarecare măsură, este vorba și de o falie între generații, dar nu doar una demografică. Mai degrabă un gol de memorie socială. PSD este încă ancorat electoral în categorii sociale care mai posedă această memorie și sunt, în general, stigmatizate ca necivilizate sau incapabile să aleagă. De aceea, în mod bizar, este identificat ca partid comunist de adversarii săi, deși e doar un partid oligarhic de centru-stânga, ca multe altele, și poziționat poate mult mai la dreapta decât alte partide de această factură din Europa. Iar uneori tonalitatea este foarte nepotrivită, la protestele de anul acesta s-a strigat frecvent „PSD, ciumă roșie”, metaforă ce aduce aminte de sloganile extreamei drepte.

Interviu cu Ovidiu Gherasim-Proca

Pare că confuzia ideologică descrisă aici se potrivește cumva tuturor laturilor politicii parlamentare. Dar, de asemenea, pare că tindem să uităm că confuzia politică este adesea conceptualizată, produsă și hrănitoare. Are nevoie și de anumite instrumente de încredere ale propriei generări și distribuirii. Putem recunoaște sau chiar deconstrui originile acestui tip de confuzie, care treptat devine prevalent în multe țări – presupus rationale și democratice – ale lumii capitaliste? Ori poate originile ei specifice spațiului est-european?

Întotdeauna înțelegerea unei situații concrete depinde de condiții politice și sociale concrete. Dar confuzia ideologică pare să fie o tendință globală care produce cele mai clare rezultate politice concrete. Noua economie digitală a atenției și a comportamentului este doar un vehicul pentru tendințe istorice mai ample, ce pot explica criza democrațiilor liberale și turnura iliberală (*iliberall turn*) la nivel global. Si trebuie să recunoaștem ingredientele noii transformări apărute odată cu marile mișcări de protest din 2011. Victoria lui Donald Trump (el însuși un autoproclamat luptător împotriva corupției) arată succesul mișcărilor de tip Tea Party în Statele Unite și eșecul mișcării Occupy Wall Street. „Primăvara Arabă” a rămas fără consecințe pozitive majore. La fel mișcarea Euromaidan, despre care se poate spune că a consolidat pozițiile politice autoritare atât în Ucraina, cât și în Rusia. În Republica Moldova, protestele din 2016 care acuzau corupția oligarhică și o masivă fraudă bancară s-au materializat politic într-o dezbatere electorală lipsită de credibilitate, care a dus la victoria unui candidat cu vederi ostile față de Uniunea Europeană. Eșecurile referendumurilor din Uniunea Europeană și generalizarea discursului anti-imigra-

Cei doi elefanți din încăpere

ționist se suprapun peste victoriile succesive ale Partidului Popularilor Europeani sau tendințele autoritare ale partidelor de guvernământ din Ungaria și Polonia. Marile manifestații din Franța de anul trecut nu au crescut șansele pentru apariția unei schimbări politice pe măsura așteptărilor. Iar mișcările de extremă dreaptă câștigă teren și pot mobiliza manifestații precum cea de la Dresda, din 2015, la care au participat aproximativ 18.000 de persoane. Anul trecut, Austria a reușit cu greu să evite alegerea unui președinte cu idei radicale de dreapta. Mișcarea Syriza nu a reușit să determine schimbarea de filozofie economică în care mulți sperau în urma protestelor de mare ampoare din Grecia. Tendențe naționalist-tehnocratice se manifestă foarte puternic în India (Modi) și Japonia (Abe). Pe același fond al simulacrelor justițiale, politica suspiciunii și fricii s-a instalat durabil în Israel (Netanyahu) și Filipine (Duerte). Noi granițe și bariere se ridică pretutindeni, în timp ce fracturile sociale nu se sterg, ci se adâncesc. De fiecare dată, starea de excepție devine baza deciziilor politice și a legitimității, ceea ce arată nu numai criza profundă a democrațiilor liberale, ci și incapacitatea totală a sferei publice burgheze (Habermas) de a se autoregenera sau de a-și îndeplini în practică misiunea deliberativă. Așa cum piețele nereglementate nu se autoreglează și nu se regenerează în urma marilor șocuri financiare, se poate observa că puterea de autoreglare și autoregenerare a sferei publice devine din ce în ce mai iluzorie. Mobilizarea protestatară nu modifică decât superficial monopolul decizional al marilor actori politici, atât în politica internă, cât și în politica internațională. Același lucru pare că se întâmplă în România, unde procurorii anticorupție sunt acuzați de partizanat politic, clivajele sociale se adâncesc, iar părțile beligerante aduc în

Interviu cu Ovidiu Gherasim-Proca

sprijinul lor fie votul, fie mobilizarea *online*. Acum îmi vine în minte situația politică din Brazilia de anul trecut, în raport cu care cazul României este oarecum comparabil.

Există mai multe situații asemănătoare în preajmă, aproape că seamănă cu un trend global, în care fracțiuni ale claselor de mijloc urbane și ale micii burghezii (până acum văzându-se pe sine ca reali sau imaginari „beneficiari ai tranzitiei globale”) insistă asupra valorilor puritatei sistemului. Dar pentru toți „perdanții tranzitiei” locali sau globali protestul apare și ca un mod de a reclama o parte din pradă?

Protestul în limitele propriului nostru sistem de valori autocontradicitoriu poate să atenueze unele dintre tensiunile dintre speranțe și rezultate. Confuzia ideologică este una dintre cauzele majore ale relativei irelevanțe a mobilizării civice în spirit liberal.

În perspectivă istorică, luând în considerare experiența est-europeană, consensul neoliberal global și criza de identitate a mișcărilor politice de stânga din ultimii 30 de ani arată că și cum ar fi o punte temporală între două momente de utilizare maximă a armelor ideologice ale Războiului Rece, cu deosebirea că în momentul de față lipsește unul dintre adversarii din acest conflict, comunismul sovietic. O altă deosebire ar fi aceea că simulacrele sunt mult mai ușor de produs în epoca „realității virtuale”. Imaginarul progresului social este redus la o utopie neoliberală care în realitatea imediată seamănă din ce mai mult cu o distopie imperfectă, care va evoluă indefinit. După 1989 a început un proces amplu de uitare activă, de negare a realității regimurilor socialiste din Europa de Est. În lipsa clarificării

Cei doi elefanți din încăpere

relației noastre cu acest trecut, prezentat unilateral, simplist și autodepreciativ, nu poate exista nici un răspuns pentru provocările din prezent. Orice poate fi legat în mod superficial de un trecut nebulos, dar nimic de viitor. Nu poate exista deliberație politică de ampolare sau măcar un viitor imaginabil în care să sperăm cu toții, în virtutea egalității politice – fundamentul oricărei societăți democratice.

Zilele acestea, un influent jurnalist român, Cristian Tudor Popescu, a scris că protestele din 2017 sunt oglinda celor din 1989 (sub titlul „The second fall of Ceausescu”⁶). Desigur, această abordare este ridicol de exagerată și eronat direcțională. Totuși spune ceva despre incapacitatea pe care am menționat-o anterior. Cu câteva zile în urmă, un alt influent jurnalist de investigație a scris despre „faptul” că în apropierea locului unde s-au adunat protestatarii, la Muzeul Național de Geologie, ar fi descoperit nivele ale radioactivității de 100 de ori mai mari decât cele înregistrate la Cernobîl...⁷ Articolul făcea trimitere la problemele concrete de politică publică referitoare la reglementarea regimului materialelor periculoase. Evident, nimenei nu putea să credă enormele exagerări. Autorul interpretase greșit rapoartele oficiale. Au urmat scuze publice. Dar cum rămâne cu

⁶ Cristian Popescu, „Romania: The Second Fall of Ceausescu”, *Al Jazeera*, February 17, 2017, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2017/02/romania-2017-protests-1989-ceausescu-170216114655475.html>.

⁷ Magda Prelipceanu, „Radiații de 200.000 de ori mai mari decât dozele admise au fost măsurate la 100 de metri de mulțimea din Piața Victoriei! (Gazeta Sporturilor)”, *RFI România*, February 14, 2017, <http://www.rfi.ro/presa-romaneasca-93076-radiatii-mari-piata-victoriei-gazeta-sporturilor>.

Interviu cu Ovidiu Gherasim-Proca

articoului despre a doua cădere a lui Ceaușescu? Avem luciditatea să vedem imaginea de ansamblu? Putem gândi în termeni realiști despre provocările uriașe ale prezentului fără să fantazăm spectacular în legătură cu un trecut pe care nici măcar nu mai suntem capabili să-l explicăm cu acuratețe?

POSSIBILITATEA DE A SPUNE „NU”

Interviu cu grupul h.arta

Ovidiu Gherasim-Proca: În perioada 11 noiembrie - 15 decembrie 2017, ați expus în spațiul de artă contemporană tranzit.ro/Iași sub titlul „O țară ca afară”¹. Titlul acesta reproduce un deziderat-clîșeu foarte frecvent întâlnit în presa politică din România, „vrem o țară ca afară”. El exprimă și o nemulțumire profundă legată de realitățile din România în raport cu țările din vestul Europei. Expresia face parte dintr-un tip de discurs în care ce este „afară” este perceput drept superior lui „înăuntru”, „acolo” e de preferat lui „aici”. Cum ați ajuns la acest titlu? Cum a apărut ideea proiectului?

h.arta: Ideea proiectului a apărut în legătură cu protestele anticorupție din ianuarie-februarie 2017 și cu felul în care discursurile și atitudinile anticorupție și anti-PSD au fost catalizatorul pentru ceea ce era mereu acolo, în ideile și atitudinile clasei de mijloc, ascuns mai mult sau mai puțin sub pojghița „toleranței” neolibere. Clasa de mijloc s-a simțit nereprezentată în urma alegerilor din decembrie 2016 și cei/cele învinuiti/te

¹ Expoziția „O țară ca afară” a fost realizată ca parte a proiectului „Stră-lucirea și nefericirea claselor de mijloc europene”, proiect organizat de tranzit.ro/Iași în perioada iunie-noiembrie 2017 (curatori: Nebojša Milikić, Livia Pancu și Florin Bobu).

Interviu cu grupul h.arta

pentru rezultatele alegerilor au fost cei/cele cărora li s-au promis măsuri de protecție socială, măsuri de altminteri absolut necesare, dar traduse de către clasa de mijloc ca fiind parte dintr-un discurs populist. Protestele au radicalizat un discurs împotriva protecției sociale și împotriva statului, discurs care a însoțit mereu clasa de mijloc, cu toate fantasmele ei despre Occident și despre felul în care „democrația” și „civilizația” sunt egalizate cu neoliberalismul. Pe toata perioada protestelor și până în prezent, a fost extrem de vizibil cum nemulțumirile absolut valide față de actualul regim devin cadrul pentru discursurile împotriva protecției sociale, pentru discursurile despre idealizarea privatizării unor domenii cum ar fi sănătatea și educația, pentru toate aceste atitudini de desolidarizare a clasei de mijloc față de tot ceea ce ar fi comun și egalitar. De asemenea, în strânsă legătură cu auto-colonizarea care însoțește mereu aceste atitudini, protestele și toate reacțiile și atitudinile ulterioare ale celor implicați/te în proteste (și ale clasei de mijloc, în general) au făcut foarte lipsite cum poziționările anti-comuniste arată o imagine deformată a perioadei socialiste, redusă la teroare, birocrație și corupție, în timp ce tot potențialul emancipator al acesteia e șters.

În acest context, corupția actuală, în loc să fie văzută ca rezultat direct al capitalismului, e văzută exclusiv ca o „moștenire comunistă” în aceeași direcție auto-colonizatoare, în care țările din fostul bloc socialist se inferiorizează în raport cu un „vest” imaginat ca fiind complet lipsit de corupție. Am urmărit și continuăm să urmărim cu îngrijorare în mass-media, pe mediile sociale, în discuții cu cunoșcuți/te și colegi/ge cum aceste atitudini de idealizare a „vestului” și capitalismului formează un

Posibilitatea de a spune „nu”

discurs de extremă dreapta, chiar dacă nu întotdeauna asumat ca atare, dar mereu acolo ca o amenințare reală.

Textul care însوește imaginile pe care le-am văzut în expoziție subliniază o serie de stereotipuri și contradicții prezente în discursul public în contextul protestelor, este o critică a acestora. Care dintre ele v-au atras atenția în mod special?

Cea mai clară contradicție a fost cea între discursul auto-colonizator (cu toate apelurile la o „Europă” imaginară care ar trebui să ne salveze de corupție și de „moștenirea comunistă”) și impulsurile naționaliste. Steagurile UE, sloganele cu „Europa S.O.S” sau omniprezentul „Vrem o țară ca afară”, toate acestea au coexistat cu obsesiva intonare a imnului României, cu fluturarea tricolorului, cât și cu crearea de tricoloruri umane (fără ca ridicolul asemănării acestora din urmă cu naționalismul de dinainte de 1989 să fie luat în calcul de protestatarii care au avut, altminteri, o profundă atitudine anticomunistă). Această atitudine anticomunistă a fost o altă trăsătură definitorie a protestelor, reiterată în multiple sloganuri care făceau referire la revoluția din 1989 și la faptul că aceste proteste sunt o nouă revoluție, cât și prin sintagma „ciuma roșie”, folosită foarte intens, fără nicio problematizare a originii naziste a acestei sintagme. În timpul acestor proteste, și în general în ultimii ani, adevăratul pericol al faptului că dreapta extremă capătă din ce în ce mai multă vizibilitate și putere pe plan global este trecut cu vederea de către clasa de mijloc din România, care continuă să perpetueze discursul obosit și stereotipic al „pericolului” comunismului.

Interviu cu grupul h.arta

În timpul conferinței pe care ați susținut-o la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași ați menționat o serie de impresii și observații referitoare la inițiativa manifestărilor publice din 2008, de la București, care ar fi trebuit să transmită un mesaj critic oficialilor reuniți în cadrul summit-ului NATO, primul de acest fel organizat în România. A trecut mult timp de la acel moment. Care au fost impresiile cele mai puternice atunci? Cum vedeti acel moment pornind de la experiențele și realitățile politice din prezent?

Summit-ul NATO de la București și felul în care am fost noi implicate în încercările de a protesta împotriva acestui summit și a ceea ce reprezenta el au fost un moment de cotitură pentru noi. Cu câteva luni înainte, în toamna anului 2007, lucraserăm în cadrul proiectului *Spațiul Public București | Public Art Bucharest 2007*, unde am conceptualizat și am pus în practică programul unui spațiu de proiecte numit *Project space*, spațiu unde colaborasem cu numeroase organizații și grupuri informale care aveau o atitudine și o activitate în sensul schimbării sociale, dintre care unele aveau o poziție deschis anti-capitalistă. Acest proiect fusese pentru noi o ocazie importantă să intrăm în contact cu atât de multe idei, atitudini și persoane care creau o imagine plină de speranță despre cât potențial și câte posibilități există în interstițiile care se creează în aparentul monolit al capitalismului. În acel moment, chiar dacă lucram din centrul capitalismului, într-un proiect de amploare, finanțat cu banii Capitalului, părea că arta și cultura pot crea un spațiu al libertății în care îți poți exprima opiniile și poți crea strategii, poți întâlni oameni cu aceleași convingeri și poți face planuri de viitor. Pentru o scurtă perioadă de timp, arta ni s-a părut a fi teritoriul

Posibilitatea de a spune „nu”

privilegat, un loc al posibilității din care să începi să schimbi ceva.

În aprilie 2008, în paralel cu *summit*-ul NATO, un grup auto-organizat a închiriat o fostă hală industrială, în București, ca un loc pentru discuții, proiecții de filme, ateliere și, în opinia unora dintre participanți/te, ca posibil loc de pornire pentru un marș pașnic și tăcut prin oraș, în condițiile în care orice manifestare publică, indiferent cât de pașnică, a fost cu desăvârșire interzisă pe timpul *summit*-ului. Contextul în care aceste evenimente au fost planificate era cel al stării de urgență, o stare de control care a început deja cu câteva săptămâni înainte de deschiderea *summit*-ului. Această stare a fost concretizată în campania mass-media care a construit imaginea „anarhiștilor periculoși” care vin să distrugă orașul și imaginea țării noastre, în hărțuirea celor implicați și a familiilor și prietenilor acestora, în ascultarea telefoanelor și monitorizarea activității pe internet printr-o lege special emisă pentru această ocazie *etc.* În prima zi a *summit*-ului și a activităților anti-*summit*, trupe speciale de jandarmi au intrat în spațiul închiriat, i-au agresat pe unii/unele dintre participanți/te și au ridicat toate persoanele găsite în spațiu. Mai târziu, poliția a trebuit să-i elibereze pe cei reținuți, sub presiunea exercitată de asociații pentru drepturile omului și sub presiunea oamenilor care au pichetat secțiile de poliție. Dar chiar dacă cei reținuți au fost eliberați, totuși supravegherea continuă și amenințările poliției nu au încetat pe tot parcursul *summit*-ului și ulterior.

O parte dintre persoanele și grupurile cu care am lucrat la *Project space* au fost implicate în organizarea evenimentelor anti-NATO. Unele discuții preliminare pentru organizarea evenimentelor anti-NATO au avut loc, informal, în clădirea unde s-a

Interviu cu grupul h.arta

desfășurat *Project space*. Ulterior, în zilele halucinante din timpul *summit*-ului NATO, am aflat că aceste întâlniri fuseseră infiltrate de agenți ai Serviciului Român de Informații (SRI), unii dintre ei având și un rol important în organizare. În tot acel timp în care am considerat că arta e locul sigur din care poți vorbi, din care poți acționa, de fapt, cuvintele și gesturile noastre erau atent monitorizate. Ne-am petrecut zilele acelea și perioada următoare într-o atmosferă suprarealistă, în care faptul că eram urmărite pe stradă, faptul că ne erau ascultate telefoanele *etc.* erau realități vizibile, folosite ca metode de intimidare. Dar aceste practici de supraveghere și control, vizibile în timpul stării de urgență, sunt mereu acolo, în fundal, sunt parte integrantă a vieții în capitalism. Arta și cultura sunt un spațiu sigur doar atâtă vreme cât nu sunt un pericol pentru *statu quo*. Siguranța oferită de artă și cultură se dovedește a fi iluzorie și temporară, abolită atunci când intervine starea de urgență, starea definitorie a capitalismului.

Prin comparație, mișcările ample de protest din 2017 și 2015, ambele gravitând în jurul revoltei morale față de fenomenul corupției, au fost lipsite de exagerări polițienești. Nu același lucru se poate spune, este adevărat, despre cele care le-au precedat, împotriva politicilor de austерitate și a proiectelor de explorare sau exploatare a resurselor subsolului de la Roșia Montană sau Pungești. Totuși, nu este acesta un semn bun? Nu reflectă o îmbunătățire a condițiilor de participare și contestare publică, condiții esențiale pentru politica democratică? Opinia publică occidentală a privit protestele recente ca o victorie simbolică a participării democratice asupra tendințelor oligarhice ale clasei politice.

Posibilitatea de a spune „nu”

Au fost diferențe foarte clare între aceste proteste și cele legate de alte subiecte din ultimii ani (cum au fost cele legate de exploatarea minieră de la Roșia Montană și Certej, de extragerea gazelor de șist de la Pungești, cu toate dezastrele ecologice pe care acestea le-ar fi produs, protestele legate de tăierea pădurilor, legate de uciderea câinilor fără adăpost etc, subiecte care sunt cel puțin la fel de importante, de urgente și, din păcate, încă actuale ca subiectul anticorupției). Dar toate aceste proteste nu au adus împreună mulțimile de oameni pe care subiectul anticorupției (cu nuanțele lui anticomuniste, pro-privatizare și împotriva protecției sociale) a reușit să le strângă. Aceste proteste, această „revoluție” a clasei de mijloc, nu au avut de suferit intervențiile forțelor de ordine și din acest motiv: au fost protestele celor care dețin în societate legitimitatea și puterea, protestele celor „civilizați”, ale celor care sunt ca în „vest”. Bineînțeles că o parte importantă a felului în care au fost tratate aceste proteste „mainstream” de către forțele de ordine a avut legătură și cu scindarea dintre PSD și Președenție, și cu faptul că aceste proteste susțineau, de fapt, o față a puterii. De asemenea, mass-media a avut un rol foarte important în felul în care protestele s-au organizat și perpetuat, ele fiind intens reprezentate în media (în timp ce protestele ecologiste sau împotriva uciderii câinilor au fost ignorate, prezentate tendențios sau ridiculizate în mare parte din mass-media). Din toate aceste motive, chiar dacă, parțial, protestele au avut o componentă democratică (în privința luării unei atitudini în fața intențiilor abuzive ale partidului de guvernare), chiar dacă pentru unii/unele participanți/te aceste proteste au constituit un fel de trezire civică ce, pe viitor, ar putea însemna implicarea și în alte lupte, totuși, nu putem ignora faptul că aceste proteste au

Interviu cu grupul h.arta

reiterat din plin atitudinea pro-capitalistă complet nechestionată a clasei de mijloc, o atitudine de desolidarizare și de duble standarde (de exemplu, atitudinea față de „asistenții social” versus atitudinea față de scutirea de taxe a celor care lucrează în domeniul IT *etc.*), o atitudine care nu face decât să susțină puterea, în sensul mai larg al acesteia.

Vă preocupă educația și aveți experiență în domeniul acesta. Care considerați că sunt astăzi necesitățile cele mai stringente pentru munca de educație publică? Nu numai în sălile de curs, dar și în afara lor. De ce este nevoie?

Întotdeauna munca noastră în domeniul artei a fost însوțită de activitatea în domeniul pedagogic, de la începutul grupului nostru lucrând ca profesoare și continuând să facem asta, cu unele întreruperi, până în prezent. Astfel că, în mod natural, proiectele noastre artistice au avut adesea această încărcătură pedagogică, fie la modul explicit (atunci când am conceptualizat materiale care se pot folosi concret, în munca la clasă), fie într-un mod indirect, prin dimensiunea pedagogică implicită pe care adesea am dorit să o dăm proiectelor noastre.

Pe parcursul anilor, am lucrat ca profesoare de Arte, de Educație vizuală în diverse școli și licee. Am văzut cum s-au schimbat abordările și posibilitățile pe parcursul anilor, de la începutul anilor 2000 până în prezent. Urmând schimbărilor din discursurile publice, care, la un nivel pur declarativ, au trebuit să-și asume „toleranța” și „diversitatea” neoliberală, și posibilitățile muncii în școală s-au largit. Sub presiunea neoliberală a „succesului” și „eficienței”, școlile au nevoie să demonstreze că desfășoară multiple activități și că se aliniază problematicilor

Posibilitatea de a spune „nu”

contemporane. Adesea, aceste activități, această abordare a unor subiecte cum ar fi non-discriminarea, diversitatea *etc.*, rămân la un nivel pur formal. Totuși, faptul că abordarea unor subiecte anti-rasiste, anti-capitaliste, feminine, anti-speciiste a devenit posibilă în școală (fapt care ar fi fost foarte greu de închipuit la începutul anilor 2000) deschide un teritoriu în care poți acționa. În punctul acesta, atât în activitatea la oră, cât și în activități extrașcolare, abordăm subiectele care ne interesează și le integrăm în materia pe care trebuie să o predăm, fără presiuni din partea instituției.

Dar aceeași presiune neoliberală care a deschis acest spațiu în care putem acționa deschide, de asemenea, într-un mod îngrijorător, și posibilitățile de intruziune a capitalului privat în școlile publice. Un lanț de *hypermarket*-uri organizează deja de câțiva ani „olimpiade” la care școlile participă fără niciun semn de întrebare. Diferite concursuri și activități propuse de corporații sunt primite de către școli cu mult interes. O companie petrolieră reabilitează spațiile verzi ale școlilor în urma unui concurs de proiecte. Există numeroase astfel de exemple și tot acest proces e din ce în ce mai accelerat în ultimii ani. Procesele de *greenwashing* și intruziunea capitalului privat în școlile care adesea sunt lipsite de fonduri și complet vulnerabile în negocierile de sponsorizare sunt realități absolut nechestionate la nivelul conducerilor școlilor, al corpului profesoral, al părinților.

Ceea ce ni se pare a fi, în momentul de față, cea mai stringentă nevoie a sistemului de educație este conștientizarea acestor pericole, cât și deconstruirea mitului că tot ceea ce este privat este „bun” și „de calitate”, în timp ce tot ceea ce e public e ineficient și corupt. Credem că, dincolo de problemele pe care le are sistemul de educație (programe învechite, cursuri de formare

Interviu cu grupul h.arta

pentru profesori care sunt adesea ineficiente și pur formale, lipsă de dotări din școli *etc.*), adevăratul pericol este această inferiorizare și auto-inferiorizare a ceea ce este public în raport cu ceea ce e privat. În școlile publice, chiar dacă foarte multe lucruri necesită schimbare, mai este totuși loc pentru speranță, mai există încă o libertate care nu ar fi posibil de conceput dacă procesul de privatizare (care e încă doar abia vizibil în microprocese, dar al cărui pericol așteaptă ocaziile să se manifeste) s-ar pune în practică.

Sunteți, de asemenea, preocupate de tematica feministă și de subiectul egalității între femei și bărbați. Practica voastră artistică o reflectă din plin. Pornind de la experiențele voastre concrete, cum ati caracteriza situația socială a femeilor care muncesc în sistemul de învățământ? Există condiții concrete care facilitează combaterea discriminării și inegalității?

Învățământul preuniversitar este un domeniu feminizat, în mod evident, majoritatea cadrelor didactice sunt femei. Din acest motiv, în structurile de conducere din școli sunt adesea femei. Deciziile importante pentru școală sunt adesea luate de femei (atâtă vreme cât deciziile se iau în consiliile de administrație și în consiliile profesorale unde, de multe ori, majoritatea e dată de femei). Dar, dincolo de acest aspect pur numeric, relațiile de putere între genuri, în dinamicile din cancelarie și în dinamicile dintre elevi și eleve sunt, bineînțeles, aceleași ca în întreaga societate. E necesară aceeași muncă de conștientizare, de solidarizare, de recunoaștere a propriilor privilegii, de deconstruire a rolurilor care par a fi „naturale” *etc.*, la fel ca în orice alt domeniu, la fel ca în orice alt aspect al vietii cotidiene. Această

Posibilitatea de a spune „nu”

muncă e o necesitate continuă, atât de la catedră, cât și în relațiile informale cu copiii, părinții, colegele/colegii.

Și ca să punctăm faptul că relațiile de gen sunt la fel și în acest domeniu feminizat, felul considerat „corect grammatical” și „politicos” de adresare, în ultimii ani, e „Doamna profesor”, dar, mai ales, „Doamna director”.

Pornind de la realitățile sociale și politice la care reflectați, în prezent ce vă îngrijorează cel mai mult și, de cealaltă parte, ce vă face să sperați și vă motivează?

Trăim vremuri cu atmosferă de sfârșit de lume. Masca „corectitudinii” discursurilor neoliberale este adesea destrămată și sub ea se vede adevărata natură a capitalismului, care se bazează pe naționalism, ură, desolidarizare și completă desconsiderare a vieții. Trăim în vremuri în care e din ce în ce mai greu să-ți menții speranța, în vremuri în care fundamentele nedrepte pe care sunt clădite societățile noastre sunt absolut vizibile. Într-un fel, această vizibilitate a țesăturii înseși a capitalismului, cu nedreptatea lui copleșitoare, face acțiunea dificilă, face ca găsirea motivației și resurselor pentru a acționa să fie din ce în ce mai grea. Dar, pe de altă parte, tocmai această vizibilitate a intruziunii capitalului în toate aspectele vieții dă măsura urgenței situației în care ne aflăm. În situația disperată în care se află umanitatea și planeta în ansamblu, putem să rămânem conștienți/te de această disperare, dar, în același timp, să ne construim speranța din gesturile și atitudinile pe care le putem avea în viețile noastre de zi cu zi. În prietenia și solidaritatea din viețile noastre cotidiene, în refuzurile noastre, în felul în care ne conștientizăm privilegiile și poziția din care vorbim, în

Interviu cu grupul h.arta

micile schimbări cotidiene, în spațiile de posibilitate care pot fi deschise în monolitul capitalului, acolo mai pot încolții motivația și speranța.

Domeniul în care lucrăm, domeniul artei contemporane, al artei care își propune să fie politică, pare adesea lipsit de speranță. Arta critică legitimează adesea tocmai realitățile pe care le critică, atâtă vreme cât artiștii/artistele aleg să colaboreze cu un sistem nedrept. În aceste decizii, legate atât de direct de echipa de eșec, de echipa de invizibilitate, de singurătatea și alienarea cultivate de capitalism, devine foarte vădită o lipsă de speranță, de imagine politică, o resemnare în fața unei realități care pare de neschimbăt. În punctul acesta, pentru noi adevaratul potențial al profesiei noastre constă în posibilitatea de a spune „nu”, un „nu” care, adesea, e mai plin de speranță și deschidere decât colaborarea plină de anxietate cu un sistem nedrept.

„CRIZA REFUGIAȚILOR” ȘI POLITICILE UNIUNII EUROPENE

Interviu cu Ruxandra Ivan

Ovidiu Gherasim-Proca: Ruxandra, în conferință pe care ați susținut-o la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, ai descris în profunzime aşa-zisa „criză a refugiaților” și implicațiile ei pentru politicile coordonate la nivelul Uniunii Europene. Îmi amintesc foarte bine cum, ca urmare a valului refugiaților din 2015, mai multe țări din Spațiul Schengen (Germania, Austria, Danemarca și Suedia) au anunțat introducerea unor controale de frontieră – temporare, dar amănunte. Poate că aceasta este doar o reflecție superficială a schimbărilor pe care le-am putea aștepta pe termen lung. Să vorbim despre aspectul tehnic al impactului pe care l-a avut criza refugiaților asupra procesului politicilor publice în Uniunea Europeană. Ce domenii de politici publice sau procese importante de luare a deciziilor sunt implicate? În ce domenii putem anticipa consecințe pe termen lung?

Ruxandra Ivan: Cred că criza migranților a avut un impact asupra Uniunii Europene pe cel puțin două palieri diferite. Pe de o parte, e vorba de palierul tehnic al politicilor pe care l-ai menționat, dar, la fel de important, pe de altă parte, criza a arătat slăbiciunile aflate chiar în nucleul politic al Uniunii, adică la nivelul

Interviu cu Ruxandra Ivan

identității europene. Mă gândesc aici la deosebirea clasică dintre politică (*politics*) și politici (*policies*), și, din păcate, criza a adus semne de întrebare în ceea ce privește ambele paliere.

Astfel, dintr-un punct de vedere tehnic, cel puțin patru politici europene diferite au fost (și sunt) implicate în abordarea diferitelor aspecte ale crizei: prima este spațiul de libertate, securitate și justiție; a doua, politica externă și de securitate comună (PESC); a treia, politica europeană de vecinătate (PEV) și, în cele din urmă, extinderea.

Dintre aceste domenii, cel mai integrat – adică cel în care cele mai multe decizii se iau prin majoritate calificată – este spațiul de libertate, securitate și justiție, inclus în Titlul VI din Tratatul de la Lisabona. Totuși, ar fi bine poate să menționăm că toate aceste politici se referă la nucleul suveranității statului, numărându-se printre domeniile în care integrarea europeană a evoluat cel mai încet. Așa-numitul „spațiu de libertate, securitate și justiție” este numele dat, începând cu Tratatul de la Amsterdam, domeniului justiției și afacerilor interne (JAI), care include (printre altele) imigrăția, vizele și azilul. Cooperarea interguvernamentală a început în acest domeniu la mijlocul anilor 70, în afara tratatelor, și a rămas interguvernamentală până în 1997. Domeniul a devenit în mare parte comunitar abia în 2009, odată cu Tratatul de la Lisabona, dar competențele statelor membre și ale Uniunii continuă să se împletească, în timp ce aplicarea integrală a legislației revine statelor membre. Prin urmare, atunci când statele consideră că securitatea lor este pe cale să fie afectată, principiul solidarității europene va fi umbrit de mizele interne și de invocarea „interesului național”.

Mai precis, în 2015, Uniunea Europeană s-a confruntat cu un val fără precedent de imigranți din Africa de Nord și Orientul

„Criza refugiaților” și politicile Uniunii Europene

Mijlociu. Peste 1,3 milioane de persoane au solicitat azil, acesta fiind cel mai mare număr de soliitanți de azil înregistrat vreodată în UE. Cadrul juridic existent în domeniu este, începând cu 2013, Regulamentul Dublin III (604/2013), un act care are ca principiu fundamental faptul că țara primei intrări în UE are obligația de a-i înregistra pe migranți și de a le primi cererile de azil. Desigur, acest lucru pune cea mai mare povară asupra Greciei, Italiei și Ungariei, care au fost cele mai afectate de valul de refugiați din 2015. Principiul solidarității între statele membre, consacrat în tratate, ar fi trebuit să determine un efort pentru a împărți povara. Atunci când Comisia Europeană a propus, în 2015, un sistem de cote pentru relocarea a 160.000 de migranți (*nota bene*: acestă cifră reprezintă puțin peste 10% din totalul fluxului respectiv), mai multe state (în special statele est-europene nou intrate în Uniune) s-au opus cu vehemență acestui sistem. România, de exemplu, ar fi trebuit să primească în jur de 6000 de migranți, conform propunerii Comisiei, însă președintele a afirmat imediat că România nu poate găzdui mai mult de 1785 dintre ei. Și această reacție a fost mai puțin vehementă decât cea a majorității statelor estice, cum ar fi Polonia sau Republica Cehă.

Prin urmare, din punct de vedere tehnic, cadrul legal al UE s-a vădit a fi prea puțin adaptat pentru a răspunde crizei, în timp ce scindarea est-vest a indicat o divergență între statele occidentale, dispuse să pună în practică discursul lor privind drepturile omului, și statele est-europene, mai puțin dornice să împartă cu imigranții avantajele apartenenței lor la Europa. În plus, agențiile instituite de UE pentru a face față unor astfel de crize – FRONTEX sau Biroul European de Sprijin pentru Azilați – au puține competențe și chiar și mai puține resurse. De aceea, a fost necesar să se găsească o altă soluție, una care subminează pro-

Interviu cu Ruxandra Ivan

fund capacitatea UE de a acționa ca „putere normativă” în politica internațională. UE a semnat acorduri cu Turcia, o țară deja autoritară, pentru a opri valul refugiaților înainte ca el să ajungă la granițe sale. A externalizat astfel problema către o țară care nu este deloc faimoasă pentru respectarea drepturilor omului.

Un alt domeniu de politică pus sub semnul întrebării de criza migranților este politica externă și de securitate comună, cu subdomeniul său referitor la politica de vecinătate. Acesta este un alt domeniu de politică sensibil, în care statele membre, geloase pe suveranitatea lor, continuă să acționeze sub regula strictă a votului în unanimitate. Cea mai eficientă modalitate de a preveni și de a soluționa criza migranților din 2015 ar fi fost aceea de a acționa la originea crizei, adică de a contribui la stabilitatea și prosperitatea regiunilor de care refugiații fug. Primele trei țări de origine ale migranților sunt Siria, Afganistan și Irak – adică țările care au trecut prin războaie sângeroase în ultimii ani. În timp ce mai multe state membre – precum Franța sau Germania – au încercat să se opună intervenției americane în Irak și războiului din Afganistan, UE în ansamblu nu a fost foarte eficientă în a adopta o poziție coerentă în vreuna dintre aceste chestiuni, în foarte mare măsură pentru că statele membre nu au putut să convină asupra unei poziții comune. Unul dintre cele mai cunoscute episoade ale întregii povești despre încercările de a obține o poziție comună este intervenția americană din 2003 în Irak. În acel moment, un grup de state din Europa Centrală și de Est (aşa-numitul „Grup Vilnius”) a semnat o scrisoare de susținere a SUA, în ciuda faptului că țări din UE precum Franța sau Germania s-au opus intervenției. După o reuniune de urgență a Consiliului European, Jacques Chirac,

„Criza refugiaților” și politicile Uniunii Europene

președintele în exercițiu al Franței, a declarat că România și Bulgaria, care s-au numărat printre semnatari, „au ratat o bună ocazie de a tăcea” – o declarație foarte nediplomatică ce arăta furia domnului Chirac. Problema este că aceasta a fost doar o ipostază a unei dezbinări mai profunde între „Noua Europă” și „Vechea Europă”, dezbinare ce reprezintă o problemă pentru procesul de luare a deciziilor în UE și în cazul crizei migranților.

Siria poate fi considerată un alt eșec al unei politici UE: PEV (Politica Europeană de Vecinătate). De fapt, problema este că UE a pus în practică o serie întreagă de politici diferite, adesea suprapuse și contradictorii în ceea ce-i privește pe vecinii săi. Există separat, numai pentru zona Mediteranei, Procesul de la Barcelona, Uniunea pentru Mediterana, plus acordurile bilaterale semnate cu statele din Orientalul Mijlociu și Africa de Nord. În ciuda condiționalității adesea pusă în practică prin aceste acorduri, UE nu a reușit să impună reforme democratice în această regiune și nu a putut stabiliza aceste țări în scopul de a crea stimulente pentru cetățeni de a rămâne în țările de origine.

Dar perspectiva extinderii? Ce se schimbă și cum?

De fapt, întregul proces de extindere a UE se află într-un impas. Acesta se referă în special la regiunea Balcanilor de Vest, unde perspectivele extinderii au fost destul de luminoase înainte de criză. Dar astăzi, pe lângă problemele legate de consolidarea democratică și drepturile omului în țările respective, perspectivele lor sunt diminuate și mai mult de faptul că Balcanii de Vest reprezintă una dintre cele trei căi principale de imigrație în UE. Controlul asupra frontierelor externe fiind una dintre cele

Interviu cu Ruxandra Ivan

mai importante probleme ale UE în acest context, Balcanii de Vest nu par să ofere o capacitate credibilă de a pune în practică acest tip de politică. Cu toate acestea, în Strategia Comisiei Europene pentru Balcanii de Vest emisă în acest an, Comisia subliniază mai degrabă eșecurile acestor țări în implementarea reformelor democratice, subliniind în același timp necesitatea unei cooperări viitoare în domeniul asigurării securității frontierelor¹. Astfel, UE are un discurs oarecum ipocrit, având în vedere că, pe de o parte, nu oferă acestor țări o perspectivă clară pentru aderare, dar folosește în continuare condiționalitatea pentru a obține garanții pentru securitatea frontierelor (și acest lucru este oarecum similar cu tipul de strategie pe care l-a avut în cazul Ucrainei).

Prin urmare, perspectiva unei extinderi viitoare este destul de îndepărtată. Criza refugiaților nu este singurul impediment în calea anticipării unei astfel de perspective; alte probleme contribuie, de asemenea, la reticența UE de a continua procesul de extindere. Una dintre cele mai importante este faptul că nu a reușit să absoarbă în mod adecvat valul anterior de extindere (2004/2007). Diferența dintre noile state membre și cele mai vechi nu este doar economică, ci și politică, în chestiuni de politică externă, dar și în cele legate de istoricul garantării statului de drept. UE nu este chiar pregătită să accepte alte state cu probleme de consolidare democratică, lucru destul de frecvent în cazul țărilor din Balcanii de Vest. Și, nu în ultimul rând, dorința

¹ „O perspectivă credibilă de extindere pentru un angajament important al UE față de Balcanii de Vest”, Comunicat al Comisiei pentru Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor, 6.02.2018

„Criza refugiaților” și politicile Uniunii Europene

acestor țări – adică la nivelul opiniei publice – de a deveni membre ale UE nu este deloc confirmată.

Ai menționat principiul solidarității între statele membre. Criza refugiaților, se pare, a scos la iveală clivaje trans-naționale profunde...

Din păcate, aş spune că nu numai principiul solidarității dintre statele membre a fost pus sub semnul întrebării în ultima vreme. Diferențe de opinie au început să apară între statele membre „vechi” și cele „noi” încă din 2003, când intervenția americană în Irak a fost sprijinită de statele din Europa de Est și criticată de statele din Europa de Vest. O serie întreagă de probleme internaționale sunt percepute diferit de statele din Europa de Vest și de statele din Europa de Est – cum ar fi poziția față de Rusia sau față de procesul de pace din Orientalul Mijlociu. Valul așa-numitelor „democrații iliberale” a afectat într-o mai mare măsură Europa de Est. Diferite forme de conservatorism cultural – de exemplu, respingerea minorităților, fie ele religioase sau sexuale – sunt mult mai puternice în Europa de Est decât în Occident.

Ai analizat poziția oficială a României cu privire la împărțirea responsabilității față de solicitantii de azil. Unde se găsea România în ecuația decizională a Uniunii Europene?

În mod ironic, problema refugiaților a fost, din câte știu, prima problemă în privința căreia România și-a manifestat opoziția deschisă față de o solicitare din partea Comisiei Europene. Desigur, există alte cazuri în care România a acționat

Interviu cu Ruxandra Ivan

împotriva recomandărilor europene (îmi amintesc, de exemplu, faptul că România a semnat acorduri bilaterale cu SUA pentru scoaterea cetățenilor americanii de sub jurisdicția Curții Penale Internaționale, dar aceasta a fost, aş spune, mai degrabă o greșală nevinovată). În cazul de față, Președintele și-a exprimat în cadrul Consiliului European refuzul de a accepta cotele de imigranți solicitate la nivelul UE. Bineînțeles, România nu a fost singura țară care a făcut acest lucru, însă nu poate scăpa nimănui impresia că prima afirmare fermă a unei poziții din partea României împotriva statelor vest-europene ar fi meritat o cauză mai bună.

România a susținut că nu are capacitatea tehnică de a găzdui mai mult de 1785 de migranți. Acest aspect ar putea părea destul de ciudat, dacă ne gândim că populația României este mai mare de 20 de milioane. Desigur, aceasta a fost o declarație politică – adică *politică*, nu *politici*.

Își pierde Uniunea Europeană statutul de superioritate morală pe scena internațională? Ce s-ar putea face pentru a compensa acest efect?

UE și-a pierdut statutul de superioritate morală pe mai multe fronturi, ca urmare a crizei. Nu a putut să acționeze ca o *putere civilă*, nici ca o *putere normativă*, în timpul războiului din Siria. Încă din anii '70, la mijlocul Războiului Rece, Comunitățile Europene au încercat să se distanțeze de abordarea militaristă a politicii internaționale pe care o practicau cele două superputeri. UE s-a prezentat ca o *putere civilă*, spre deosebire de o *putere militară*, încercând să sublinieze natura pașnică a Comunităților, bazată pe valori și tendință ei de a acționa diplomatic și de a

„Criza refugiaților” și politicile Uniunii Europene

evita intervențiile militare². Principalii piloni ai unei astfel de puteri ar fi multilateralismul, non-recursul la forță, promovarea instituțiilor internaționale și a dreptului internațional. Întreaga filozofie a PESC se fondează pe intervenția civilă – Misiunile Petersberg, Obiectivul global Helsinki și toate discuțiile privind înființarea unei forțe militare europene la sfârșitul anilor 90 au vizat intervenția umanitară, misiunile de salvare și reconstrucție post-conflict. Totuși, toate aceste încercări au eșuat. *Strategia europeană de securitate* din 2003 – sau „Raportul Solana”, așa cum este cunoscută în rândul factorilor de decizie politică, utilizează încă termenul de „putere civilă globală” pentru a denumi Uniunea Europeană³.

Un alt concept a fost propus de Ian Manners în 1992 pentru a defini natura Uniunii Europene ca actor internațional: cel al *puterii normative*⁴. Uniunea trebuia să acioneze ca o „forță a binelui”, capabilă să convingă lumea de justețea valorilor sale. Acest model este inspirat de o concepție cosmopolită a naturii și identității Uniunii, fondată pe principii, valori și norme considerate a fi universale, pe care ea le promovează la nivel global⁵.

² Conceptul îi aparține lui Jean-François Duchêne, „Europe's Role in World Peace”, în Richard Mayne (Ed.), *Europe Tommorrow. Sixteen Europeans Look Ahead*, Fontana Collins, London, 1972.

³ „A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy”, document propus de Javier Solana și adoptat de Consiliul European la 12 decembrie 2003.

⁴ Ian Manners, „Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”, în *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, no. 2/2002, pp. 235-258.

⁵ Richard G. Whitman, „The Neo-Normative Turn in Theorizing EU's International Presence”, în *Cooperation and Conflict*, vol. 48, no.

Interviu cu Ruxandra Ivan

Or, din momentul în care Uniunea Europeană nu este capabilă să ofere un răspuns politic la sutele de decese din Marea Mediterană și la suferința femeilor și a copiilor care fug din zonele de război, aceasta este, desigur, o provocare pentru poziția Uniunii Europene ca putere civilă sau normativă. În orice caz, aceasta este singura poziție disponibilă pentru UE pe arena internațională, având în vedere că nu poate concura cu SUA și nici cu Rusia pentru statutul de putere militară și că, se pare, a pierdut deja concurența economică cu China. UE nu poate rezista în absența valorilor sale, ținând cont că a apărut, din punct de vedere istoric, ca o construcție politică neverosimilă. Din nefericire, criza migranților a fost un moment în care Uniunea Europeană și-a suspendat loialitatea față de acele valori, ceea ce reprezintă un act *politic* fundamental, în scopul de a rezolva o problemă de *politici publice*.

RĂSPUNSURI (DESTUL DE) GRELE LA ÎNTREBĂRI PUSE (PREA) UȘOR

Tadej Kurepa , Nebojša Milikić , Ana Vilenica¹

Ai în fața ta un fel de ghid, ca să te ajute să gândești în toate detaliile și să înțelegi unele întrebări, mai mult sau mai puțin actuale, care sunt prezentate publicului local, regional și european după ce a fost pus față în față cu realitatea migrației crescânde a persoanelor din Orientul Mijlociu și Africa spre destinații europene. Majoritatea întrebărilor adresate sunt prezente în mod constant – și s-ar putea spune că sunt acute – în mass-media, în politică sau ideologie, iar răspunsurile la acestea vin ca rezultat al muncii și experienței activiștilor globali, al unor numeroase considerații teoretice, precum și al activităților din cadrul seminariilor "Man on the Road 1" și "Man on the Road 2" (susținute în 2014 și 2015 la Rex Cultural Center, Belgrad). Credem că acest text poate facilita o mai bună navigare printre circumstanțele geopolitice provocate de aceste procese complexe, și, să nu uităm, permanente și ireversibile, asemenei celor prin care au trecut toate popoarele din aşa-numita „lume dezvoltată” în istoria recentă și antică.

¹ Posterul „Man on the Road 3: Hardi(sh) Answers to Eas(il)y Asked Questions” a fost produs de KC REX/Fund B92 ca parte a platformei regionale „Urban Humm” susținute de fundația *Kultura nova*.

Tadej Kurepa , Nebojša Milikić , Ana Vilenica

Este de asemenei important să evidențiem pura imposibilitate de a fi perfect la curent cu evenimentele pe parcursul ducerii procesului de producție la bun sfârșit. Situația s-a schimbat, parțial sau chiar drastic, de la o săptămână la alta. În încercările noastre de a acoperi toate evenimentele și desfășurările importante, am amânat în mod constant data publicării. Astfel, producția a fost încheiată înainte de acordul de expulzare și schimb de imigranți dintre Turcia și UE, în urma căruia multe persoane au rămas blocate în Serbia, unele dintre ele stabilindu-se la No Border Hostel în Savamala, dar toți ocupanții au fost de-abia recent evacuați forțat, ca parte a eforturilor guvernului de a elibera spațiul pentru proiectul Belgrade Waterfront, care, întâmplător, este susținut de investitorii din Emiratele Arabe Unite.

Ca știri ce vin din fosta și viitoarea Fortăreață Europa, întrebările și răspunsurile din această publicație rămân, inevitabil, în spațiul public, fie că alegem sau nu să le privim ca și cum ar fi zestre publicate recent, afișe sau doar zestre vechi și mototolite.

De ce campează în orașul nostru?

Nu au mers mii de kilometri pentru că își doreau să doarmă în parcurile noastre. Sunt obligați să doarmă afară deoarece poliția nu vrea să le emită documentele pe care le cer pentru a fi considerați „solicitânți de azil”, de care au nevoie pentru a putea obține cazare la un hotel sau hostel. În plus, dorm sub cerul liber deoarece nu există posibilitatea de a obține acest document din nou, după ce o persoană a fost deportată, sau pur și simplu pentru că nu au bani să plătească pentru cazare. Astfel încât nu vorbim despre camping sau relaxare în natură, aşa cum au încercat să ne convingă autoritățile locale din Belgrad prin insta-

Răspunsuri (destul de) grele la întrebări puse (prea) ușor

larea unor panouri cu inscripția "Camparea interzisă" în parcul de vis-a-vis de stația de autobuz – acesta este un exemplu de constrângere existențială pe o rută care se întinde pe mii de kilometri.

Sunt oameni tineri, sănătoși, de ce nu rămân acasă să își apere țara, în loc să vină aici?

În majoritatea țărilor din care vin este război de foarte mult timp, există mai multe părți implicate în conflict (deseori mai mult de trei) și este foarte dificil să înțelegem care dintre ele luptă într-adevăr pentru „țara lor” și care doar pentru alte tipuri de interese. Mulți dintre cei care vin aici nu mai au o țară a lor, cel puțin nu pe cea în care s-au născut și au crescut. Mulți dintre ei au fost forțați să fugă când încă erau copii. După ani petrecuți în taberele de refugiați, nu mai au legături cu țara lor de origine, și cu siguranță nu au legături cu țara din care vin acum. Pentru a îi înțelege mai bine, este de ajuns să ne amintim de numărul de oameni tineri, femei, copii și alții care au fost nevoiți să fugă din calea războiului, sărăciei și deznașdejdirii din fosta Iugoslavie la începutul anilor '90, și să ne gândim la toți cei care încearcă chiar și acum să părăsească Serbia în căutarea unei vieți mai bune.

Nu există locuri de muncă nici pentru noi în Serbia. De ce ar trebui să îi primim cu brațele deschise?

Nu este vina lor că nu există locuri de muncă în țara noastră, nici nu au venit aici să ne facă rău. Pentru început, trebuie să înțelegem că în țara noastră nu există locuri de muncă în esență din aceleași motive globale care au provocat războaie și distrugere generală în țările lor. De aceea solidaritatea și

Tadej Kurepa , Nebojša Milikić , Ana Vilenica

înțelegerea sunt absolut necesare pentru oricine vrea binele atât pentru sine, cât și pentru refugiați.

De ce se folosește termenul de „refugiați”, când cea mai mare parte dintre ei nu vin din zone afectate de război?

Există multe modalități de a purta un război în zilele noastre și doar câteva dintre acestea se bazează pe folosirea armelor de foc. Există război economic, în care statele din centrele capitaliste exploatează întreaga periferie a sistemului capitalist mondial, există război psihologic și de propagandă, livrat zilnic prin emisiuni TV, comunicate de presă, reclame, dar există și omniprezentul război de clasă, în fiecare țară și în fiecare companie, războiul Nordului global împotriva Sudului global, război prin schimbarea climei și toate acele lucruri care afectează ecosistemul *etc.* De ani de zile, masele trec printr-o privare sistematică de speranță și de dreptul la un viitor de orice fel, pentru ca o minoritate neglijabilă a populației globale, care s-a născut din întâmplare în țări bogate sau ca membri ai elitei conducătoare, să poată trăi în lux și opulență scandalioase. Acest război ne-a afectat pe toți într-un fel sau în altul și putem presupune că cei care au decis să-și împacheteze lucrurile și să plece într-o călătorie de mii de kilometri au fost prinși în partea lui cea mai rea.

Cine poartă vina războaielor?

Majoritatea războaielor sunt rezultatul acțiunii grupurilor politico-sociale globale dominante și a indivizilor care au monopolizat și ocupat pârghiile și resursele principale ale economiei globale. Crizele și războaiele din Oriental Mijlociu, din Maghreb, Africa Centrală și de Est sunt, toate, complexe și

Răspunsuri (destul de) grele la întrebări puse (prea) ușor

diferite. Există mulți factori care le provoacă și le facilitează, dar toți indicatorii arată că măsurile de austерitate care au început în 2008, întreprinse pentru a susține sistemul capitalist pe parcursul și după criza financiară globală, au făcut condițiile de viață cu mult mai rele în multe dintre aceste țări. Dacă am vrea să simplificăm și să scoatem la lumină acest subiect, l-am citat pe unul dintre imigranții intervievați de o echipă a televiziunii britanice la Calais: „Suntem aici din cauza imperialismului vostru”.

De ce se ridică noi ziduri în Europa, în timp ce noi nu facem nimic?

Ei bine, ce ar trebui să facem? Ar trebui să ridicăm și noi un zid? Sau să le dărâmăm pe cele din jurul Europei? Credetă că noile ziduri care se înalță în Europa sunt de fapt un lucru bun sau rău?

În ceea ce privește la Serbia, nu avem ziduri deoarece nu a existat o necesitate sau nevoie politică pentru așa ceva, în sensul interesului elitei politice actuale de a-și păstra controlul asupra puterii. Există un număr mare de motive pentru care elita sârbă a reușit să nu se conformeze în totalitate tendinței generale europene în sensul politicilor rasiste și de fortificare, ceea ce nu înseamnă însă că nu îi va ceda în cele din urmă. Din contră – una dintre condițiile latente pentru integrarea în UE este că aceste tendințe să fie adoptate ca idei și aplicate în mod obiectiv. De fapt, trebuie să fie înțeles rolul Serbiei ca țară de tranzit, doar o parte a traseului acestei uriașe migrații. Principala preocupare a autorităților locale este cum să-i vadă plecați pe toți cei care intră prin Macedonia sau Bulgaria, în cel mai scurt timp posibil – pentru o vreme spre Ungaria, acum spre Croația, de unde aceștia

Tadej Kurepa , Nebojša Milikić , Ana Vilenica

să-și continue drumul spre vestul Europei. Ele au doar grija ca în Serbia să rămână cât mai puțini dintre aceștia.

**De ce autoritățile și poliția sârbă se poartă frumos cu ei,
în timp ce tot restul lumii pare să îi trateze urât?**

Mulți imigranți se simt mai bine în Serbia decât în multe alte țări prin care au călătorit. Deseori, ajung aici jefuiți sau hărțuiți, din Bulgaria, Macedonia sau Grecia. Conform mărturiilor mai mulțorii imigranți, până acum aproximativ un an, poliția sârbă le-a luat adeseori banii, i-a maltratat, încis și deportat. Oricum, atunci când numărul de imigranți a crescut la mai mult de câteva mii pe zi, situația s-a schimbat. Autoritățile indică „ospitalitatea noastră tradițională sârbească”, iar poliția, în principiu, îi tratează decent și uman, de parcă ar fi vreo specie stranie de turiști.

Dacă luăm în considerare sumele de bani cheltuite de imigranți în Serbia pe cazare, alimente, îmbrăcăminte, telefoane mobile noi (pentru că cele vechi le-au fost luate la granița bulgară sau la vreo altă graniță), cât și transferurile de bani în sine, și dacă înțelegem că cei care beneficiază cel mai mult de pe urma acestui tip de cheltuieli sunt băncile și diferite companii, va fi mai ușor de înțeles de ce elitele politice de la conducere i-au tratat cu atâta amabilitate pe refugiați. Dar chiar dacă autorităților și elitei conducătoare le face plăcere să treacă drept adepti ai umanitarismului în timp ce încasează profiturile din „turismul refugiaților”, poliția continuă să îndese imigranții în trenuri și să-i trimite în Croația. În afară de aceasta, ministrul Afacerilor Interne, Nebojša Stefanović, a îmbrățișat pe deplin semnarea memorandumului în cooperare cu poliția din

Răspunsuri (destul de) grele la întrebări puse (prea) ușor

Macedonia, Austria și Ungaria. Uniunea Europeană a pus presiune pe elitele de la conducere pentru a opri imigrația în statele de frontieră și la periferia acesteia, aşa încât menținerea refugiaților în Serbia este un aranjament care le convine și strategia sa politică duce la limitarea libertății de mișcare și o creștere a represiunii polițienești.

Au existat situații de violență polițienească împotriva imigrantilor din Serbia?

Pe parcursul ultimilor câțiva ani, activiștii au arătat în mod repetat situații de violență polițienească împotriva imigrantilor, iar media le-a prezentat cu diferite ocazii. Când criza imigrantilor a ajuns în prim plan în vara anului 2015, autoritățile au prezentat povești despre polițiști care au fost arestați pentru că au luat bani de la imigranți și au existat relatări despre șoferi de taxi care au luat sute de EUR pentru a-i conduce la graniță. Oricum, în ultimele câteva săptămâni, Serbia a implementat o politică de segregare forțată, prin sprijinirea „noilor reguli de realizare a profilurilor imigrantilor”, care presupun filtrarea celor care nu provin din țări dezirabile. Pe de o parte li se interzice să intre în țară, pe de altă parte se permite deportarea lor din țările vecine.

Care sunt problemele activismului umanitar?

O abordare strict umanitară reduce subiecții politici la nimic mai mult decât niște victime ale căror vieți urmărește să le controleze, dar, în esență, reprezintă o înlocuire cu acțiuni morale a unor politici eșuate. Problema activismului limitat la acte umanitare este că nu pune la îndoială cauzele primare ale

Tadej Kurepa , Nebojša Milikić , Ana Vilenica

unei „situații umanitare” reale sau critice, ci se concentrează exclusiv pe confruntarea cu consecințele.

(<http://blog.b92.net/text/26037/Proganja-nas-strah-da-svi-postajemo-izbeglice/>)

Cât va dura?

Atât timp cât există inegalitate și aservire în lumea modernă.

Cine va pune capăt acestui lucru, cum și când?

Acest lucru poate fi oprit numai de un factor interesat să se confrunte cu cauzele principale ale războiului din Oriental Mijlociu și Africa.

Cine plătește pentru tot acest ajutor și de ce acesta nu există pentru cei care au nevoie de el aici?

Ajutorul umanitar este plătit, de obicei, de către organizațiile internaționale cărora li s-a trasat această sarcină de către Națiunile Unite, Uniunea Europeană, guvernele naționale, diferite fundații umanitare *etc.* Acest ajutor este, de obicei, disponibil pentru persoanele aflate în pericol din toată lumea, dar nu este întotdeauna acordat în cantitate suficientă sau vizibil, de exemplu vizibil în mass-media, aşa cum este cazul ajutorului pentru imigranți. Cu toate acestea, acest tip de ajutor organizat devine cu ușurință subiectul manipulărilor de către diferite interese – au existat situații în care ajutorul nu ajunge acolo unde este cea mai multă nevoie de el. În astfel de cazuri, ajutorul a fost, de obicei, asigurat de către voluntari care s-au auto-

Răspunsuri (destul de) grele la întrebări puse (prea) ușor organizat sau de grupuri umanitare (<https://www.facebook.com/groups/nikonijeilegalan/?fref=ts>).

Chiar dacă am fi cel mai ospitalier popor de pe planetă, ei tot sunt diferenți de noi și nu se pot integra.

Chiar dacă nu ar fi bine cunoscut faptul că un număr neglijabil de imigranți și-au exprimat dorința de a rămâne în Serbia sau alte țări învecinate, trebuie să înțelegem că accentuarea stereotipurilor cu privire la diferențele culturale și de civilizație este tocmai un instrument de propagandă al acelor structuri care provoacă războaie și profită de pe urma lor. Toți, adică populația globală din zilele noastre, împărtăşim binele și răul, înțelegând că facem cu toții parte dintr-un sistem global unic, mai mult sau mai puțin omogen. Exploatarea, traiul precar, teama, bucuria, dorința, toate acestea sunt la fel oriunde în lume, cu excepția câtorva carantine sau oaze, în funcție de care parte a gardului privești scindarea și o interpretezi. Când a fost întrebat dacă există imigranți în grădinița lui, un băiețel din Germania a răspuns: „Nu, numai copii” (<http://gerusija.com/tag/gabor-balaz/>).

Există islamiști radicali care se ascund printre ei?

Aceasta este o teză care a fost exploatată de cercurile de dreapta și pro-guvernamentale din Europa și de peste tot din lume. După atacurile teroriste de la Paris, acest tip de propagandă alarmistă bazată pe frică a fost consolidat și reprobus mai puternic. În primul rând, majoritatea imigranților încearcă să scape de chiar acele organizații extremiste care operează în țările lor, aşa încât ar fi ciudat dacă persecutorii lor li s-ar alătura pe drum. Desigur, întotdeauna sunt posibile excepții – printre sutele de mii de oameni care trec prin acest calvar,

Tadej Kurepa , Nebojša Milikić , Ana Vilenica

întotdeauna vor exista câțiva susceptibili să își radicalizeze nemulțumirea. Dar, înainte de a ne aventura în orice fel de calcul, trebuie să analizăm atent originile celor care au comis anterior atacuri teroriste sau ale luptătorilor extremiști importanți și dacă aceștia au fost exclusiv cetăteni ai țărilor din Orientul Mijlociu. Nu este un adevăr că majoritatea lor au crescut chiar în Vest, în suburbii uitate din Paris, Londra, Strasbourg, Stuttgart, Bruxelles sau oricare dintre metropolele coloniale?

Nu arată ca niște oameni săraci care au nevoie de ajutor...

Ei bine, cum credeți că arată oamenii care au îndrăznit să parcurgă mii de kilometri în căutarea unei vieți mai bune? Da, sunt persoane apte de muncă și în multe privințe sigure pe ele care s-au trezit în situația de a nu avea un tricou curat sau o bucătă de pâine. Atunci când ne gândim cine are nevoie de ajutor și cine nu, ar trebui să ne punem întrebări cu privire la lumea în care astfel de oameni vrednici și îndrăzneți s-au trezit în astfel de situații. Acest întreg mare val de migrații poate fi privit ca un proiect de „migrație a valorilor” foarte crud și eficient care are loc în țările lumii a treia, unde candidații sunt supuși nu doar selecției generale bazate pe competitivitate și afinitatea față de risc, dar și „selecției naturale”, deoarece doar cei care supraviețuiesc acestui mod barbar de a călători și condițiilor dure din timpul călătoriei vor ajunge la destinația lor finală. Vor ajunge la destinația lor finală lipsiți de încredere în oameni și lumea din jur. Apoi vor primi „ajutor” de la un sistem care va aștepta în schimb dependența și supunerea lor eternă. De aceea fiecare ajutor auto-organizat pentru refugiați este, de asemenei, ajutor în lupta contra acestui tip de sistem care se

Răspunsuri (destul de) grele la întrebări puse (prea) ușor

presupune că ajută, dar de fapt ne expune la principiile darwinismului social în timp ce trăiește parazitar de pe urma noastră, a tuturor.

Dar îi susțin cu toții pe cei care sunt responsabili de război în propriile lor țări, deși se plâng cu privire la regimurile locale...

Faptul că imigranții se deplasează către țări bogate care conturează politica mondială nu înseamnă că aceștia susțin ceea ce se întâmplă în lume sau în țările lor. Cei mai mulți dintre ei nu au dorit să își părăsească orașele și locurile de muncă până acum câțiva ani. Astăzi nu a mai rămas aproape nimic din acele orașe. Pe de altă parte, condiția esențială pentru a primi azil este să se plângă de regimurile din țările lor de origine și să ridică în slăvi regimurile occidentale. Imigrantul care a fost interviewat de echipa televiziunii britanice în Calais, care a spus „suntem aici din cauza imperialismului vostru”, a șocat publicul britanic. Opresiunea, cenzura și șantajul la care sunt expoși imigranții sunt atât de puternice, încât niciun imigrant de până la el nu a îndrăznit să spună ceva asemănător, ceea ce nu este, într-adevăr, de mirare – procedând astfel, și-ar diminua radical șansele de a primi azil. Mai mult, au multe motive să se plângă de regimurile locale, dar vă rog să rețineți că fiecare dintre ei sau, mai specific, fiecare dintre noi, atunci când suntem înconjurați de camere de luat vederi și persoane străine, avem tendința de a spune lucrurile care se așteaptă de la noi.

Tadej Kurepa , Nebojša Milikić , Ana Vilenica

Au fost examinați medical? Ar putea fi purtători de boli infecțioase.

Aproape un milion de imigranți au trecut prin multe țări și până acum nu s-a înregistrat nicio epidemie, astfel încât este evident că nu sunt purtători de boli. Cel mai bun exemplu de panică nefondată, împrăștiată pentru o vreme atât de autorități cât și de mass-media, este declarația dată de un funcționar sloven, în care sugerează că fluidele corporale ale imigranților reprezintă un pericol pentru agricultură, zootehnie și rezidenții sloveni.

O femeie care poartă burka ar trebui să intre în Europa fără burka?

Imediat ce răspundem la întrebarea dacă Europa colonială ar fi trebuit să intre în țările acestora cu sau fără arme, cu planuri de a îi subjugă și exploata – puse în aplicare timp de secole, sub pretextul răspândirii „civilizației” și „modernizării” – sau fără ele, putem începe să ne gândim la un răspuns la această întrebare, care nu este deloc una simplă.

Traficanții de persoane reprezintă o problemă majoră care nu este serios discutată!

Traficanții de persoane sunt doar unul dintre simptomele politicii de azil din UE, care transformă oamenii călători în „clandestini”. Aceste „călăuze”, de regulă, lucrează în strânsă legătură cu poliția locală și sunt doar o verigă din lanțul organizat și extrem de profitabil al „traficului” de imigranți. S-a estimat că imigranții au cheltuit în jur de 250 de milioane de euro numai pentru acest „serviciu”, plătind pentru viața lor pe piață

Răspunsuri (destul de) grele la întrebări puse (prea) ușor

imigrării ilegale. Acesta este un cerc vicios în care traficul este o scuză pentru introducerea de noi măsuri represive care să îi facă pe imigranți și mai vulnerabili, deoarece trebuie să consimtă la condiții de călătorie și mai proaste și la prețuri din ce în ce mai mari impuse de traficanți. Legile actuale creează confuzie suplimentară, deoarece prevederile lor fac posibilă acuzarea oricui îi ajută pe imigranți în călătoriile lor de complicitate la trafic de persoane! Traficanții sunt parte integrantă a imigrației din cauza unei încălcări a dreptului la liberă circulație creat de „Fortăreața Europa” și orice încercare de a îi prezenta ca o problemă separată face rău mai degrabă imigranților decât traficanților.

Pot gardurile de sârmă să oprească imigranții ilegali?

Sârmă ghimpată nu oprește imigrația, dar face călătoria imigranților mult mai periculoasă și riscantă. Gardurile din sârmă ghimpată au răsărit pe toate părțile, iar scopul lor nu este de a opri fluxul de persoane, ci de a-l redirecționa către alte puncte de tranzit. În cele mai multe cazuri, țările se folosesc de vecinii de la sud pentru a asigura controlul proprietelor lor granițe. Ar fi prudent să examinăm și să urmărim legăturile dintre fabricanții de sârmă și elitele politice care achiziționează acea sârmă cu bani publici. Întregul sistem al fortificațiilor europene a devenit o afacere foarte lucrativă și promițătoare.

Refugiații sunt refugiați, dar „imigranții” sunt cei care nu suferă atât de tare, nu-i aşa?

Separarea refugiaților de imigranți se bazează pe refuzul de a recunoaște posibilitatea existenței refugiaților economici, spre deosebire de refugiații de război. Nerecunoașterea statutului unui refugiat economic este o consecință a concepției

Tadej Kurepa , Nebojša Milikić , Ana Vilenica

greșite conform căreia sărăcia reprezintă o alegere personală și nu o problemă sistemică.

De ce unele naționalități de imigranți sunt dezirabile și altele nu?

Luna noiembrie 2015 a adus noi reguli introduse pe ruta balcanică, unde imigranții sunt separați și discriminați în funcție de naționalitatea lor. Cei cu documente siriene, irakiene și afgane sunt cei dezirabili, în timp ce alții au fost clasificați ca indezirabili și sunt reținuți la punctul de control al documentelor. Procesul determinării naționalității include translatori ai ICNUR (Înaltul Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați, în engleză UNHCR). În funcție de dialectul unei persoane, ei hotărăsc identitatea care îi va fi atribuită călătorului. Separarea persoanelor în funcție de naționalitatea lor este strâns legată de eforturile de a controla fluxul de oameni prin acordarea de tratament preferențial celor care sunt clasificați ca refugiați de război. Filtrarea oamenilor are loc la mai multe niveluri, ceea ce înseamnă că acest tip de segregare este doar una dintre modalitățile posibile.

Este important să avem în vedere faptul că această călătorie lungă, de exemplu ruta balcanică, nu este parcursă de cei lipsiți de bani, de vreme ce prețurile traficanților, ca și tarifele de stat sunt bine-cunoscute. Acești bani provin de obicei din economiile familiei, adunate pe parcursul multor ani sau obținute după ce au vândut tot – o casă sau un magazin care valorează zeci de mii de euro sunt adeseori vândute pentru câteva mii. (<http://isj.org.uk/fortress-europe-the-war-against-migrants/>)

Răspunsuri (destul de) grele la întrebări puse (prea) ușor

Ați văzut ce s-a întâmplat în Cologne în seara de Anul Nou. „Vin să ne agreseze femeile!”

Incidente din Cologne, în măsura în care sunt adevărate, sunt, cu siguranță, inacceptabile, la fel ca orice incident de acest fel. Oricum, este sigur că mii de cazuri de violență cu implicații sexuale împotriva femeilor, fără nicio legătură cu imigranții, trec pe sub radarul mass-mediei și al autorităților. Aceste incidente au fost instrumentate pentru a încuraja atmosfera de teamă și ură, care servește să justifice sumele uriașe de bani investiți pentru a fortifica granițele, la fel ca și pentru a promova teza „inamicului intern”, care va fi folosită în anii următori pentru a distraje atenția de la adevăratale cauze ale problemelor sociale. Mass media a perpetuat teoria imigrantului ca pericol pentru femeile „noastre” încă dinainte de Anul Nou. Se sugerează că, în afară de teritoriul și proprietatea „noastră”, bărbații europeni trebuie acum să-și apere femeile, care, în opinia lor, le aparțin în mod indisputabil. Constructul bărbatului musulman care amenință drepturile femeii nu este ceva nou – a fost dezvoltat de către colonizatorii europeni pe parcursul a sute de ani. Delegarea violenței și opresiunii față de femei exclusiv unor grupuri etnice și religioase, instrumentalizarea rasei, preferințelor sexuale și „inadaptărilor culturale” creează și consolidează sistemul de clasă neocolonial, care stă la baza tuturor inegalităților sociale.

Dacă țările UE își închid granițele, Serbia va deveni un centru de colectare a imigranților!

Ivica Dačić, ministrul sârb al Afacerilor Externe, a spus, în februarie 2016, că Serbia este gata să-și închidă granițele pentru imigranți, dacă Austria face acest lucru – și aceasta a anunțat că

va face acest lucru – deoarece Serbia, în termenii săi, nu va fi un centru de colectare și nici un „loc de parcare pentru imigranți”. Grecia se confruntă cu o „amenințare” mult mai mare, pentru că statele UE consideră Macedonia ca „ultima linie defensivă”, unde intenționează să opreasă intrarea imigrantilor. După toate probabilitățile, țările central-europene plănuiesc să-și verse problemele asupra Greciei, care se află în plină recesiune, cu 25% șomaj și sub presiune din partea acelorași instituții europene și creditori europeni pentru implementarea măsurilor de austerritate care fac ca un număr sporit de persoane să trăiască într-o sărăcie extremă. În această situație, Serbia va continua, ca și până acum, fie că acest lucru este popular sau nu, să urmeze calea Germaniei cu privire la aceste chestiuni și să se comporte ca o colonie (semi)periferică loială acesteia.

Ce este de făcut și încotro ne îndreptăm acum?

O concluzie inevitabilă a acestei discuții este aceea că noi, ca indivizi și ca societate, suntem expuși acestui sistem de verificări polițienești-politice, selecției darwinist-sociale, discriminării și degradării, în aceeași măsură ca oricare dintre acești imigranți. Faptul că ne-am născut din întâmplare într-o țară față de care în prezent se aplică un regim de fortificație mai lejer nu ar trebui să ne însere – acest regim este predispus la schimbări rapide și adaptări în funcție de interesul capitalului global. În metropolele coloniale, mase întregi de oameni lipsiți de putere și declasați așteaptă o nouă zi plini de anxietate. Pentru început, este suficient să nu permitem unor astfel de acțiuni de segregare, de speculație și politici pro-război, în care se angajează elitele europene și acoliții lor din mass-media, să ne conducă spre o confruntare cu niște oameni cu care ar trebui să ne simțim solidari.

„NU AU EXISTAT PROTESTE FĂRĂ LIDERI ÎN MOLDOVA”

Interviu cu Vitalie Sprînceană

Ovidiu Gherasim-Proca: Vitalie, ești un observator atent al evenimentelor sociale și politice din Republica Moldova. Poți vedea ce se întâmplă prin ochii specialistului în științe sociale, dar ești, în același timp, foarte prezent ca activist și jurnalist. Care sunt, în opinia ta, cele mai importante clivaje sociale care influențează sau structurează politica moldovenească astăzi?

Vitalie Sprînceană: Clasa socială, aş spune, reprezintă cel mai adânc clivaj, astăzi, în societatea moldovenească. Nu este vorba de clasă în raport cu profesiile, de vreme ce piața de muncă în întregul ei este foarte fragmentată și volatilă. E vorba de clasă din punctul de vedere al veniturilor, al surselor venitului, al controlului asupra mijloacelor de producție (sau, mai bine, din punctul de vedere al mijloacelor de control al mijloacelor de circulație a producției, de vreme ce nu se produce foarte mult în țară, dar există un control asupra fluxurilor de importuri și exporturi). În absența vreunei cercetări semnificative referitoare la clasele sociale în Republica Moldova, putem doar să speculăm despre structura de clasă a societății moldovenești.

Interviu cu Vitalie Sprînceană

Putem numi această diviziune oameni avuți și oameni săraci, putem să-i spunem oricum altcumva, dar ea e acolo. Până acum, societatea moldovenească a rezolvat această problemă prin migrație, internă (spre Chișinău) și externă (spre alte țări). Însă aceasta implică alte costuri și traume.

Celălalt clivaj se bazează pe caracteristicile locale. Țara este hipercentralizată, în termeni politici și economici, dar și în termeni culturali, profesionali, educaționali sau de oportunități. Există Chișinăul, pe de-o parte, și restul țării, de partea cealaltă. Din acest punct de vedere, dincolo de chestiunea banilor, contează unde te-ai născut și, de ceva timp, cei care s-au născut în zone mai puțin privilegiate tind să aibă mai puține sanse să aibă o viață decentă sau să beneficieze de toate oportunitățile.

În opinia mea, clivajele „tradiționale”, precum limba sau etnia, nu joacă rolul pretins de unii. Sărăcia, imigrația, lipsa oportunităților – toate aceste fenomene dăunează grupurilor sociale indiferent de etnie sau de limba pe care o vorbesc acasă.

În 2015 și 2016, protestatarii au ieșit pe străzile Chișinăului în număr mare. Ai putea descrie principalele cauze ale demonstrațiilor și principalele revendicări ale protestatarilor?

Din punct de vedere formal, protestele au izbucnit în momentul în care a apărut vestea unui scandal imens, acela al furtului unei sume uriașe de bani de la trei bănci, inclusiv de la una de stat. În contextul sărăciei, expropriierilor, migrației legate de muncă, lipsei oportunităților și a perspectivei, vestea că elitele politice au conspirat împreună pentru a sustrage mai mult de un miliard de dolari din sistemul bancar s-a transformat într-un scandal național. În plus, în acele zile, a devenit clar că guvernul

Nu au existat proteste fără lideri în Moldova

a transferat bani publici în secret (echivalentul banilor furați) pentru a acoperi gaura și pentru a împiedica (aceasta a fost explicația oficială) colapsul sistemului bancar. Publicul a fost furios nu numai pentru că banii au fost furați (sub nasul tuturor instituțiilor de stat), ci și pentru că furtul a fost mușamalizat (și plătit) din banii publici.

Astfel că nu este surprinzător faptul că atunci când un mic grup de oameni a început să cheme publicul, în primăvara anului 2015, să se adune în Piața Marii Adunări, principalul spațiu public din țară, s-au strâns câteva mii de oameni. Treptat, mișcarea a crescut, iar în septembrie a ridicat un mic oraș de corturi în piață, care a durat până în vara anului 2016.

Principalele cerințe ale protestelor pot fi grupate după cum urmează:

- în plan politic: demiterea guvernului, a președintelui, a șefului Comisiei Electorale Centrale, a șefului Consiliului Coordonator al Audiovizualului din Moldova, a șefului Băncii Naționale și a tuturor autorităților statului implicate în scandalul miliardului furat; alegeri anticipate;

- în plan economic: returnarea banilor;

- în plan legal: urmărirea penală a tuturor persoanelor implicate în scandalul furtului miliardului.

Cererile erau destul de precise tematic, legate de chestiunea banilor furați și de recuperarea lor, și fără o viziune mai largă asupra unei alternative politice pentru țară. Am fost unul dintre puținii care i-au întrebat pe organizatorii protestului chiar la început: care este alternativa politică și economică pe care o propuneți? Dar ei au respins astfel de întrebări ca fiind „de rea credință”. Încă mai cred că dacă mișcarea ar fi avut aspirații mai mari, fiind capabilă să unească oameni și teme de

Interviu cu Vitalie Sprînceană

dezbatere într-o viziune mai largă care să abordeze problemele structurale ale țării, ar fi putut avea un mai mare succes. Pentru mulți, solicitările legate de returnarea banilor au fost destul de abstracte (luați în considerare și faptul că foarte puțini oameni știu cum funcționează sistemul bancar în general), în timp ce posibilele soluții privind politicile sociale, măsurile economice pentru a ajuta producătorii locali, problemele de sănătate și educație ar fi fost mai concrete și de mai mare interes.

Ce s-a întâmplat ulterior, în termeni de consecințe?

Există două consecințe principale (și putem ghici în ce măsură e o legătură între ele sau nu). Pe de o parte, protestele aveau drept obiectiv principal recuperarea „miliardului furat”, trimiterea tuturor persoanelor „vinovate” la închisoare și provocarea alegerilor anticipate. Acest lucru, desigur, nu s-a întâmplat. Pe de altă parte, demonstrațiile au dat naștere unui nou partid politic – Partidul Politic Demnitate și Adevăr, care a luat naștere direct din proteste (așa-numitul Comitet al Pieței, un corp de coordonare auto-proclamat al protestelor, a constituit coloana vertebrală a partidului, ulterior, atunci când a fost înregistrat).

Așa cum am spus, putem doar specula (sau ghici) dacă aceste două consecințe au legătură în vreun fel. O interpretare posibilă, avansată de mulți participanți la proteste dezamăgiți, afirmă că ele au fost provocate și întreținute de un grup de oameni care doreau să creeze un partid politic din mobilizarea și nemulțumirea populară. O altă interpretare afirmă că aceste două evoluții nu au legătură una cu alta: protestul a avut logica și energia sa (care s-au pierdut când a devenit clar că cerințele

Nu au existat proteste fără lideri în Moldova

sunt greu de realizat), iar partidul, la rândul său, a avut o logică proprie. Este totuși nerezonabil (cel puțin pentru mine) să susții că Partidul Demnității și Adevărului este partidul protestelor sau vocea politică a protestelor. Partidul este mai degrabă un produs politic al protestului, și probabil nu cel mai bun.

Este clar că protestele nu au schimbat în niciun fel deplasarea în direcția oligarhiei a sistemului politic moldovenesc. De fapt, s-ar putea să o fi accelerat – în principal prin strângerea unei mulțimi uriașe, motivate și mobilizate de furie și nemulțumire, ocupând piața centrală a țării și mai apoi... scriind petiții, articulând cerințe imposibile (îndepărțarea de la putere a guvernului și a președintelui *etc.*), amânând orice acțiune semnificativă și reducând întreaga energie politică la un proces de construire a unui partid. De atunci nu au mai existat proteste de amploare și este firesc să ne așteptăm ca, odată cu integrarea protestului în sistemul politic prin intermediul unui partid politic obișnuit, să nu mai apară și alte proteste de amploare la Chișinău prea curând. (Asocierea Partidului Demnitate și Adevăr cu un oligarh rival nu ajută deloc îndeplinirea agendei sale anti-oligarhice, în timp ce lipsa unei viziuni alternative pentru Moldova agravează situația.)

Alți participanți la protest – Partidul Socialiștilor (Igor Dodon) – au fost, de asemenea, integrați cu succes în sistemul politic. Igor Dodon a preluat funcția aproape decorativă a președinției și face parte acum din conducerea politică (mulți observatori suspectează un acord secret între Igor Dodon și principalul oligarh, Vladimir Plahotniuc).

Pe scurt: protestul s-a terminat, iar participanții săi sunt pe deplin integrați în sistemul politic (în timp ce radicalitatea lor a fost semnificativ redusă sau complet anulată). Într-o mare

Interviu cu Vitalie Sprînceană

măsură, energia a dispărut, în timp ce ancheta începută de autorități pentru a urmări și a recupera „miliardul furat” pare a fi mai mult o încercare de a ascunde banii decât un efort de a-i găsi cu adevărat.

De o altă parte, cea optimistă, protestele au oferit pentru mulți tineri, încă neexperimentați, un fel de educație politică în ceea ce privește auto-organizarea, solidaritatea, dialogul democratic, rezistența într-un mediu media foarte ostil *etc.* Această experiență directă ar putea fi mult mai prețioasă pentru viitoarele mobilizări din țară decât sute de seminarii și ateliere de lucru despre democrație și valorile democratice.

Faptul că Partidul Socialiștilor – care pare să capitalizeze pe seama fragmentării forțelor politice „pro-vestice” și a incapacității lor de a implementa politici sociale și economice convingătoare – controlează Președinția a fost privit, în general, ca o creștere a influenței Rusiei în regiune. Este corectă această evaluare? Cum ai caracteriza atitudinile față de Rusia și influența ei după aşa-numita „criză ucraineană”.

În Moldova a existat întotdeauna un larg segment de populație care exprimă în general simpatie față de Rusia (în același fel, a existat întotdeauna un segment cu puternice simpatii față de România). Aceste segmente, din punct de vedere politic, au avut un comportament identic: au votat pentru platformele și partidele care se prefăceau că iau în considerare simpatiile lor. Dintr-un anumit punct de vedere, aceste părți din populație au fost fidele nu unor lideri politici anume, ci unor programe politice. Politicienii au încercat, desigur, să curteze aceste grupuri și să pretindă că ei le reprezintă cel mai bine.

Nu au existat proteste fără lideri în Moldova

Ca să ne întoarcem la întrebarea despre Partidul Socialist, el a moștenit, într-un fel, acest segment de electorat pro-rus, după ce Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, un „susținător și cel mai bun prieten” de durată al pro-rușilor, a intrat în colaps în perioada 2012-2014. Socialiștii au apărut ca un înlocuitor (același lucru s-a întâmplat și pe aripa pro-românească, unde Partidul Popular Creștin-Democrat al lui Iurie Roșca, principala personalitate unionistă din anii 2000, a fost înlocuit de Partidul Liberal al lui Mihai Ghimpău, care, la rândul său, e pe cale să fie înlocuit de Partidul Unității Naționale, o nouă forță politică ce îl include și pe Traian Băsescu, fostul președinte al României). Așadar, un puternic pilon de susținere pentru Partidul Socialist din Moldova este segmentul pro-rus. Așa-numita „criză ucraineană” nu a amplificat prea mult forțele politice pro-ruse (sau pe cele ale adversarilor lor). Singurul lucru obținut a fost o anumită radicalizare în interiorul grupurilor rivale deja existente.

O altă chestiune ar fi, desigur, eșecurile și nemulțumirile create de guverne pro-europene succesive, care au alimentat în mare măsură atitudinile de protest și, în absența altor valori politice, au fost capitalizate de Igor Dodon ca principal critic al oligarhiei pro-Europene.

Dar Dodon e departe de a reprezenta o opozиie reală și semnificativă. De fapt, a fost integrat în sistem și, potrivit unor diverse surse și evoluții – votul comun pentru schimbarea sistemului electoral, înțelegerea asupra pieței de publicitate –, Dodon este deja parte a sistemului oligarhic.

Naționalismul este foarte prezent în istoria postcomunistă a relațiilor bilaterale dintre România și Republica

Interviu cu Vitalie Sprînceană

Moldova. Chiar și dacă nu luăm în considerare aspirațiile de unificare, menționate destul de des de politicieni, ambele țări sunt comunități politice multietnice complexe și oricine s-ar putea aștepta să existe mișcări naționaliste puternice. Au naționaliștii de extremă-dreapta o prezență publică vizibilă în Moldova? Sunt o amenințare? Există eforturi publice de mobilizare care incită la racism, xenofobie, antisemitism?

Naționalismul moldovenesc este destul de straniu. Să începem cu faptul că e eclectic și împărțit în mai multe tabere. Există mai multe naționalisme moldovenești, pentru că există mai multe moduri de a înțelege politic „națiunea”. Există, desigur, un naționalism moldovenesc pro-românesc – aşa-numiți unioniști. Ei susțin reunificarea cu România, sunt anti-ruși și aşa mai departe. Dar există și un alt naționalism moldovenesc, pro-rus, care susține strângerea relațiilor cu Rusia, care evită Vestul (inclusiv România) sau se teme de el etc. Desigur, putem găsi, de asemenea, multe asemănări între ele – de exemplu, accentul pe care îl pun pe creștinism ca fundament al națiunii. Dar paradoxul e că diversele tipuri de naționaliști moldoveni sunt mai degrabă dezbinate de preferințele lor geopolitice decât unite de valorile lor culturale comune. Pentru a rezuma rapid: nu există un singur naționalism moldovenesc care să creeze naționaliști de extremă dreaptă (iar aici se include și aşa-zisa „stângă moldovenească” – stataliști și moldoveniști care, în ciuda faptului că pretind că sunt rivali ai pro-românilor, de fapt sunt în aceeași poziție a spectrului politic).

Aceste mișcări nu au reprezentat o amenințare până în momentul de față, mai ales din cauza rivalității și dușmaniei mutuale (cineva poate auzi frecvent gluma care zice că unioniștii

Nu au existat proteste fără lideri în Moldova

ar trebui să începe mai întâi să se unească între ei – există în jur de 10 partide „unioniste” – și apoi să încerce să unească națiunea). Dar ele pot deveni, în anumite momente, instrumente în mâinile altor forțe politice. De exemplu, Noua Dreaptă, o mișcare de dreapta radicală, a fost folosită de câteva ori în bătăliile politice – în 7 aprilie 2009. Unionismul și discursul unionist sunt folosite de alți politicieni pentru mobilizare politică, dispersarea protestelor (un grup de unioniști a părăsit protestele în 2015 deoarece, chipurile, nu ar fi dorit să apară lângă o organizație rivală). În același fel, „naționaliștii” radicali pro-ruși sunt uneori folosiți pentru a rezolva alte „probleme” politice. Așadar, cred, principalul pericol vine nu din forța mișcărilor naționaliste, ci din utilizarea lor cinică și instrumentală pentru a atinge diverse scopuri politice.

În final, dacă ar fi să descrii particularitățile culturii protestătare moldovenești, ce ai spune?

Este greu, desigur, să discutăm despre o chestiune atât de complexă. Nu cred că există o anumită cultură moldovenească a protestului. Dimpotrivă, protestatarii au fost foarte dornici să adopte diverse forme și mijloace care se regăsesc în repertoriul global al protestelor: ocupație, transmisiune *live*, organe deliberative democratice, afișe în engleză destinate publicului străin *etc.* În acest sens, protestele din Moldova fac parte din mișcarea globală de protest. Pe de altă parte, există, bineînțeles, un context specific local care oferă o anumită savoare protestelor din perioada 2015-2016. Una dintre ele este o anumită rigiditate a protestelor: în mare măsură, toate protestele din Moldova încearcă, în mod conștient sau inconștient, să semene cu Marea

Interviu cu Vitalie Sprînceană

Adunare Națională din 1989. În acest sens, ele obișnuiesc să repete structura acelui protest: adunări uriașe, discursuri patetice însorite de muzică patriotică (în cea mai mare parte neschimbată din 1989 încوace), critici răutăcioase, agresive la adresa dușmanilor interni și externi, referiri obligatorii la vecinii geopolitici (UE, România, Rusia), revigorarea sau folosirea unor figuri istorice (cel mai adesea Ștefan cel Mare, dar și Vlad Țepeș) etc. Această structură este impusă aproape oricărui protest politic, fie el împotriva falsificării alegerilor, fie pentru integrare europeană.

Cealaltă caracteristică este nevoia constantă a unui lider, a unei figuri mesianice care se presupune că va aduce mântuirea. Nu au existat proteste fără lideri în Moldova!

DESPRE AUTORI

Emanuel COPILAŞ (1983) este lector doctor la Departamentul de Științe Politice din cadrul Universității de Vest, Timișoara. Este autorul lucrărilor *Geneza leninismului romantic. O perspectivă teoretică asupra orientării internaționale a comunismului românesc, 1948-1989*, Iași, Institutul European, 2012; *Incursiuni în istoria politică și intelectuală a secolului XX*, Iași, Adenium, 2014; *Națiunea socialistă. Politica identității în Epoca de Aur*, Iași, Polirom, 2015; *Cetățenii și revoluția. Contradicții între partid și stat în Epoca de Aur*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2017; *(O)poziții. Lecturi politice în vremuri depolitizate*, Suceava, Alexandria Publishing House, 2017; *De la ideologie la hegemonie. Explorări critice în postcomunismul românesc*, București, Tritonic, 2018. Cărți coordonate: *Marele jaf postcomunist. Spectacolul mărfuii și revanșa capitalismului*, Iași, Adenium, 2017; *Liberalismul: pro și contra. O idee ce refuză să moară, deși nu știe ce o ține în viață* (împreună cu Sorin Adam Matei și Caius Dobrescu), Iași, Adenium, 2017; *Sfârșitul istoriei se amâna. O radiografie a postcomunismului românesc*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2017. A publicat articole în diferite volume colective și reviste de specialitate: *East European Politics and Societies*, *Romanian Journal of Political Science*, *Sfera Politicii*, *Studia Europaea*, *Revista de Științe Politice*, *Revista Română de Geografie Politică*, *Impact Strategic*, *Geopolitica*, *Annales Universitatis Apulensis Series Historica*, *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” Series Historica*, *Valahian Journal of Historical Studies*, *Romanian Review of International Studies*, *Political Studies Forum*, *Geographica Timisensis*, *Colloquium Politicum*, *South East European Journal of Political Science*, *Colocviu Strategic*, *Symposion*. Colaborator ocasional al revistelor *Observator cultural*, *Cultura*, *Timpul* și al platformei *CriticAtac*. Domenii

Despre autori

majore de interes: teoria relațiilor internaționale, ideologii politice, economie politică, sociologie politică, istorie politică, radicalism politic.

Vasile ERNU s-a născut în URSS, în 1971. Este absolvent al Facultății de Filosofie (Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași, 1996) și al masterului de Filosofie (Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj, 1997). A fost redactor fondator al revistei *Philosophy&Stuff* și redactor asociat al revistei *Idea artă+societate*. În ultimii ani a ținut rubrici de opinie în *România liberă*, *HotNews*, *Timpul* și *Adevărul*, precum și rubrici permanente la revistele *Noua Literatură*, *Suplimentul de cultură* și *Observator cultural*. Este unul dintre coordonatorii platformei *CriticAtac.ro*. Coeditor al mai multor volume despre subiecte importante referitoare la politica est-europeană: *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismaneanu*, Editura Cartier, Chișinău, 2008 (împreună cu Costi Rogozanu, Ciprian Șiulea și Ovidiu Țichindeleanu); *Ucraina live. Criza din Ucraina: de la Maidan la război civil*, Editura Tact, Cluj, 2014 (împreună cu Florin Poenaru); *Republica Moldova la 25 de ani. O încercare de bilanț*, Editura Cartier, Chișinău, 2016 (împreună cu Petru Negură și Vitalie Sprînceană).

Ovidiu GHERASIM-PROCA este lector în Departamentul de Științe Politice, Relații Internaționale și Studii Europene, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Coeditor al unui volum despre politica digitalizată (*Guvernanța electronică. De la promisiuni teoretice la realități empirice*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014), este preocupat de studiul revizuirii tehnologice a practicilor democratice și îngrijorat de confuzia intelectuală care o însoțește. Cele mai recente proiecte la care a contribuit urmăresc să dezvolte mijloace teoretice și colaborativ-conversaționale de a înțelege tendințele curente în planul mobilizării politice („Borders, Barriers and Protest Culture. The New Politics of Social Movements in Central and Eastern Europe” – PATTERNS Lectures), avatarurile naționalismului („Comunități re-imaginează”, 1+1), construcția și deconstrucția discursului politic

Despre autori

(„Cadre discursive: cultură – politică”, tranzit.ro/Iași) sau reexaminarea critică a „sferei publice burgheze” („Retracing the subject”, tranzit.ro/Iași).

h.artă este un grup format din trei artiste (Maria Crista, Anca Gyemant și Rodica Tache) interesate de subiectul producerii cunoașterii, de modelele de educație alternativă care au o perspectivă feministă, de crearea unor noi spații pentru exprimare și acțiune politică. Proiectele lor sunt de cele mai multe ori bazate pe colaborare, artistele lucrând adesea împreună cu alți/te artiști/te, activiști/te, școli etc. Metodologia grupului se bazează pe prietenie, înțeleasă ca o negociere zilnică a diferențelor, ca o modalitate de a învăța, ca o declarație despre puterea solidarității.

Ruxandra IVAN este conferențiar la Universitatea din București (Departamentul de Științe Politice, Relații Internaționale și Studii de Securitate, Facultatea de Științe Politice), unde predă cursuri de analiză a politicii externe, teoria relațiilor internaționale și politică internațională. Este doctor în științe politice al Universității din București și al Université Libre de Bruxelles. A publicat extensiv pe tema politicii externe a României după Războiul Rece, inclusiv primul studiu aprofundat referitor la politica externă românească postcomunistă (*La politique étrangère roumaine 1990-2006*, Editions de l'Université de Bruxelles, 2009). Printre cele mai recente lucrări publicate se numără un volum colectiv despre regionalismul internațional în zona Mării Negre (*New Regionalism or No Regionalism? Emerging Regionalism at the Black Sea Area*, Ashgate, 2012)

Diana MARGARIT este în prezent lector la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, în cadrul Departamentului de Științe Politice, Relații Internaționale și Studii Europene, unde predă cursuri despre globalizare și mișcări sociale, ideologii politice, organizații internaționale și politici comparate. A obținut doctoratul în științe

Despre autori

politice în 2011, cu o teză despre mutațiile conceptuale ale democrației între paradigma statului-națiune și nivelul politic supranațional și global. A scris *Pe culmile democrației. De la statul-națiune la sfera globală* [2013] și, împreună cu A. Carpinschi, *Organizațiile internaționale* [2011]. De asemenea, a editat, împreună cu A. Tofan, volumul *Bestiarul puterii* [2014]. Domeniile sale de interes sunt mișcările sociale în secolul 21, în special fenomenul protestatar românesc începând cu 2012, societatea civilă și guvernarea globală. A publicat diverse articole și studii despre protestele românești din ultimii ani, precum *Civic disenchantment and political distress. The case of the Romanian Autumn* [East European Politics, 2016], *Proteste și societate civilă. De la Roșia Montană la Colectiv* [Societate civilă, democrație și construcție instituțională, A. Nimu, C. Pârvulescu, A. Teodor (eds.), Polirom, 2016], *What do Romania, Greece and Peru have in common? Environmental justice, local dilemmas and global solidarity* [Analele științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”. Științe politice, 2017], *Cooperation, struggles, and rebounds: civil society vs. political authorities in Romania* [Government-NGO Relationship in Africa, Asia, Europe and MENA, R. Marchetti (ed), Routledge, 2018].

Tadej KUREPA este politolog/jurnalist și locuiește la Belgrad. În prezent este angajat în industria IT și lucrează în proiecte legate de transformarea digitală a educației. Domeniile sale de interes includ *mass-media*, editarea, teoria culturii și teoria ideologiei. Domeniul de interes care îi este cel mai apropiat este cinematografia și filmul politic în general, ca mijloc de comunicare politică. Organizează proiecții cinematografice și publică comentarii de film politic pe site-ul său: <http://politfilm.com>.

Nebojša MILIKIC este lucrător cultural, producător, cercetător și activist, trăiește și lucrează la Belgrad, în Serbia. Din 1990 este angajat în activismul politic, în practica organizațională, artistică și curatorială orientată către artele vizuale și relaționale, precum și în cercetarea independentă, scriind și dezbatând despre problemele culturale și

Despre autori

sociale. Participă în câteva proiecte independente de cercetare și campanii activiste. Începând din 1999, lucrează în cadrul Centrului Cultural Rex din Belgrad ca inițiator și coordonator pentru diferite programe și proiecte. În ultimii ani se ocupă de subiecte culturale și politice actuale prin inițierea și moderarea unor programe de dezbatere critice și artă contemporană. A inițiat, co-organizat sau co-realizat numeroase programe cultural-artistice, în Serbia și în străinătate. Membru al inițiativei *Nu Reabilitării* și al organizației culturale non-guvernamentale ReEX, își dedică activitatea combaterii revizionismului istoric și negaționismului.

Vitalie SPRÎNCEANA este sociolog, *blogger*, jurnalist și activist urban stabilit la Chișinău, Republica Moldova. Este co-editor al platzforma.md, o platformă web dedicată criticii sociale, economice și politice. Este interesat de constituirea și susținerea unor spații publice democratice incluzive, de subiecte precum justiția socială, cunoșterea liberă, de pluralitatea concepțiilor și practicilor. Împreună cu Petru Negură și Vasile Ernu, a coeditat lucrarea *Republica Moldova la 25 de ani. O încercare de bilanț* (Editura Cartier, Chișinău, 2016).

Ana VILENICA este cercetător al vieții urbane și culturale, teoretician al artei. Printre interesele sale de cercetare se numără rolul artei în aşa-numitele „crize ale locuirii”, acțiunile culturale și politice împotriva regimurilor dominante ale locuirii și alte modele de regenerare urbană, noile mutații în funcționarea lumii artei contemporane. A colaborat la inițierea și realizarea mai multor proiecte culturale ce s-au concentrat asupra unor probleme socio-politice, culturale și economice importante, precum cele legate de migrațiile contemporane, revizionismul istoric în Serbia, politica feministă și maternitatea contemporană, dar și asupra problematicii locuirii sau asupra unor probleme legate de istoria artei și arta contemporană. În prezent este cercetător post-doctoral Marie Curie la School of Arts and Creative Industries, London South Bank University.